زۆرانبازیی لەگەڵ سەدەی بیست و یەکدا

ستران عەبدوڵڵا

زۆرانبازی لە گەڵ سەدەی بیست و یەکدا

ستران عەبدوڵڵا

بۆ سەدجارە باوەڕم هێنایەوە
که وێنەیەك سەد شەرح و شرۆڤە
دێنێ.

منداڵێکی دیاربەکری لە تاقێکی
مێژوویدا:

دیوار بەندێکی شار کە دیرۆکی
کۆنینەی پایتەختی رانەگەیەنراوی
کوردستان دەگێڕێتەوە.

منداڵێك کە هێمایە بۆ دوارۆژ،
خۆی لەتاقی دیوارێکدا
پەستاندووەو بەزۆر دەیەوێت
جێی خۆی بکاتەوە.

لەگرتەیەکدا وێنەی
دیرۆکێکی بەلەنگازی و
بندەستی تێبینی دەکەین کە
لەوانەیە مەبەستی وێنەگر، یان
تەنانەت منداڵی ناو تاقەکەش
نەبێت، بەڵام بۆ لە چامەی
شیعرو لە تابلۆی داهێنراوی
هونەرمەندێك پتر لەماناو
رەهەندێکی پەنهان
دەدۆزرێتەوە، شتی وا بۆچی بۆ
گرتەیەکی زیندوو یاساغ بێت؟

لە بڵاوکراوەکانی کۆمەڵەی روناکبیری و کۆمەڵایەتی کەرکوک

زۆرانبازی لەگەڵ سەدەی 21دا

وێنەی کوردستان لەئەندێشەی داگیرکراوە سپۆرتەکە

ستران عەبدوڵڵا

2010

- ناوی کتێب: **زۆرانبازی لەگەڵ سەدەی 21دا**
- ناوی نووسەر: **ستران عەبدوڵلا**
- چاپی یەکەم: **کوردستان**
- پیتچنین: **ژینۆ عەبدولمەجید**
- دیزاینی ناوەوە: **شۆڕش ئەحمەد**
- بەرگ: **مەحمود خۆشناو**
- چاپخانە:

" نامەوێ شەڕ بەکۆنە قین بکەم، یان لەو کاتەی دەشێ لەوانیتر راستتر بووبم، سووک و ئاسان بڵێم ئەی پێشتر پێم نەوتن؟ مەبەستیشم ئەوە نییە کە بیژم وەختی ئەوە نییە حوکم بدەین کێ لەسەر هەقە و کێش لەسەر ناهەقە، چونکە من خۆشم بەشی خۆم هەڵەوپەڵەم کرد و ئەو بەشەش کەم نەبوو"

ریچارد هاس

لە کتێبی شەڕی پێویست و شەڕی ویست،
سەرگوزشتەی دوو شەڕ لەدژی عیراق

له جێی پێشەکی، منداڵێک لەتاقی مێژوودا

وەك نەریت لە پێشەکی هەر کتێبێکدا نووسەر دەخوازێ دەروازەیەك بۆ ناساندنی کتێبەکەو باسوخواسەکانی پێشکەش بکات تا خوێنەرەکانی هانبدات لەخوێندنەوەو گفتوگۆی باسەکاندا لەگەڵی بن، بەڵام من دەمەوێ لەم پێشەکییەدا لەوێنەی سەر بەرگی کتێبەکەوە دەستپێبکەم. کە لەدەمی هەڵبژاردنیدا هەستمکرد پڕ بە پێستی ناوەڕۆکەو دەڵێی بۆ (پێرست)ی ئەم کتێبە وێنە گیراوە.

بۆ سەدەمین جار باوەڕم هێنایەوە کە وێنەیەك سەد شەرح و شرۆڤە دێنێ.

منداڵێکی دیاربەکر لە تاقێکی مێژوویدا:

دیوار بەندێکی شار کە دیرۆکی کۆنینەی پایتەختی رانەگەیەنراوی کوردستان دەگێڕێتەوە.

منداڵێك کە هێمایە بۆ دوارۆژ، خۆی لەتاقی دیوارێك پەستاندووەو بەزۆر دەیەوێت جێی خۆی بکاتەوە.

لەگرتەیەکدا وێنەی دیرۆکێکی بەلەنگازی و بندەستی تێبینی دەکەین کە لەوانەیە مەبەستی وێنەگر، یان تەنانەت منداڵی ناو تاقەکەش نەبێت، بەڵام بۆ لە چامەی شیعرو لە تابلۆی داهێنراوی هونەرمەندێك پتر لەماناو رەهەندێکی پەنهان دەدۆزرێتەوە، شتی وا بۆچی بۆ گرتەیەکی زیندوو یاساغ بێت؟

بەشێك لەهونەر پەنهانییە، مانای نوێ و دیتنی جیاوازە کە ئەمڕۆ، لەکایەی میدیادا، وێنە دەتوانێ کارەکتەرەکان گەورە یان بچووك، نەتەوەکان،

ئێسکگران، یان رووخۆش، دەربخات و رمێنیان بۆ پەیدا بکات، بەهۆی هەژموونی خۆیەوە بەشیان لەهەژموونی خۆی پێ بدات، یان لەبەشی خۆشیان بێ بەشیان بکات.

هەموو هەژموونێك داگیرکەرە، داگیرکەرێکی جیهانییش، لەباریدایە سەری بندەستانی بەرز بکاتەوە، یان سەریان بە فەتارەت بدات.

میدیا، بەتایبەتی لە تۆڕی جاڵجاڵۆکەی جیهانی، ئینتەرنێت، ئەمرۆ ئەو هێزە هەژموونگەرە جیهانییەیە کە دەتوانێ وێنەی هەڵەبجە بگرێت، یان وێنەی لەبابەتی ئەوی منداڵە دیاربەکرییەکە، بە دونیادا پەخش و بڵاوبکاتەوەو وێنەیەکی جیاواز نیشان بدات لەسەر ئەو (تورکە شاخاوییانە)ی پڕوپاگەندەی کەمالیزم وەك دەستە خەڵکێکی بێ مێژوو و بێ ئایندە وێنای دەکردن.

میدیاو وێنەکانی میللەتان لەقەهری تەنهایی دەربازدەکات و بەدونیای دەرەوەی خۆیانەوە دەیانبەستێتەوە، ئێمە هیچ وێنەیەکمان لە سەر قەتڵوعامی موکریان چنگ ناکەوێت، چونکە نە میدیا و نە وێنەو نە تۆڕە جیهانییە داگیرکەرەکەی، لە ئارادا نەبوون، بۆیە داگیرکەرە ناوچەییەکە، سەفەوییەکان، ئەو تاوانەیان بۆ چووەسەر.

وێنەمان نییە کە راگوێزانی کوردانی باکوور بۆ نێو قووڵایی تورکیای تەواو تورکیایی بگێڕێتەوە، بەڵام فۆتۆی کامێرامانێکی کوردی باکوور لە هەڵەبجە مردنی عومەری خاوەر و جگەرگۆشەکەی بەناو ئاژانسەکانی دونیادا گێڕا تا هەر کاتێك ، هەر کەسێك، ویستی کوردو داگیرکەرە کیمیایی وەشێنەکانی بناسێت، لەسێرچێکی گۆگڵدا جامانەکەی عومەری خاوەر شایەتی بدات.

میدیا، وێنەو نووسینەوەی باسوخواسی لە وێنەکێشانی بەسەرهاتەکان و پێشبینیکردنی ئایندە، چوون زوومی کامێرایەك، کە دوورمان بۆ نزیك دەخاتەوە، چەکە بە دەست بندەستەکانەوە.

هەڵبەت لەو چەکە کاریگەرتر هەیە، بەڵام رەنگە کەمتر لەچەکی خەباتی میدیایی مۆراڵ و هاوبەشێتی مرۆیی هەبێت، بەتایبەتی وەختێك بخوازیت

لەگەڵ دونیایەك قسە بکەیت، وەك ئەستێرەی سیوەیل، درەنگ سەر لە کوردستانی گەمارۆدراوی، دەرکراوی ناو مێژوو و جوگرافیای پایەداریی بدات.

لە بیرمە کە خۆرگیرانی ساڵی 1999دا بوو، بۆ ساتەوەختێك دونیا لە هەر شوێنێکی دونیا تاریك بوو، جوانترین وێنەی بینراوی خۆرگیران لە چەقی کوردستاندا دەرکەوت کە ئەوە بەخشیشێکی یەزدانی بوو بۆ بەندە کوردەکانی خۆی، بەڵام هەموو میدیاکانی جیهان ئەو دیمەنە روون و جوانە ئاسمانییەی لە ساتەوەختێکی بەخشندەییدا گەردوون بە کوردەکانی بەخشی، بە ئیمزای خۆیەوە دەرنەخست. بەندە لاسارەکانی خودا لەسەرزەمین شێوانیان و لێنەگەڕان بەناوی کوردستانەوە بۆ جیهان پەخش بکرێت، وەك کاتی خۆی، دروست یانزە ساڵ پێش ئێستا، لە وتارێکدا نوسیبووم (هەموو کەسێك چاودێری کەناڵە فەزاییەکانی دونیای کردبێ لەگواستنەوەی ماجەرای خۆرتۆراندا هەست بەوە دەکات کە سیاسەت لەئاسمان، چوون زەوی، ئامادەو لە نێودابوو، ئەگەر وانییە بۆچی لە کۆی کەناڵە فەزائییە عەرەبی و بیانییەکانی رووداوەکەیان راستەوخۆ پەخشدەکرد کەناڵێك نەبوو خۆرگیرانی کوردستانی ئازاد نیشانبدات، هەموو زاناو ناوەندە زانستی و فەلەکییەکان لە ناوچەکەو لە دونیا پێشبینی ئەوەیان دەکرد پشکی هەرە زۆری خۆرگیرانی تەواو بەر کوردستان و ناوچە کوردنشینەکانی ئێران و سوریاو عیراق و تورکیا بکەوێت، لەئێران خەڵکێکی زۆری بیانی هاتبوون تا چێژ لەئەفراندنی سروشت و ئاماژەکانی خودا وەربگرن کە بەشێکی ئەو هاتووانە لەسنەو بانەو مەریوان و کرماشان هەواریان هەڵدابوو، لە تورکیاش، کوردستانی باکوورو بەتایبەتی شاری دیاربەکر شوێنی دوا رووداوی زانستی سەدە بوو، ئەگەر باری نائاسایی هەمیشە راگەیەندراویش دەرفەتی دابێ، رەنگە لەوێش گەشتیاری بیانی لێبووبێ- کوردستانی نوێ لەخۆرگیرانێکەوە بۆ خۆرگیرانێکی تر- ستران عەبدوڵلا- ژمارە (1924) لە ڕۆژی پێنجشەممە 1999/8/12)

بەڵام شـــێوانی وێـــنەی کوردســـتان و لەتوپەتکردنیـــشی بەرهەمـــی خۆرگیرانەکەی ساڵی 1999/8/11 نییە، پێش ئەوە بە چەند ساڵ و سەدەیەك هێزە هەژموونگەراکان نەخشەیان بۆ کێشابوو، نها میدیای جیهانیی تەنها وەك واقیعێك پەخشیدەکاتەوە.

هێزە هەژموونگەراکانی ئیمپراتۆریای عوسمانلی و ئیمپراتۆریای سەفەوی، یان وەك لە ئەدەبیاتی کوردەواریدا پێیان دەڵێین رۆم و عەجەم، لەساڵی 1514 لەشەڕی چالدێراندا وێنەکەیان کردە دووکەرتەوە.

ئەسڵی باسەکە ئەوەبوو ئیدریس بەدلیسی لەگەڵ سولتان سەلیم یاوزی یەکەم لەسەر ئەوە رێککەوت کە ئەمارەتە کوردەکانی ئەمبەرو ئەوبەر لە دژی ئیمپراتۆریای سەفەوی بدەنە پاڵ دەوڵەتی عوسمانییە بە مەرجی پاراستنی ئەم قەوارە کوردییانە، بەڵام ئاکامی ئەم بەر یەککەوتنە لە دوای چالدێران وابوو کە دوو کەرتی کوردستان جێگیرکرا.

-لەشەڕی جیهانی یەکەم ، دووەم بەر یەککەوتنی کوردستان لەگەڵ جیهان روویدا، لە سەرتاسەری کوردستاندا شێخ مەحمود لەشۆڕش و سمکۆ لەشۆڕش و شێخ سەعید لەشۆڕشدا بوون، بەڵام لەجێی ئەوەی رەنجی کورد وێنە دووکەرت کراوەکە پێکەوە بنووسێنێ، وێنەکە بۆ چوار کەرت و لەتۆڵەکەیەك پەرت کرا.

لەتە وێنەی لای ئێران هەر لای ئەوان مایەوە، ئەوی پیاوە نەخۆشەکەش، ئیمپراتۆریای عوسمانلی، لەتێکی وەبەر عیراق و لەتێکی وەبەر سوریاو لەتە گەورەکەش کەوتە چنگی خوێنینی ئەتاتورکەوەو لەتۆکەیەکیش لای هاوڕێ لینین، وەك میراتی دوا قەیسەری رووس، مایەوە.

-سێیەم بەر یەککەوتن لەدەمی شەڕی جیهانی دووەمدا بوو، روس و ئەمریکاو ئینگلیز لە ناوچەکە بوون. قازی محەمەد کۆمارەکەی خۆی دامەزراندو ویستی بەمێژەری پاك و فەقیانەی سپی سپییەوە کەمێك گەردی سەر وێنە تەڵخەکەی کورد پاك بکاتەوە، بەڵام لەگەڵ نەمانی کۆمارو کۆتایی بەر یەککەوتنەکە هەر کەرتێکی وێنەکە کەوتە گیرفانی دەوڵەتێکەوە. بەو

مانایەی لەهەر بەشێکی کوردستان کوردایەتی ناچار بوو ببێتە مەسەلەیەکی ناوخۆیی وڵاتی پێوە لکێنراو.

-چوارەم بەر یەککەوتنی کوردستان لە ساڵی 1991دا بوو، راستە هی شەڕی جیهانی نەبوو، بەڵام دەرکردنی عیراق لەکوێت و ئاماژەکانی سیستمێکی نوێی جیهانی لەگەرمەی راپەڕینی کوردستاندا، هاوکاتی نەمانی شەڕی سارد بوو کە هیچی لەشەڕێکی جیهانی کەمتر نەبوو. کوردستانی راپەڕین و کۆڕەو، وێنەی میللەتێکی ئازادیخوازو لێقەوماوی دەستی جینۆسایدی نیشانی دونیا دا. زوومی کامێرا لەکۆڕەودا دونیای زلهێزەکانی هێنایە پای پاراستنی کوردستان، بەڵام کوردستانێکی بێ کەرکوك و شەنگال و خانەقین کە نیوەی زیاتری کوردستانی جنوبی پێکدێنن. بەمجۆرە راپەڕینی کورد کە بۆ لابردنی تەڵخی و تاریکییە لەسەر بەشێکی کوردستان (هەرێم)، بەشێکی تری وێنەکەی هەر بە دڕاوی هێشتەوە. نەمانی شەڕی ساردیش کە یەکسان بوو بە هەڵوەشانەوەی ئیمپراتۆریای سۆڤیەت، لەتۆکەکەی کوردستانی سۆڤێتیشی کردە دووچارەکی وێنەیەکی هەلاهەلا کراو بەدەست دوو کۆماری پێك ناکۆکی ئەرمینیاو ئازەربایجانەوە.

دوا بەر یەککەوتنیش لەگەڵ هاتنی ئەمریکاو رووخانی بەعسی داگیرکەربوو کە نیوەی کوردستانی داگیرکراوی خستۆتە بەردەم چارەنووسێکی تازەوە. یان ئەوەیە (کوردستانی جنوبی)یش دەبێتە دووبەش کە ئەمە یەکسانە بە دوو کەرتکردنی کەرتێکی وێنە چوار کەرتکراوەکەی کوردستان. یاخود ئەوەیە نیوەی دابڕاوی کوردستان دێتەوە باوەشی کوردستانی رەسمی دانپییانراو، بۆ دوا جار تێکۆشانی کوردایەتی وێنەیەکی لەتکراوی کوردستان پێکەوە دەنووسێنێ.

ئەم نووسراوەی بەندەش کە لەم کتێبەدا دەیخوێننەوە بۆ ئەوە تەرخانە کە یارمەتی نەخشەرێگەی پێکەوەنووسانی وێنەی کوردستانی جنوبی بێت لە رێی وێنە گەورەکەی کەئایندە دەنەخشێنێ بۆ ئەوەی منداڵەکانمان بە ئاسانی لە تاقی مێژوودا جێبگرن.

دەمێــــك بــــوو ئەم بیرۆكـــانەی لەم بەشـــانەدا باســـمكردوون وەك وێـــنە لەتوپەتكراوەكـانی كوردســـتان لەزەینمـدا بـوون، بەڵام كـاری میـدیایی رۆژانە دەرفەتی پێ نەدەدام. گەلێك جار لەم وتار، یان ئەو وتارم لەتێكی بیرۆكەیەك خۆیان نمایان دەكرد. لەگەڵ زۆر هاوەڵدا قسەم لەسەر ئەم زۆرانبازییەی وا لەم سەدەیەدا رووبەڕوومـان دەبێتەوە دەكرد، تا دواجار هاوڕێی نووسەرم، خالید سلێمان، وتی: جا بۆ كتێبێك نانووسی؟

سادەیی پرسیارەكەی كاك خالید هاندەرم بوو كە نەهێڵم چیتر وێنەكان پەرت و كەرت بن.

بۆیە سوپاسی ئەو و هەموو ئەو برایانە دەكەم كە هەریەك بە جۆرێك هاتنە كایەوە تا وێنەی نەتەوەیەكی نەوزاد لە تاقی مێژوودا بكێشین.

ستران عەبدوڵڵا
2010/10/10

بەو داخەوە

دە ساڵی یەکەم لەسەدەی بیستویەک تەواوبوو، کەچی کەسێک نییە گالیسکەکەی رابگرێ داخۆ بۆ کوێ دەچێت کە هێشتا کورد بەحیساباتی مێژوو هیچی بەهیچ نەکردووە؟ یاخود بەبڕی پێشبینیکراو بۆ قودەرتمەندییەکی نەتەوەیی، شەرەفمەندانە، هیچی بەهیچ نەکردووە. سەدەیەک خۆی بەشی چەند دە ساڵی تێدایە تا هەروا ئەم دەیانە لەغەفڵەتێکدا بڕۆن و لەپاش خۆیان ئەسەر جێنەهێڵن؟ تۆزی وان دە ساڵ هەروا لەبەر ماڵە، کەچی نەوەد ساڵی باقی مرخی لەوە خۆشکردووە ئەویش وەک گەلێک وێستگەی سەدەی بیست بەباسی زوڵفی یارو داگیرکاریی داگیرکەران و رەنجی بێ حاسڵی نەتەوەی کورد رۆژو مانگ و ساڵان بەرێبکات.

دەبێ گوزەری دە ساڵ بەسەر سەدەی نوێدا رامانچڵەکێنێ و بێتاقەتمان بکات و بمانخاتە سەر کەڵکەڵەی پێداچوونەوە بە تۆماری قازانج و دەستمایەو دەست بڵاویمان لەخەرجی بێ حسابدا؟ یان ئەمەیش شەممەیەو دەچێتە سەر یەکشەممەی ساڵ و سەدە بێهودەکانی مێژووی کورد؟

خەرجی بەربڵاوی کورد لەخوێن و توانا و کەرەستەی بەهەدەردراو ئەگەر نەتەوەیەکی پایەدارو دەستڕۆیشتووش بیکات هەر لە کۆتاییدا مایە پووچ دەردەچێت.

مەبەستمە بڵێم ئەو نەتەوەیە لە وێنەی کابانێکی پاڵدمشۆڕ کە لەکاروباری کابانیدا هێندەی خزمەت دەکات زیانیش دەگەیەنێت، خەریکی بەخەرجدانی وزەو توانای گەورەیە بۆ ڕاچاوکردنی قەبارەی دەسکەوتەکان و بیرکردنەوە لەوەی خەرجی زۆر بەهەدەردانێکی بۆ پەروای سەرماییە لە پرۆژەی کرچوکاڵ و ناکامڵدا.

ئەو دە ساڵە بەچی بەراورد بکەین تا بزانین قازانج و زیانمان لەکوێ گیرساوەتەوە؟ بەراوردی بکەین بە دە ساڵی پێشتر، یان دە ساڵی یەکەمی بیست ساڵی ڕزگاری کوردستان (1991-2000)؟ یاخود بە دە ساڵی یەکەمی سەدەی بیست (1900-1910) کە جیهان لە سوڕی متبوونی پێش جەنگی یەکەمدا بوو، کوردیش لەو دونیا جەنجاڵەدا بێخەبەر بوو لەوەی سەدەی بیست تەنووری ڕاگوێزان، تەتریک و تەعریب و تەفریس، ئەنفال و کیمیابارانی بۆ ساز داوە.

بەراوردی بکەین بە دە ساڵی ڕابردووی کورد لەبەشەکانی دیکەی نیشتمانی داگیرکراودا، بۆ نموونە بڵێین لێرە بەرەسمی فیدرالی هەیە و لەوێ هێشتا هیچ بەدەست نەهاتووە؟ یان بەراوردی بکەین بە دەوروبەرو دونیا کە لەو دەیەیەدا، نەتەوەکان، بە تایبەتی نەتەوە بندەستەکانی وەکو کورد، چنگیان لەچی گیرکردووە؟ هەر یەک لەم بەراوردانە سەرەتایەکی جیاوازن و سەرمان لە دەرەنجامێکی جیاوازترەوە دەردێنن.

خۆ ئێمە دەتوانین لەباسوخواسدا ئەم دە ساڵە لە هەریەک لەو دەورانانە بەسەربکەینەوەو بە دە ساڵی کورد لەم سەدەیەی خەریکە کۆن دەبێت، بەراوردی بکەین. بۆ نا؟ ئەوەشیان مەزەندەو پێداچوونەوەیەکە ڕەنگە ئاماژەو وانەمان بداتێ، لێ جارێ با لێرەدا توند دەست بەئەڵقەی هەڵسەنگاندنی خودی دە ساڵەکە (2000-2010)ەوە

بگرین کە دەشێ بەشەرەکان، نەتەوەکان و دەوڵەتەکان لە دە ساڵی هاوشێوەدا چیان بکردبایەو کوردە داماوەکە نەیکرد؟

ئێمە دەبێ لەم بەستێنەدا دیدێکی تەواو رەخنەییانە رەچاو بکەین کە دیدی هەڵسەنگاندنی رۆژانە نەبێت، هەڵسەنگاندنێکی رۆژانەی ئەوتۆ کە نا چارت بکات بۆ هاندان و بوژاندنەوەو دڵدانەوە بە کەم رازی بیت و ئافەرین بۆ هاندان و دەستخۆشی بۆ ئەنگێزەی کۆششی زیاتر بەکار بێنێت، دیدی ئافەرین بۆ کادری گۆڕەپانی تێکۆشان باشە کە ئەوەشیان بەڕێوشوێنی خۆی، بەڵام دیدێکی رەخنەگرانەی بە شێنەیی هەر دەبێ بۆ هەقپێدانێکی راستەقینەی کارەکتەرەکان و ئامرازەکانی بەر دەستیان بێت کە وایکردووە لەوە زیاتر بەدەست نەیەت کە بەدەستهاتووە؟ بەو فاکتەرانەی هێزی بەردەستی کوردو بەو لەمپەرانەی بەردەمی، بەو چانس و تەحەددایانەی هاتنەپێش و کۆششی کورد چەند درێژبێت لەبەرامبەریدا لەکوردتی دا بێ، دەبێت لەکوێی پلە بەندییەکانی سەرکەوتن و نووشستدا بین؟

بەڵام پێش ئەوە با لەبەر سەرقاڵیمان بەهۆکارەکانی دۆڕان و بردنەوە لەهەناوی دە ساڵەی فاکتەری کوردی و دیاریکردنی پشکی ویدا، بەرپرسیارێتی سەدەی بیستویەک خۆی فەرامۆش نەکەین. ئەم سەدەیەش وەک سەدەی بیست دەیەوێ دەستی دەستیمان پێبکات و ئیستیحقاقاتەکانی کورد حەواڵە بەگەواڵە بکات، دەیەوێت وەک سەدە دڵڕەقەکانی رابورد هیچ پابەندێتییەک لەخۆی نیشان نەداو بەهەمان رێبازی جاران، بەس لەو ژیرانەتر، دەورانی خۆی بەنابەدڵی تەواوبکات. رەنگە جیاوازیی ئەوەبێت سەدەی بیست لەشوێنی تاوانەکە چەند بەڵگەو هێمایەکی کوشتنەکەی جێهێشتبێ و بەدرێژایی ساڵ و دەیەکانی خۆی لەدەوروبەری شانۆی تاوانەکە خولابێتەوە. هەرچی سەدەی بیستویەکە

مەبەستیەتی خوێنی تاوانەکە بسڕێتەوە، ئامرازەکانی تاوان و کەرەستەکان و ئینجا قوربانییەکانیش پشارێتەوە، یان وایان نیشانبدات هیچی لێنەقەوماوەو ببڕێتەوە. لەبەر ئەوە دەبینین ئەم سەدەیە خۆی بەو پاڵەوان و کارەکتەرانە دەور داوە کە دەخوازن پاکانە بۆ نەخشە و کۆتاییە نا دادپەروەرەکانی رابردوو بکەن و بەبیانووی ژیریی و عەقلانییەتێکی رووکەشانەوە حەرامی بەدەستهاتوو، لەداگیرکاری وماف زەوتکردن، قووت بدەن.

ئەم ئیدانەکردنەم بوختان و گێچەڵکردن نییە بەسەدەیەک هێشتا چارەکی تەمەنی خۆی بەسەر نەبردووە، ئەز رەشبین نیم، بەڵام کە سەیری ئەم مێژووە رەشەی سەدەکانی رابردوو، ئەو هەموو برینەی نەتەوە دەکەم هەقمە کە لەتەوقی سەرەوە تا بنی پێ لەسێبەری رۆژگارو سەدەکان بەگومان بم، لەم تێڕوانینە بەدگومانەوە، لەو وەختەی دەمەوێ چاوی رەخنەی توندیش لە دەساڵی فاکتەری کوردی بگرم، ئومێدمە هەمیشە ئەوەم لەیادبێت کەمتەرخەمی خۆیی لە دە ساڵدا، لە عاست بەرپرسیارێتیدا، قەت بە دڵڕەقی سەد ساڵی فاکتەری بێگانەیی بەراورد ناکرێت.

لەم نووسراوەدا دەمەوێ بەوە سەنگەری رەخنەی خۆم لەسەنگەرەکانی دیکەی رەخنەکاریی جیا بکەمەوە کە هەمیشە بەشی قورس و بێ ئەندازە دزێوی نەیارەکانی کورد لەداگیرکەران و لەتۆرێک بەرژەوەندی پارێزەری دۆخی داگیرکاریی فەرامۆش نەکەم، رەخنە لە هۆکاری داهێزرانی کورد هەرگیز دیاری نییە بۆ دەستی دوژمنەکانی کە چەند دەیەو سەدەیەکە کورد دەچەپێنن بەجۆرێکی وا کەمترین خۆپارێزی لەبچووکترین هەڵامەت نەبێت و کزەبایەکی کەمیش نەخۆشی بخات.

لەباســی شــەرمەزاری ســەدەی بیــست و خــۆگێلکردنی ســەدەی بیستویەکەم لە دە ساڵی یەکەمیدا، پێویسته باس لەکارەکتەرەکانیش بکەیـن، ئەوانە ســەدەو ســاڵانەکانیان پــر کــردووە لە رووداوی گەورە و ژاوەژاوی لابەلا، لە شــەرمەزاری زوڵمــوزۆر و لەداســتانی بەرەنگــاریی بە دیوی سەرکەوتن وشکستدا.

لەم چیرۆکە غەمگینەدا، پاڵەوانەکانی چیرۆکــی کــوردو بندەســتی و داهێزرانی، کورد خۆی و نەیارەکانی بەرپرسـن، کـورد خـۆی بەرپرسـە بەوەدا لاوازی ئەوتۆی لەخۆی نیشانداوە کە خەڵـک تەمـاعی تێبکەن، تەمـاع لەخـاک و خەڵــکەکەی بـکەن. لاوازی کـورد سـیمای سـەرەکی مێژووییەکـی پەرتـوبڵاوە، تـا ئەو ئەنـدازەیەی دەتـوانین بێـژین ئـێمە پێویستمان بەوە نییە بەدوای زمانی ستاندارد، هاوبەشێتی لەئابووری، یان ئەدگارو خەسڵەتی دەموچاوی کوردەکاندا بگەڕێن تـا بیسەلمێنین کــورد نەتەوەیە چ لەســەر بنچیــنەی پێــنج خــشتەکییەکەی هــاورێ ســتالینی عەزیمولــشەئن لەســەر ئــوممەو چ بەپێــی ئەو رێــسایانەی ئیفرەنجەکــان بــۆ ناســینی نەتەوەیەک لەســەری گیرســاونەتەوە. خەسڵەتی" لاوازی "خاڵی کۆکەرەوەی نەتەوەی پەرتکراوی کـوردە کە ئەمــارەتی دوورەدەســت و مێــژووی شــپرزەی بە گوریــسی تونــدی خەسڵەتی لاوازییەوە گرێدراوە.

شــیاوی کــورد بــۆ بندەســتی و نەهــاتنە وەڵامــی لەســەر فەوتــان و لەناوچوونی، یان لاوازی سیستمی بەرخۆدان و بەرەنگاربوونەوەی خۆیی، دۆخێکی دروستکردووە کە بیرمەنـدی چاوکراوەی ئیسلامی، مالیـک بـن نەبی، ناوی لێناوە "شیاوی بۆ داگیرکـردن" (القـابلیه للاسـتعمار). یـانی لەخۆمانــدا ئەســباب و تەداروکــاتی پێــشوازغی لەداگیــرکەرو یاســاو باوەڕەکــانی بەرجەســتەبووە، بــۆیە دوای چەردەیەک بەرخــودانی

قارەمانانەی تۆمارکراو لە نەقشی مێژوودا، پشوومان کورت دەبێ و کاتێکی زووتر لەوەی داگیرکەرە سەرسەختەکەمان پێشبینی دەکەن، وەک بەفری سەر لوتکەی شاخەکان غلۆر دەبینەوە. ئەم مێژووە دوور ودرێژە پێمان دەڵێت کەس بەقەدەر کورد گەرمە تەریقەت نەبووە لەبەرەنگاری غەزاو پەلاماری دوژمنداو کەسیش وەکو ئەو بەزوویی پەیوەندیی لەگەڵ دەستەو دایەرەی ئەو دوژمنەدا ئاسایی نەکردۆتەوە، لەگەڵ نەزم و سیستمیدا خۆشە نەبووە.

ئەگەر داوای لێکدانەوە لە ئەقڵی بچووکی من بکەن لێکدانەوەیەکی سەیرم بۆ ئەم دۆخە هەیە، دۆخی شیاوی بۆ داگیرکردن کە دەرئەنجامی مەیلی لە رادەبەدەرەوە بۆ زوو هەڵچوون لەبەرەنگاریی داگیرکەرو زوو دامرکانەوەی کەفوکوڵی (نا)کەی بەرابەر نەیاراندا، پێموایە ئارەزووی لە رادەبەدەری کورد بۆ ژیان دامەزراندنێکی "هەرچۆنێک بێت" باعیسی زوو دامرکانەوەی بەرەنگاریی و چوونە دەورانی ئاساییکردنەوەی پەیوەندییەکانێتی. بەپێچەوانەی زۆر لێکدانەوەی باوەوە، کە دەڵێ کورد هیچ پابەندێتییەکی لەگەڵ ژیاندا نییە، وادەزانم ژیان و زیندەگی خولیای گەورەی کوردە، ئەمما ژیانێکی هاکەزایی بۆ رۆژ گوزەراندن.

کورد میللەتێکە بۆ رۆژی خۆی دەژی، بەقیست و قەرزو قۆڵە ژیان بەرێدەکات، فەرمانبەرێکی مەسەلەکییە لەفەرمانگەی مێژوو و شارستانیەتدا. ژیانی تا سەری مانگ گەرەکەو پێداویستییەکانی ئەو ژیانی مەمرە ومەژییە بەقەرزو قۆڵەو قیستی مانگانە دابین دەکات، ژیانی وا خاوەنەکەی فێری سازش و سەرکزی بووە و پەیڕەوی تیۆریی (دەست بەکڵاوی خۆتەوە بگرە، با نەیبا) هەڵیدەسوڕێنێ.

کورد کائینێکی دونیاخوازە، جگە لەو ژیانەی بە تەمەنی چەند نەوەیەک دیاریکراوە، کە تەمەنی گریمانەیی دەشێ شەست ساڵ بێت،

باوەڕی بەهیچ ژیانێکی ترو تەمەنێکی تر نییە، ئەمە ناخی هەموو کوردێک چ ئەوانەی باوەڕیان بەماددیەی دیالێکتیکی فەیلەسوفی موژدەبەر، کارل مارکس، و چ ئەوانەی باوەڕیان بەدونیای ئاخیرەت و دۆناودۆن هەیە، ئەم ژیانە بەقیستە وایکردووە هەر داگیرکەرێک یان تەنێکی نامۆ پەلاماری دونیا تایبەتەکەی کورد بدات ئەم کوردە زوو لێی رادەبێتەوەو هەر کە لەدەریچەیەکیشەوە گریمانی جۆرێک لەئاساییکردنەوە (تەتبیع)ی کرد کە سۆزی ئەمانی بداتێ و زامنکاری تۆڕی دابینکردنی بەرژەوەندییە رۆژانەییەکانی ئەو بێت، بێ سێ و دوو چەک دادەنێ و بەکەمترین نرخ ئاشتی دەکات، ئەم دیدە کورتبینییە کوردییە پوشێکی چکۆڵە وەک تەوقی نەجات دەناسێنێ. واتە:

1-زوو رادەبێتەوە، تەنانەت بێ دابینکردنی ئەسباب و تفاقی جەنگ.

2-زوو ئاشتی دەکات، تەنانەت بێ دانووستاندنی ئاشتییەکی بە روومەت کە ژیانی تاک و ژیانی گشتی کوردەواری تەئمین بکات.

3-زووش تێهەڵدەچێتەوە، وەختێک چەک دانان و دەستبەرداری لە موقاوەمەت، ئاشتی کۆمەڵایەتی بۆ ناهێنێت.

ئەم ئاشتییە کوردییە پێچەوانەی، بۆنموونە، ئاشتی تورکمان لەعیراق، یان تەتبیعی ئازەرییەکانە لەئێران، ئەوانە بەکەمترین نرخ تۆڕێکی رمێنپێدانی بەرژەوەندییەکانیان دابیندەکەن کە هەم ئاشتی پێ بێت بۆ خۆیان و بەرامبەرەکەیان و هەمیش دەرگا لەبەردەم دەستکەوت بکاتەوە. دەسکەوت لەڕێی جوڵەیەکی لەسەرخۆی کەڵەکەکردن (تەراکوم) کە وردە وردە قەبارە دەکاتە قەوارە، گەشەی چەندایەتی دەکاتە گەشەی چۆنایەتی.

کورد خەزینی کەڵەکەبووی نییە، بۆیە هیچ ئەزموونێکی لەویتری ناچێ و هیچ شکستێکی نابێتە وانە بۆ رابوونێکی دوای ئەو شکستە،

لەبەر ئەم کـۆچەرێتییە کـورد وەک هەوارگەیەکـی کـاتیی لەژیـان و ملانێکانی دەڕوانێ. سەرئەنجام زینـدەگی کـورد میوانـدارییەکە لەهۆتێـل، یان مۆتێلێک کە هەرگیز ژیـانێکی جێگیـر بۆخـۆی و دراوسـێکانی بنیـات نـانێ و لەگەڵ هـاتنی هەر داگیرکەرێکـدا سـێ کـوچکەی (رابـوونێ ئاساییکردنەوەێ رابـۆرنێکی تـر) شـوێنی (بەرەنگـاریێ سـوڵح و ئاشـتیێ پەیـداکردنی قودەرتمەنـدییەکی ئەوتـۆ کە لە هەر پاشـگەزبوونەوەیەکدا بتوانێ بەرەنگاری پەلاماری نەیاران ببێتەوە) دەگرێتەوە.

بەڵام شـایانی بـۆ داگیرکـردن هەرگیـز پاسـاو نیـیە بـۆ داگیـرکەران و نەیارەکانی کوردستان کە لاوازی کورد دەقۆزنەوە بۆ دەست بەسـەراگرتن و بندەستکردن.

داگیرکراوێکی سپۆرت

لەباسی داگیرکەرانی کوردستان و رۆڵیان لە داوەشینی دۆخی کورددا نامەوێ بە مێژووی خوێن و غەدر و وێستگە شەرمهێنەرەکانی کورد کوشتندا بچمەوە، ئەمە باسێکە هەموو چاوساغ و نابینایەکی کوردستان دەیزانن، داگیرکەرە هەمەجۆرەکانی وڵات خۆشیان وردەکاریی جەورو ستەمی خۆیان دەزانن، لە دەورانێکدا حاشای لێدەکەن و لەدەمێکی تردا دان بە هەندێکیدا دەنێن، بەڵام ئەم دانپیانانە بەسەد پێچە بە دەورەو پاساو هێنانەوە دەشارنەوە، بەشێوەیەکی گشتی لە وێستگەی وەرچەرخانی گۆڕینی رژێم و حکومەتەکاندا رژێم وحکومەتە تازەکان کردەوە داگیرکارییەکانی خۆیان دەدەنە پاڵ رژێمێک یان حکومەتێکی پێشووتر کە ئەوان گوایە ئیتر لە کردارو تاوانەکانی ئەو رژێمە بەرپرسیار نین و میراتەکەی هەڵناگرنەوە، رژێمی کۆماری عیراق خۆی بێبەری کرد لەتاوانی کورد کوشتن و بۆردومانی سلێمانی و بارزان و پەرتەوازەکردنی خێڵ و عەشیرەتی بارزان، لەسێدارەدانی ئەفسەرە ئازادیخوازەکانی کورد. بەبیانووی ئەوەی ئەمە ئینگلیزو پادشای عەهدی بائید کردوویەتی، رژێمی بەعس دەڵێ ئەوەی قاسم و عارف کردوویانە خەتای منی تێدا نییەو رەنگە زمانحاڵیشی ئەوەبێت کە تاوانی خۆم لەئەنفال و کیمیاباران و پاکتاوی نەژادی کەم نییە تا هی خەڵکی دیکەش لە ئەستۆ بگرم! عیراقی فیدراڵیش قسەی سوارەکە ئێژێ: خەتای عەهدی بائیدە و عەهدی قائید لەسەر خۆی ناکاتە ماڵ. بگرە پشت بەستوو بە زوڵمی

گشتگیری رژێم بەعس لەسەر هەموو عیراقییەکان، دەستەبژێری عیراقی فیدراڵی لە نەتەوەی سەردەست خۆی لە تراژیدیای کوردیش کردۆتە خاوەن و لەئێمە گەرمتر ئیدانەی سەددام دەکات کە عیراقییە کوردەکانی، یان ئەو عیراقیانەی، کوشتووە کە رێکەوت وابوو کورد بوون، نەک عەرەبی رومادی!

لە ئێران حکومەتی ئێستا رێ بەکورد دەدات بۆ لەسێدارەدانی پێشەوا قازی محەمەد (قازی محەمەدی مەلای کوردی موسڵمان کە رێبەرایەتی خەباتی کوردە موسڵمانەکانی کرد دژی شای کافر نەک پێشەوای کۆمارێک کە دژی فەرمانرەوایی سەنترالیزمی ئێران هاتە مەیدانی سیاسەتەوە) فرمێسک برێژێت وەک بڵێی خۆی کێشەی لەگەڵ کوردەکانی سایەی خۆی نەبێت.

لە تورکیای ئەمرۆدا حکومەتی دادو گەشەپێدان فرمێسک بۆ ئەو زوڵمە دوورودرێژە دەرێژێ کە کەمالیست و عەسکەرە عەلمانییەکان بەسەر کورددا هێناویانە، لێ خۆی نەبات دەکات لەوەی لەسەردەمی زێرینی ئەودا بەفرۆکەو خومپارەو بگرە بە جۆرێک لەچەکی کیمیایی کورد قڕان هەدادانی بۆ نەبووە. لە هەفتەی هەڵمەت بۆ راپرسی دەستوور، لە ئەیلولی 2010دا، رەجەب تەیب ئۆردوگان سەرۆک وەزیرانی وڵات، لە دیار بەکر بەڵێنی بە کرمانجی ئەو دەڤەرە دا زیندانە بەد ناوەکەی دیار بەکر بروخێنێ کە رەمزی عەزابی کوردە لە دەورانی کودەتای جەنەراڵ کەنعان ئیفریندا، بەڵام بەڵێنی نەدا کە زیندانییە هەرزەکارەکانی بە تۆمەتی خۆپیشاندان و بەردە فرکانێ لە لایەن ئەمنیەت و پۆلیسی حکومەتەکەیەوە دەستگیرکراون، بەرهەڵدا بکات. ئەوانەی بۆ حکومەتی دوای خۆی جێهێشتووە تا ئەویش "کەرەستەی کوردی" بۆ تۆمەتبارکردنی حکومەتی داهاتووی تورکی لەبەردەستدا بێت.

بەم چەشـنە داگیـرکەران بـۆ بـوغزی یەکتـری حکومەتەکانیـان تـوانج لەپێش و پاش خۆیان دەدەن لە کوشتن و فەوتـانی کـورددا، گـوایە ئەم هاوارەیان سۆزە بۆ کورد لەکاتێکدا داگیرکردن و زەوتکردنی مـافی کـورد بـابەتێکی زۆر سیـستماتیک و بونیـادیترە لەوەی لەکـردەی حکومەتێـک لەحکومەتەکاندا قەتیس بکرێت، لە کاتێکدا زەخمی قووڵی داگیرکردن لە پـشتی کـورد زۆر لەوە کـۆنتر و سـوورهەڵگەڕاو تـرە کە حکـومەتێکی راگـوزەری داگیرکەرانێکـی دێـرین بتـوانن لە ئەسـتۆی بگـرن. بەڵـێ وایە بەعس خراپتر بوو لەقاسم و قاسم خراپتر بوو لەنوری سەعیدو ئەتاتورک خراپتر بوو لە کەنعان ئیفرین، بەس هەرگیز نوری سـەعید باشـتر نەبـوو لەقاسم و ئەمیش باشتر نەبـوو لەسـەددام، ئۆردۆگـانیش، هـیچ نەبـێ تـا ئێستا، چاکتر نیـیە لەعیـسمەت ئەنینـۆ و سـلێمان دێمیریـل و ئیتـر بەم شێوەیە. شای کوڕ قازی محەمەدی لە سـێدارە داو شـای بـاوک سـمکۆی بەغەدرو فیتـنە کوشـت، شـا عەبـاس قەتلوعـامی مـوکری کـردو شـاکانی دوای ئەویش قسووریان نەکرد.

ئەسڵ لەکۆماری بوون، یـان پادشـایی بـوون، لەسـەڵتەنە بـوون، یـان شاهنشاهی بوونی حکومەتەکـان نیـیە، ئەسـڵ داگیرکردنـی کوردسـتان و سـڕینەوەی ئاسـەواری کـوردە وەک مـوددەعی راسـتەقینە بەسـەر ئەم خاکەوە کە مانەوەو زیندووبوونی ئەم کوردە رێ لەوە دەگرێ داگیرکەران بەکەمـاڵی ئیـسراحەتەوە خێـر لە زەوی داگیرکـراو ببیـنن و بـۆ دواجـار بیماشنەوە، واقیعی دزێوی داگیرکاری دەوڵەتە داگیرکەرەکانی کوردستان بەچەواشەی حکومەتە کاتییەکـانی ئەو دەوڵەتـانە کـاڵ نـابێتەوە، قەفـی زنجیـر بەرەنگکردنـی، یـان بە تـازەکردنەوە، یـاخود بە چەورکـردنەوە، ناکرێتەوە. بگرە ئەمە تەمەنی دیلێتـی و ئەسـارەتی بەنـدی بندەسـتەکان درێژ دەکاتەوە بەجۆرێک هیوا ببڕێت لەوەی، بەڵکو ژەنگـی قفڵـی قەفـی

زنجیر دایڕزێنی و لەبەر یەکیان هەڵبوەشێنێتەوە. نوێکاریی لە شێوازەکانی داگیرکاری دۆخێکی خەڵەتێنەرە کە نابێ بەسەر کوردی ژێر و زیرەکدا تێپەڕێ و وەک دەڵێن کڵاو بچێتە سەرمان.

زوڵمی داگیرکەران، کە دەنگی داوەتەوە، بۆ ئەوە باس ناکرێت تا لە تۆماری مێژوودا دەمەزەردی بکەینەوە، بەڵکو بۆ ئەوەیان باسدەکەین تا لەشرۆڤەی بیرۆکەی لە ئەستۆبوونی تاوانی داگیرکەردا بیانخەینە کار.

ئەسڵ باسی حکومەتە کاتییەکان نییە، بەڵکو دەوڵەتە داگیرکەرەکانە کە لەڕێی حکومەتەکانیانەوە جار بەجار دەرفەتی هەناسەی هەنسک و گریان بەکورد دەدەن تا لەقەهرا دڵی نەپسێ و وای لێ نەکەن سیاسەتی بەسەر خۆم و دوژمنەکاندا بگرێتە بەر.

جا دەمانێک لەڕێی تاوانبارکردنی ستوونییەوە ئەمە دەکەن، یانی وەک ئەوەی باسمکرد کە هەر حکومەتەو تاوانەکە دەخاتە سەر ئەوی پێش خۆی، دەمانێکی تریش لەڕێی تاوانبارکردنی ئاسۆییەوە، واتە وەک ئەوەی ئێران باسی زوڵمی عیراق لەسەر کوردەکانی عیراق و باسی عیراق لەسەر ستەمی کوردی تورکیاو باسی هەردوو عیراق و ئێران لەسەر زوڵمی تورکیا لە هەمبەر کوردەکانی خۆیدا. هەموومان لەیادمانە لە دەمی دەستگیرکردنی عەبدوڵڵا ئۆجەلان سەرکردەی پارتی کرێکارانی کوردستان، لە ساڵی 1999دا، میدیا و دەستەبژێری عەرەبی چی حەشرێکیان بە دەوڵەتی تورکیا کرد لە پای دەستگیرکردنی ئۆجەلان. تەنانەت هونەرمەندێکی وەکو لەیلا عەلویش هاتە سەر هێڵ و فرمێسکی بۆ زوڵمی سەر کورد ڕشت. راستێکەی خۆشە نەشمیلێکی وەکو لەیلا عەلوی پشتیوانی مەسەلەی کورد بکات، بەڵام لەوە چاکتر ئەوەیە عەلوی و دەستەبژێری عەرەبی

له پێشدا رەخنە لەو دوو رژێمە عەرەبییەی عیراق وسوریا بگرن کە کوردی لای خۆیان دەچەوسێننەوە و ئەوی کوردی تورکیا بۆ خاتوو سبیلجان و ئەوی کوردی ئێرانیش بۆ خانم گوگش جێبێڵن

خودا هەڵناگرێ دەوڵەتی تورکیا لە هەمووان کوردستانی ترە بەوەی بە یەک چاو سەیری زوڵمی سەر کوردانی هەر چوار پارچەی کوردستان دەکات و دڵی بەهەموو چەوساندنەوەیەکی کورد خۆشە با تەنانەت کوردی ئەفریقاش بێت بەو ئیعتبارەی لەسەرەتای بیستەکاندا بەرپرسێکی حکومەتی تورکیا گوتویەتی ئەگەر دەوڵەتی کوردی لە ئەفریقاش بێت، دژی دەوەستینەوە.

بەمجۆرە لەگێڕانەوەی ستوونیی و ئاسۆیی تاوانی داگیرکەراندا تێدەگەین کە داگیرکەران بەوە دڵیان ئاوی نەخواردۆتەوە کورد دارژێنن، بەڵکو بۆ شەڕی نێوان حکومەتەکان و بۆ ململانێی نێوان خۆشیان قوربانیدان و ستەمی کوردیان کردۆتە مەقاش لەدژی یەکتری.

سەرنجم لەڕەفتاری داگیرکەران داوە بە تایبەتی لەسەدەی بیست و ئەم دە ساڵەی سەدەی بیستویەکدا، دەبینم داگیرکردنی کوردستان تووشی چی فەلاکەت و بێمروەتییەکی کردوون، ئەو وتەزایەی مارکس کە ئێژێ (هیچ گەلێک ئازاد نییە مادامەکی گەلێکی تر دەچەوسێنێتەوە) رێک بەسەر داگیرکەرانی کوردستاندا جێبەجێدەبێت، کوردستانی کۆڵۆنی نێودەوڵەتی و ئیقلیمی ئەم پێکهاتە سیاسییە، کوردستانی کۆت و بەندکردووەو گەلانی داگیرکەریشی کۆت و بەندکردووە. ئەم سێ نەتەوە مەزنەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست، عەرەب، فارس و تورک، کە رۆڵیان لەشارستنێتی رۆحی و مادیی رۆژهەڵاتدا گەورە و سەنگینە، بەم

دۆخی داگیرکردنەی کوردستان تووشی دووفاقییەکی مۆڕاڵی سەیر هاتوون. لەو لاوە هەر سێکیان لەڕێی ئامازەی میللی و نوێنەرایەتی دەوڵەتی خۆیانەوە داوەشێی لە ئیسرائیل دەکەن کە فەلەستینییەکان دەچەوسێنێتەوە. لە کاتێکدا ئیسرائیل وەکو زاڵمێک فەلەستینی دەردەکا و ئەم گەلە زوڵم لێکراوە بەدەرکردن و موستەوتەنات لە کۆڵ خۆی دەکاتەوە، نەتەوە سەردەستەکان و دەوڵەتەکانیان دەمودەست و چارەنووسی کوردیان قفڵداوە و هیچ ئاسۆیەکیان لەبەردەم ئەم گەلە بۆ هەڵاتن وسەر هەڵگرتنیش نەهێشتۆتەوە و تا ئەفریقاش بە دوای کەوتوون. تەنانەت لەئاسمان و تۆڕی جالجالۆکەی نێودەوڵەتیش هاکی دەکەن و دەنگ و ڕەنگی کپ دەکەن.

لەڕابردووی پێکهاتنی دەوڵەتی نوێی نەتەوەییدا، لەدەوڵەتە داگیرکەرەکانی کوردستاندا، دەوڵەتی نەتەوە سەردەستەکان خۆیان وابەستەی ئیستیعماری بێگانە بوون و کوردیش وابەستەی وا بەستەبوو، بۆیە هەڵسانەوە لەدژی ئەو زوڵمە بە مانایەک لە ماناکان یارمەتیدەری داگیرکەرانیشە کە بایەخی بەها مرۆڤایەتییەکان بزانن و لەوە تێبگەن زوڵم لەکورد زوڵمە لە ئینسانێتی خۆشیان و دەربازبوونی کرمانج لەو زوڵمە دەربازبوونی ئەوانی "خەواجە"شە لە ناسنامەی داگیرکەر. بەو مانایەی خۆیان داد و بێدادیان بوو لەدەست داگیر کەر و دەزانن بندەستی و بەلەنگازی چەند ناخۆشە؟

باشە من ئەم قسانە بە زمانی ئیبراهیم ئەمین باڵدار بۆ کێ دەکەم؟ بۆ ساتیحولحەسری و هاو ڕەفتارەکانی لەناسیۆنالیستە تورک و ئێرانییەکان کە حەزیان نەکرد کوردی وتن و کوردی نووسین و کوردی هەبوون هەبێت، تا کەس بانگهێشتی گفتوگۆو چەلەحانێیان نەکات؟

دەمەوێ وەک کرمانجێکی بندەست کێ بخەڵەتێنم کە ئەم پاساوە مۆڕالییەی مارکسیان بۆ دەهێنمەوەو خۆمی پێ سرو بەنج دەکەم؟ ئەسڵەن ئەوانە بۆیە بوونە داگیرکەرو ئەم زاڵی و هەژموونەیان بۆ خۆیان دابینکرد، چونکە بێ دڵی دڵنەوایی و بێ گوێی ژنەفتن و بێ چاوی دیتنی شەرحی حاڵی من بوون کە بەزار و دەست و تیلەی چاوم قسەیان بۆ دەکەم و دۆخی داگیرکارییان لا تاڵ دەکەم؟ ئەوانە، کە چێژیان لەم داگیرکارییە وەرگرتووە، بەشی نەوە لەدوای نەوەی خۆیانی پێ دابیندەکەن، ئێستا بە زمانی لووسی زمانی بێدەرەتانی کرمانجی و زازاکی دەخەڵەتێن؟

نەوەکانیان، ئا نەوەکانیان! رەنگە مەبەستم نەوەکانیان بێت کە لە تاوانی داگیرکردنی کوردستاندا بەشدار نین و دەستیان لە تاوانەکانی زەعیم سدیق و ئەفسەرە داگیرکەرەکانی پێش ئەو و بەتەنیشت ئەوەوەو دوای ئەویشدا نییەو ناشێ ئێمە چوون تۆڵەی دەمارگیری عەشایەری تۆڵەی باوک و دایکی کوژراو لەنەوەی قاتیلەکانمان بکەینەوە.

راستییەکەی ئەمە هاوکێشەیەکی دژوارە. بەقەدەر دژواری دۆخی داگیرکاری کوردستان، ئێستا منی کوردی کەرکوکی ژێر سایەی تەعریب و راگوێزان لەنەسل و نەوەی ئەو کوردە دەرکراو و راگوێزراوەم کە دوای شێخ مەحمودی حەفید کەوت ئەو دەمەی هەر کە سلێمانی دابینکرد ملی پێوەناو بەرەو کەرکوک چوو تا رزگاری بکات و بیخاتە ژێر قەڵەمڕەوی مەملەکەتەکەیەوە، لە نەسڵی ئەو کوردە راگوێزراوەم کە دوای مەلا مستەفای بارزانی و پاش ئەویش دوای مام جەلال کەوت لە بەرپەرچدانەوەی تەعریب و راگوێزاندا، دەمەوێ بپرسم ئەی ئەو عەرەبەی نەوەی تەعریبەو چەند نەوەیەکە

له كەركـوك دەژی و لەوێ چـاوی كـردۆتەوەو لەوێ لەدایكبـووەو پێگەیشتووە، ئەی ئەو نەوەی كێیە؟ نەوەی یاسین هاشمی و تەهای هاشمی و بەكر و سەدامە كە تەعریبیان هاندەدا؟

مـن لەكەركـوك بەدوای نەوەی راسـتەقینەی سـەددامدا دەگەڕێـم، نەك بۆ ئەوەی تۆڵەی ئەسارەتی شێخ مەحمود لە دەربەندی بازیـان یـان سـەر نـانەوەی مەلا مـستەفا لەغەریبـی، لەو بـكەمەوە، بەڵكـو دەمەوێ لەگەڵ ئەو نەوەیەی تەعریبـدا تەفـاهوم بـكەم و بەكەمتـرین زەرەر و زیانەوە هەقی خۆم و هەقی ئەویـش سـاغبكەمەوەو لەگەڵـی پێكبێم، بەڵام لەسەر زەمینی واقیع شتێكی تر دەبیـنم؟ كەس خـۆی لە سـەددام ناكـاتە خـاوەن، كەچـی نەوەی تەعریـب لەو واقـیعەی تەعریبـــی ســـەددام خولْقانـــدوویەتی بەهرەمەنـــدەو وەك هەقـــی موكتەسب مامەڵەی لەگەڵ دەكات، میراتی "باوكە سـەددام"ی پێـیەو خۆی لەو باوكە ناكاتە خاوەن، مـن خاوەنـدارێتی لەمیراتـی میللەتـی راگـوێزراو دەكەم لـێ ئەو لەلایەك خاوەنـدارێتی لەمیراتـی بەجێمـاو دەكا كەچی لە لایەكی تر حاشا لە باوكی میراتی دەكات.

بەو ئازارەوە سەدان ساڵی داگیركردن و دە ساڵی دوایی ماجەرای تەعریب و راگوێزان بەرێدەكەم و بە دوای نەخشە رێگەیەكی زێڕینـدا دەگەڕێم، بێ ئاگا لەوەی مێژوو فەرشی سووری بۆ سوار چاكی هـیچ زۆرانبـــازییەك ڕا نەخـــستووەو بەداخەوە زۆربەی جارەكـــان خـــوێن ئاماژەی رەوتە رێ بووە بۆ دۆزینەوەی ئەشكەوتی پڕ لەزێڕ و زیو.

دەمەوێ وەك داگیركراوێكـــی ســـپۆرت چـــاوم كـــوێر نەبـــێ و رێشكەوپێـشكە نەكـات و تەڕو وشـكی داگیـركەرانم نەسـووتێنم. لـێ هەتـا تەعریـب و دیكتـاتۆری هەیە، هـاو نەتەوەی عەرەب بەشـداری پێـدەكرێ لەسـتراتیژیی (احنـا البـدو ویـن العـدو؟)دا. وەختێكـیش

دیموکراسـی دێـت هـاو نەتەوەی عەرەب بە دەنگـدانی دیموکراسـی بەرەنگاریی لە گێڕانەوەی مافی زەوتکراوم دەکـات، تـا ئەتـاتورک لە ئـارارات و لە دەرسـیم و دیـاربەکر قەتڵوعـامم دەکـات گەلـی تـورک ئاگای لە (دۆغرو)نییە. کە دەرفەتی رۆشـنایی پێـدان و دیموکراسـی دێت تازە ئیتر تراژیدیای من بایی ئەوەندە کۆن بـووە پـێم بڵـێن دە بەسە ئەی دڵرەش ئەوەندە کای کۆن بە با مەکە ؟ وەک بڵێی کـا و جۆی ئێستام نان و کونجی، یان کێکە راسپێردراوەکەی شاژن مـاری ئەنتوانێت بێت کە لە بێ خەبەریدا داوای لە برسـییە راپەریووەکـانی پاریس کرد کێک بخۆن مادام نانیان دەست ناکەوێت

دەمەوێ داگیرکراوێکی سپۆرت بم لەمامەڵە لەگەڵ داگیرکەرانمـدا، لەگەڵ نەوەی سـەردەمی فەیـسبووک و ئینتەرنێتـدا، لـێ لەجێـی گـوێگرتن و پـێ سـەلماندن سـایت و لاپەڕەم هـاک دەکرێـت وەک جەنگـی سـەردەمی داگیرکـاریی. بەو حـاڵەوە دەخـوازم داگیـرکەرانم بخەڵەتێنم و هانیان بدەم دەسـتبەرداری نـانی حەرام و زەوی حەرام و زوڵم و زۆری باو و باپیرانیان بن، هانیان بدەم کە لە دژی یاسـای سروشت بن کە یەکسانە بە یاسای جەنـگەڵ و لەوێـشدا زاڵـم مەگەر زەواڵی بۆ بێت، دەنا قەت دەستبەرداری تیفتفەی زوڵمداری نابێت.

بە داگیرکەرەکەم دەڵێم: وەرە منـی قوربـانیی رزگـارت بـکەم لەو دۆخـی جەلـلادەی کە تێیکەوتـووی، پێیـدەڵێم چـۆنە وا شـەو خەو دەچێـتە چـاوت، ئەدەب دەنووسـی و دەخـوێنییەوە (سـەددام رۆمـان نـووس بـوو، تـورکی نـازانم لـێ دەڵـێن بڵنـد ئەجەڤیـد شـاعیرێکی رۆمانسی بەتوانا بـووە!) چـۆنە وا نـوێژ و رۆژوو دەگـری و وێڵـی بە دوای ئـــاوەدانی و عەدالەت و خۆشـــگوزەرانی، کەچـــی لەنەســـڵی نەتەوەی داگیرکەری؟

دەمەوێ وەک ڕۆژنـامەوانێکی بـێ بەهـرە، کە دەرەقەتـی ئیـدارەی دیمانەیەک نایەت، لێی بپرسم هەستت چۆنە کە داگیرکەری؟ هەستت چـۆنە کە لەنەتەوەی سەردەسـتی و هەمـوو شـتێکت بـۆ دەلـوێ؟ هەسـتت چـۆنە کە لە لێقەومـان و سـەرگەردانیدا دەوڵەتێـک هەیە داکۆکیت لێدەکا و لەسەرت دێتە جواب؟

چونکە دۆخی داگیرکاریم بە خۆمەوە نەبینییووەو چاوم کردۆتەوە لەنەتەوەی داگیرکـراوی بندەسـتم، دەزانـم چەنـد ناخۆشـە لە ریـزی نەتەوەکانــدا سـفری پــاش فــاریزەش نەبیــت، چەنــد نــاخۆش وشەرمەزارییە لە هیچ کام لە بەشـەکانی وڵاتەکەدا خـاوەنی خـۆت و خاک و خەڵکی خۆت نەبیت. ئەم ناخۆشییە دەزانـم، بەڵام دەخـوازم لە ئەندامێکی نەتەوەی داگیـرکەر بپرسـم، هەر ئەنـدامێک و هـی هەر نەتەوەیەکیــان بێــت، ئایــا خۆشـــە داگیـــرکەر بیـــت؟ غـــرورت جێبەجێـدەبێت کە داگیـرکەر بیـت و لەناختـدا هەسـت بکەیـت هەر وەختێـک گەرەکـت بێـت دەتـوانی مـن بە پـشتێنی کەمەری خـۆم بخنکێنی و فرێمبدەیتە گۆڕێکی بە کۆمەڵەوە؟

مادامەکی ئەز بە کـوردی و بـۆ کـورد دەدوێـم، دەمەوێ بڵـێم: لە ناخی شپرزەمدا پێم وایە ئەوەندە، لەپلەی نزمی داماویدا نقوم بـووم کە ئیرەیی بە دۆخی نەتەوە بندەستەکانی لێـرە و لەوێـی ڕۆژهەڵاتـی ناوەڕاسـت دەبەم. بە هـاورێ تورکمانەکـانم دەڵـێم بـۆ حەزیـنن کە بندەسـتی عەرەبـن، لە تورکیـا تـا تورکمانـستان خـاک و خەڵکـی ئەلتەرناتیفن بۆ ئێوە. ئەگەر هەر وا بە دامـاوی مـانەوە. هـیچ نەبـێ لەوێ تـۆرمە و کەڵـچەری دونیـای تـورک پـارێزراو دەبێـت. دەمەوێ کوردێکی ئێران راسپێرم تا بەو ئازەرییەی لای تەورێـز بێـژێ هەقتە سەرەڕای ویستی نەتەوەییت هەست بە بندەسـتی هاوشـێوەی ئەوەی

کــوردی مهابــاد نەکەیــت کە تــۆ، بەو دۆخــی لکێنراوییــەت بە فارسیشەوە، هێشتا مهابادت لەژێر دەستی ئازەربێجانی رۆژئاوات دایە، هێشتا ئێران چاکەی میراتگری سەفەوی تۆی لەبەر چاوە کە عەرەب ئەوی سەلاحەددینی ئەیوبی قەت بۆ کورد لەبەرچاو نییە. هەقــتە تــۆ بەو هەیــبەتەی لە ئێرانــدا هەتە هێــشتا وەک نەوەی جەعــفەری پیــشەوەری دەتــوانی شــانازی بەو کۆمــارەی نەوەکــانی باقرۆفەوە بکەیت کە لە نەوەدەکاندا خۆیان لە چنگی پیرۆسترۆیکای گۆربــاچۆف وئۆینبــازی ســۆڤێت قوتــار کــرد. ئەی کــوردی ســەربــەخۆخــوازی رۆژهــەلات مەگەر دڵـی بە کۆماری خێوەتگەکانی رومادی یان مەملەکەتی چاوەڕوانیی کۆیە و زرگوێز خۆش بێت و وەک خاکی خەونەکان لێیان بروانێ. ئارەزوو دەکەم بە تاجیکییە بە ڕەچەڵەک فارسەکە بێژم ئاغا تۆ بۆ لە بندەستی سۆڤێتدا نیگەرانی سەروەرییەکانی ئەدەبی تاجیکی بووی کە ئێرانت هەبوو تا زمان و فەرهەنگی جوان و دەوڵەمەندی فارسیت بۆ بپارێزێ و لە فەوتان و شــێواندن دووریــان بخــاتەوە؟ ئەی کــوردی دامــاو قــوڕی کــوێی بەسەرخۆیدا بکردبا، کە دەمی سییەکان لە سۆڤێت، ئەو سۆڤێتەی ئێمە تەنها وەک لانکی پاراستنی مافی گەلان و رۆژنامەی ریا تازە و"ئێریڤان خەبەر دەدا" تەماشامان دەکرد، خەریک بوو زمان و فەرهەنگی کوردی وێندەرێ لە هی کوردی بەشەکانی تر دابڕێ گوایە ئەوی هی کوردی سۆڤێتە رووی لەوەیە ببێتە زمانی پرۆلیتاریای پێشکەوتووی کــورد و خــوا عەلــیمە دەیانویــست لەوی کــوردی دەرەبەگی تورکیا و ئێرانی دابڕێ! ئەمە لە کاتێکدا لەو دەمەدا زمان و فەرهەنگی کورد لە عیراق و تورکیا و ئێران و سوریا حاڵی بندەستی وا شەپڕێو بووە کە هی ئەوە نەبووە عەرەبی شەمۆ داوای

پەناگیریـان لـێ بکـات لە زوڵمـی کەڵـچەری خۆسـەپێنی بەلـشەفیزم. دەمەوێ بە عەرەبی هاوولاتی خۆم لە عیراق خەبەر بۆ عەرەبی بندەستی فەلەستینی بنێرم، کە حاڵی بکا بە خوفییە، هێشتا دۆخی بندەستی ئەو لە هـی کـورد باشـترە، ئەو بیـست دەوڵەتـی عەرەبـی لە بەر دەسـتە کە سەری خۆی بۆ یەکێکیان هەڵبگرێ. ئەرمەنی جینوساید کراوی بندەستی دەوڵەتـی عوسـمانیش هەر چۆنێـک بێـت خێـری لە سـۆڤێت بینـی و" دەوڵەتێکـــی ســـۆڤێتییان" چـــنگکەوت کە دواتـــر لە نەوەدەکانـــدا جیایـانکردەوە و ماشـەڵڵایان لـێ بێـت ئێـستا وا میراتگـری ئەرمەنـی قەڵاچۆکراوی سەرەتاکانی سەدەی بیستن و لەکۆڕ وکۆمەڵی نێودەوڵەتی لۆبی بـۆ مافەکانیـان دەکەن. ئەی کـێ داوای مـافی زەوتکـراوی کـوردی موکریان و کوردی دەرسیم بکاتەوە کە هێشتا کوردی نیمچە سـەربەخۆی عیراق کەیسی ئەنفالیان بە تەواوەتـی یەکلاییەنەکـردۆتەوە؟ کـوردی کـوێ پەنا بۆ کوردی کوێ بەرێت کە لەبندەستییدا کـوردی بەشـەکان لە جێـی ئەوەی ببـنە قـوڵایی سـتراتیجی بـۆ یەکتـری، بـوونەتە بەڵا بەسـەر یەکتـرییەوە بە پێـی ئەو پەنـدە فلکلـۆرەی میـسرییەکان (خیبتـی علـی خیبتک). واتا نەگبەتی من لەسەر نەگبەتی تۆ!

دەگەڕێـمەوە سـەر داگیـرکەرەکەم و واز لە نەتەوە بندەسـت و دابەشکراوەکانی هاوشـێوەی کـورد دێـنم. دەمەوێ نەک ئەو، خۆشـم بخەڵەتێـنم داخـۆ ئەگەر مـن داگیـرکەربم چـۆن ڕەفتـار دەکەم، یـان بکەم؟ دەڵێم ئای چۆن داگیرکراوی بندەستی خۆمم بەرهەڵدا دەکردو دەمووت: بڕۆ ئەی داگیرکراوی بەڕێزی بندەستی تا ئێستام، بـاوک و باپیرانم ئەمەیان لەگەڵ کردی، مـن نـایکەم، بـڕۆ ئـازادبە، لەم نـاوە نەوەستی! دەمەوێ بە ئازادکردنی تۆ خۆشم ئازاد بـم؟ یـان نەخێـر! درۆدەکەم و دەخـــوازم لە ئـــازادکردنی تـــۆوە بـــوغرایی ئـــارەزووی

لووتبەری خۆم تێر بکەم و وەک کەسێکی عەدالەتخواز دەربکەوم. کەسێک لەخەیاڵدا، ئەوەی لەدەست دێت کە داگیرکەرەکانی لەواقیعدا شتێکی هاوشێوەی ئەوەیان لە دەستنایەت.

لەئەندێشەو خەونمدا دەڵێم فەرموو ئازادبەو بەئازادی تۆ ئارەزووی بەرزەفڕی خۆم دابیندەکەم و دەمەوێ لە تۆماری مێژوودا بنووسرێ: ئەو کوردەی بندەستەکانی خۆی ئازادکراو ئەو شتەی لەدەستهات کە تورک و عەرەب و فارس لەدەستیان نایەت، دەمەوێ بەخەیاڵیش بێت پێچەوانەی ئاماژەکەی مەسعود محەمەد رەفتاربکەم. کە شتێکی وای وتبوو: خۆزگە کابرای شارەزووی بەکڵاشێکی هەورامییەوە پایتەختی وڵاتانی داگیردەکرد تا هەلی شەرەفپارێزی بەکچی تورک و فارسی راکردو لەدەست سەربازیی بێناموسی کورد ببەخشم... دەمەوێ تیئۆرەکەی مەسعود محەمەد پێچەوانە بکەمەوە بەوەی لەخەیاڵدا هەلی دەربازبوون بۆ تورک و عەرەب و فارس بڕەخسێنم لەجێی ئەوەی ئەوان لەواقیعدا ئەو هەلە بۆ من بڕەخسێنن.

(موخاتیبەکەم)، بە دەردی دەستەواژە تورکییەکە، پێم دەڵێ: نەکەی ئەی کوردی بندەست لە واقیع و سەردەست لەخەیاڵدا، نەکەی بەرهەڵدامان بکەیت و ئازادیمان پێ ببەخشی، لێگەڕێ با بندەست بین کە بندەست وەک منداڵی ناو مەلۆتکە لەو دونیای ئاخیرەتەدا لەسەر هیچ گوناهێکی ئەم دونیای فانییە سینوجیمی لێلدا ناکرێت.

لێگەڕێ با بندەست بین، مادام بندەستی دۆخی زوڵملێکراویمان دەداتێ و مرۆڤیش هەمیشە حەزدەکات خۆی لەشێوەی قوربانی نیشانبدات، تەنانەت ئەگەر لەواقیعدا جەللادیش بێت. بە دەردی سەلیم بەرەکاتی رۆماننووسی بندەستی کورد بە عەرەبی دەیگوت مرۆڤ تەمەنێک خەرجدەکات تا بیسەلمێنێ مرۆڤێکی چاکەخوازە.

لــێگەڕێ کــوردی "سەردەســت"، بەخەونێکــی کــورتی، گــوایە سەردەســتی خــۆت، هاوکێــشەی ئەزەلــی داگیــرکەرو داگیرکــراو مەشـێوێنە، لـێگەڕێ کـوردی ئـاژاوەگێڕ لەخەونیـشدا دەسـتبەرداری مەیلی ئاژاوەگێڕی و قڵپکردنەوەی هاوکێشەکان نابیت، لێگەڕێ وەکو لە مێـژوودا داگیـرکەر نەبوویـت و هەلـی شـەرەفپارێزیت بەکچانمـان نەدا، لەخەیـاڵی ئەمڕۆتــدا هەلــی خۆنیــشاندان وەک قوربــانییەک لەدەســت ئــێمە مەدەو بەرهەڵــدامان مەکە، وەک ئــێمە بــکە کە لەواقیعدا دەتچەوسێنینەوەو زوڵمت لێدەکەین و تا مردنت کەرەستەی نووسین و عەرزو حاڵی پاڕانەوەت بۆ دابین دەکەین.

لەخەیـــاڵەوە دێـــمەوە ســـەرزەمینی واقیـــع، واقیعـــی ئەوەی داگیرکەرەکانم ئەسڵەن هەست بەوە ناکەن زوڵمیان کردووە، خاکیان لەمـن زەوتکـردووەو ئەنفالیـان بەسـەردا هێنـاوم. ئیتـر ئەم گـێچەڵە چییە بەرپام کردووە؟ رووی سـتراتیژیی هەڵخەڵەتانـدنم لەکوێیە کە دەڵێم میللەتێـک رزگـاری نابێـت کە میللەتێکـی تـر بچەوسـێنێتەوە، لەکاتێکدا داگیرکەر خاکی من بە باخچەی پشتەوەی مـاڵەکەی خـۆی دەزانێ و منیش بە بەشێک لەموڵک و ماڵی بەجێماوی باوو باپیرانی ناسدەکات؟ میللەتی داگیرکەرو داگیرکراوی چـی کە ئەو تەنیـا یەک خــاک و یەک خەڵــک دەناســێت و هیچــی تــر؟ کــورد کــوا هەیە تابیناسێت و کوردستان لە کوێیە تا ئەو دانپێدابنێت؟

لەخەیـاڵەوە دێـمەوە کە دیـتم چەنـد لاپەڕەم لە پاکـانەکردن بـۆ داگیــرکەران پــڕ کــردۆتەوە، وەختێــک ئەم هاوکێــشەی داگیــرکەرو داگیرکـــراوە وەک هاوکێـــشەیەکی ئەزەلـــی دەناســـێنم کە قەدەری داگیــرکەران و قەدەری داگیرکـراوانە. دیـتم چـۆن تەنهـا لە 20%ی نووسراوم بۆ باسی دۆخی کوردی داگیرکراوەو لە 80%ی بۆ گلەیـی

و رەخنەیە لە داگیرکەر، ئەمە رێک سەر قەپاغی واقیعی ئەوەی بیست سەدەیە بندەستم، کەچی چاوم لە دوو سەدەی بیستو بیستویەکە لەسەرزەنشت و رەخنەکاریم. رێک سەر قەپاغی مەنجەڵێکی جوڵاوی سەدەی بیستە کە تەنیا بیست ساڵە کەمێک لێی حەساومەتەوەو خەریکە لە ناویا چێشتێکی بە تام قوڵپ بدات.

لێگەڕێن مادام شەڕ و نیوەشەڕ وەک یەک وایە، با تینی ئازایەتی بدەمە بەرخۆم و لەحەشری داگیرکەرانی کوردستاندا باسی خەسڵەتێکی تریشیان بکەم:

بەڕاشکاوی دەیڵێم ئەوانە ئەو چاودێرە دەربەستانە نەبوون کە منی کوردە هەرزەکاری باوک مردوو و دایک پەرێشانیان دابووە دەست. ئەوانە نەیانتوانیوە ئەو ئەمانەتەی لاشیانە بەباشی بپارێزن. (کوردستان) کەمترین غیرەت و جوامێری ئەوانی نەبزواندووە کە لەتەنگانەدا داکۆکی لێبکەن، مادام لە بردنی خێرو بێریدا لەڕیزی پێشەوەن و، لەجێی کوردی داماو، لەخاکی دابەشکراو دەخۆن.

ئەم داگیرکەرە بێ بەهرانە ناتوانن ئەمانەتەکەش بپارێزن.

کوردستانی داگیرکراو لە شەڕی چاڵدێرانەوە، ساڵی 1514ی زایینی، کەوتە بندەستی رۆم و عەجەمەوە، عەجەم نەیتوانی هەندێکی لەچنگی روسیای قەیسەری بپارێزێ، تورک کە میراتی پیاوە نەخۆشەکە بەشکرا، نەیتوانی ویلایەتی موسڵ، یانی کوردستانی جنوبی، لەدەستی ئینگلیز بپارێزێ کە لکاندیان بە عیراقەوە، نەیتوانی قامشلوو حەسەکە بپارێزێ تا نەکەوێتە چنگی فەرەنسییەکانەوە کە خستیانە سەر سوریای عەرەبی. یانی تورکیا، کە لەهەموو مەجلیسێکدا خۆی وەک مەرجەعی کوردستان دەناسێنێ، بەشێکی هەرە گەورەی کوردستانی وەرگرت. کەچی

وەختێک جەنگی یەکەم تەواوبوو بەشەکەی بندەستی ئەو کرایە سێ بەش.

روسیای قەیسەری کە لەتۆکەیەکی کوردستانی بەمیرات بۆ یەکێتی سۆڤیەت بەجێهێشت، لەچوارچێوەی کۆمارەکانی ئاسیای ناوەڕاستدا، ئەویش نەیتوانی ئەو بەشە لەکوردستان لەفەوتان بپارێزێ و لەشەرەکانی ناگۆرنی وقەرەباغا کەوتە بندەست و پێی ئەرمەن و ئازەرەوە.

توخوا داگیرکەرێک ئەوە حاڵی بێت نەتوانێ وەک مونتەدەبێک بەپێی یاساو رێسای نێودەوڵەتی کە گەورەکان نووسیویانەو نەخشەیان بۆ کێشاوە وەکالەتەکەی بپارێزێت، هەقی ئەوەی هەیە ئەهلیەتی یاسایی وای هەبێت کە چەند دەیەو سەدە کوردستانی لەبندەستدا بێت؟

له تاو زوڵم

یەکێک لەخەسڵەتە دیارەکانی ئەم دە ساڵە لەبەشی سەدەی بیستویەک، چڕبوونەوەیەکی زیاتری ئامادەگی نێودەوڵەتییە لە کوردستان و پرسە سیاسییەکەیدا، راستە دە ساڵی کۆتایی سەدەی بیست، کە دە ساڵی یەکەمی ئازادیی کوردستانیشە، فاکتەری نێودەوڵەتی هەر لێرە بوو، چونکە لەبنەڕەتدا کوردستان، بەم دۆخە گیرۆدەیەوە، بەرهەمی گەمەیەکی نێودەوڵەتییە کە دەوڵەتە زلهێزەکانی وەک بەریتانیاو روسیا، بەتایبەتیش بەریتانیا، رۆڵێکی یەکلاکەرەوەیان لەدیاریکردنی چارەنووسیدا گێڕاوە. هیچ نەبێ چارەنووسی سێ بەشی سەر بەعیراق، تورکیاو سوریادا کە پێشتر لە ژێر پەرچەمی قەڵەمڕەوی دەوڵەتی عوسمانلیدا بوون.

ئێمە لە تاو زوڵم و زۆری داگیرکەرە ئیقلیمییەکانی کوردستان زوڵمو زۆری ئیستیعماری بەریتانیامان لەیاد و بیرەوەرییدا کاڵکردبۆوە، ئارەزووی لەرادەبەدەری کورد لەبەشی کوردستانی جنوبییدا بۆ هاتنەوە کایەی هێزی نێودەوڵەتی لە داخی زوڵمی بێوێنەی دەوڵەتی ناسیۆنالیستی بەعس بوو، دەنا ئەسڵی مەسەلەی کورد ئۆینی ئیستیعمارە کە کوردستانی بەسەر داگیرکەرە ئیقلیمییەکاندا دابەشکردو خوا هەڵناگرێ ئەوانیش، یانی داگیرکەرە ئیقلیمییەکان، قسووریيان نەکرد لەڕەفتاری دزێوی داگیرکارییدا. بەجۆرێک تا داگیرکەرە ئەسڵییە نێودەوڵەتییەکە لە کوردستان بوو

کـورد لەبەر زوڵمـی داگیـرکەری ئیقلیمـی هانـای بـۆ داگیـرکەری نێـودەوڵەتی دەبـرد سـا بەڵکـو خـوایە، وەک کوێخـاو نـاوبژیوانێکی خەواجە، گرفتێـک، لەنێـوان کـوردو داگیـرکەرە ئیقلیمییەکەیـدا، بەقـازانجی کـورد یەکلاییبکـاتەوە، کەچـی هەمیـشە داگیـرکەری نێودەوڵەتی لایەنی داگیـرکەرە ئیقلیمیـیەکەی لەدژی کـورد دەگـرت، چونکە ئەوان پێکەوە شەریکە بەشی دزینی کوردستان بـوون. بگـرە داگیـرکەری نێـودەوڵەتی وەکـالەتی بەڕێـوەبردنی کوردسـتانی بە داگیـرکەری ئیقلیمـی بەخـشی بـوو، ئەم لەجیـاتی ئەو خەرجـی کـۆنترۆڵکردنی کوردسـتانی دەکێـشاو دواتـر لە خێـرو بێـری وڵاتـی داگیرکراو قەرەبووی ئەو خەرجییەی دەکردەوە.

دەبێ دان بەو راستییەشدا بنێین کە هانابردنی کورد لە عیراق بـۆ داگیرکەری ئینگلیز دەرئەنجامی سیاسەتێکی براگماتی بـوو تـائەوەی لەبەر غەفـڵەت و بێئاگـایی بـوو بێـت، چـونکە وەک دەزانـرێ داگیرکەریـی رۆژئـاوایی هەرچۆنێـک تونـدو دژوار بێـت ناگـاتە ئەوی داگیرکەرێکـی ئیقلیمـی لەدژی کـورد پەیـڕەوی دەکـرد، ئـارەزووی گەورەی ناسیۆنالیستی توندڕەوی ئیقلیمی بۆ سڕینەوەی ماکی کـورد وێـنەی نەبـوو لەزوڵـم و تەعـددادا، تەعەددا و زوڵمـی داگیـرکەری ناسیونالـستی رۆژهەڵاتـی نەتەوەی سەردەسـت کە کوردسـتانی کردبـۆوە کۆلـۆنییەکی نـاوخۆیی، داگیـرکەرە ئینگلیزەکـانی وەک فریشتە دەردەخست. هەرچەندە ئینگلیـز لەعیراقـدا تەنـانەت تـۆپ و تەیارەی لە دژی کوردستان بەکارهێنا.

لەدەورانـی شۆڕشـەکانی شـێخ مەحمـودی حەفیـد و کەینـوبەینی لکاندنی کوردستان بە بەغداوە، ئینگلیز بیری لە تەگبیـری سیاسـیی و جوگرافی ئەوتـۆ دەکردەوە هەم خەرجـی داگیرکـاری راسـتەوخۆی

عیراقــی لەکـۆڵ بکـاتەوە و هەم عیـراقیش وەک وڵاتێکـی نەوتــی لە هەلــومەرجێکی جێگیــرو هێمنایەتیــدا ئەو ئەرکە جێبەجێبکــات کە ئینگلیز لێـی دەخواست، لەبەر ئەوە سـڕینەوەی نەتەوەیـی بەشـێک نەبـوو لەخەیاڵـدان و ئەندێـشەیان. ئەوان وەک داگیرکەرێکـی خـۆێن سارد وبراگماتی، لەباشـترین حاڵـدا ئارەزوویـان دەکـرد ئینتگریـشین (ئینـدماج) بەشـێوەیەکی گونجـاو لەنێـوان پێکهاتەکـانی عیـراق روو بـدات، بەس نەک لەڕێـی تەعریـب و تواندنەوەوە، بەڵکـو لەڕێگـای پرۆسەیەکی شێنەیی سەروەرکردنی ناسـنامەی عیـراقییەوە. هەرچـی ناسیۆنالیـستی تـازە سـەرهەڵداو و خـوێن گەرمـی عەرەبیـیە، ئەوا راستەوخۆ ملی بۆ ئەو ئامانجی سڕینەوەی کوردسـتانیی بـوون پێـوە نـابوو، راپـۆرت و نووسـراوەکانی رۆژنامەکـانی بەغـدا لە سـەردەمی بەرایی دروستکردنی مەملەکەتی عیراقدا ئەوەنـدە مەیلـی کوردسـتان تواندنەوەیان بە هێز بوو هەندێک جار رۆژنامە کوردییەکانی سلێمانی لە جەنگێکـی نـا بەرابەردا ناچـار دەبـوون بەرپەرچیـان بـدەنەوە. دەستەبژێری رۆژنامەوانیی بەغدا دروستکەری ئەدەبیـاتێکی شـۆڤێنی ئەوتــۆ بــوون کە دەریــدەخات خیتــابی قەومــی و بیــری بەعــسیزم لەعیراقدا بێ رەگو ریشە نەبوون. رۆژنامەکانی پایتەختی مەملەکەتی مەلیک فەیـسەڵی یەکەم سـەرەڕای سـایەی ئینتیـدابی بەریتـانیی کە دەبـوایە رێگـر بێـت لە هەڕەشــەی کـورد توانـدنەوە، زۆر جــار بە شانازییەوە تەجرەبەی دەوڵەتـی ئەتاتورکیـان دەهێنـایەوە لە کـورد کوشتندا تا بە ئێماژ بە کورد بڵێن: ئێمەش دەستمان بڕوا و سایەی ئیــستیعماری مـــۆدێرنی بەریتانییمـــان لەســـەر نەمێنـــێ ئەوە بە مـیللەتەکەی شـێخ مەحمـود دەکەیـن کە تورکیـا، دوور لە سـایەی ئیستیعماری راستەوخۆی بەریتانیا، بە میللەتەکەی شـێخ سـەعیدیان

کـرد. دیـاره لەم جەنـگە نـابەرابەرەدا دەسـتەبژێری کـوردیش لە ڕۆژنامەکـانی خۆیـدا، ئەوی لەسـلێمانی وئەوی لە بەغـدا، ئەوی لەسـایەی ئینگلیـز و ئەوی لەسـایەی ئیـرادەی خـۆیی کـورددا، بـڵاو دەبـوونەوە، بە شـانازییەکی مانـادارەوە هەواڵ و بەدواداچـوونی لایەنـداری بـۆ بەرخـۆدان وبەرەنگارییەکـانی کـوردی بـاکوور دەکـرد. دەقە نازدارەکەی شـاعیر و ڕۆژنـامەوانیی گەورەی کـورد، پیرەمێـرد، ئەوی ئاهونزایە بۆ کوردەکانی شـیمال، کوردەکـانی شـێخ سـەعیدی پیران کە ناڵەو فوغانیان دەگەیشتە ئاسمان، لەم فەزای بەرەنگارییە شارسـتانییەدا لە دایـک بـووە وبە یەکێـک لە شـا دەقە نەتەوەیـیە سەرتاسەرییەکان دادەنرێت.

بـۆ بەرەنگـاری ئەو واقـیعە، کە واقیعـی زۆرانبـازی بـوو لەگەڵ داگیرکەرێکـی ئیقلیمـی ولۆکـاڵی بە شـاهید ونـاوبژیوانی داگیـرکەرە نێودەوڵەتییەکە، کورد لەبەرامبەر عیراقدا هانای بـۆ ئینگلیـز دەبـرد. لەبەرەکەی تریشەوە، عەرەبی عیراق هەر وەختێـک گوشـارێکیان بـۆ سەر کورد هەبێت بە باوکەڕۆ و گریـانەوە دەچـوونە لای ئینگلیـز تـا قەناعەت بە کورد بکات، یـان، بیترسـێنێ. لە وێـنە رووکەشەکەشـدا عەرەبـی عیـراق کوردیـان وەک دۆسـتی جێـی بـاوەڕی ئینگلیـز وێنـا دەکرد کە گوایە هەڕەشەیە بۆ سەر "ئیستقلالی وەتەنی"، ڕێک وەکو لەم دە سـاڵەی سـەدەی نوێـدا لەگەڵ ئەمریکاییەکـان کردیـان: عەرەبەکانی عیراق هەرچییان بەدڵ بـوو کردیـان و ئینجـا داوایـان لە ئەمریکا دەکرد داخۆ بەڵکو بە کورد بڵـێن دەسـتبەرداری ئەم، یـان، ئەو داخـوازیی خـۆی بێـت. بە جـادووی ئەم گوشـارە، کوردیـان بـێ نـاوبژیوان دەردەکـرد و خۆیـان لە نزیکتـرین دەرفەتـدا پەلاماریـان دەدایەوە.

ئەگەر بەراوردی دۆخی کورد لەسایەی عیراقی ئینگلیزو دۆخی کورد لەسایەی ئەتاتورکیزمدا بکەین، چاکتر بایەخی مانەوەوی فاکتەری نێودەوڵەتی مەزەندە دەکەین:

لە تورکیا ناسیۆنالیستی تورکی لەسەرەتای سەدەی بیستدا دەستی والا بوو لە سڕینەوەی کورد و قەدەغەکردنی زمان و کلتوورەکەی بە ناوی تازەگەری و دامەزراندنی دەوڵەتی نەتەوە-دەوڵەتەوە، لەکاتێکدا عیراقی سایەی ئینگلیز راستە مافی دەوڵەت و قەوارەی بەکورد نەدەدا، بەلام عیراق وەک دەستەبژێری سیاسیی و رۆشنبیریی، لەترسی گوشاری ئینگلیز، رێی بەبلاوکردنەوەیەکی سنورداری رۆشنبیریی و ئەدەبیات و زمانی کوردی دابوو کە دواتر بووە بناغە بۆ جەمسەرگیرییەکی رۆشنبیریی لەباشووریی کوردستان پێچەوانەی تورکیاو ئێران و سوریا.

لەئێرانیش هەر وابوو، تا شای باوک حوکمڕان بوو، سمکۆی شکاک کوژراو و فەرهەنگی شاهنشاهی بەچاولێکەری لەمۆدێلی ئەتاتورکی، بەزۆر لیباس و زمان و کلتووری غەیرە کوردی بەسەر کۆمەڵگەی کوردستانی رۆژهەلاتدا سەپاند، کە لەشەڕی جیهانی دووەمدا لە دوو قۆڵەوە ئینگلیزو سۆڤیەت هاتن، مهاباد لەرێی کۆماری کوردستانەوە پاڵیدایە قەلای سۆڤێتەوەو لە یازدە مانگی تەمەنی کۆماری جوانەمەرگدا، زمان و کلتووری موکریان ژیایەوە بەجۆرێکی وا کە وەختێک حوکمی شای کوڕیش هات، دوای کۆماری مەهاباد، نەیتوانی گەشەی ئەدەبیات بەهۆی شۆڕشی فەرهەنگی مهابادو ئامادەگی فاکتەری نێودەوڵەتییەوە، بەربەست بکات. تازە ئیتر خێوەکە لە قومقومەکە هاتبووە دەرەوە.

هەمـان شـت بـۆ سـوریای سـەردەمی حـوکمی فەرەنـسییەکانیش ڕاسـتە. فەرەنـسا عاشـقی چـاوی کـورد نەبـوو، خـاک و خەڵـکەکەی کوردستانی نەخـستبۆوە خزمەتـی کـۆمەڵانی خەڵـکەوە، بەڵام ئەوان لەبەر ڕۆژئـاوایی بوونیـان ڕێگەیـان بەخەبـاتی کلتـووریی بنەمـاڵەی بەدرخـــان داو جەلادەت بەدرخـــان (هـــاوار)ی فەرهەنگـــی کـــوردی لەدیمەشقەوە ڕاگەیاند، بەڵگە بۆ ئەوەی فەرەنسییەکان باشتر بـوون لە حـــوکمی (قۆنـــاغی نیـــشتمانیی) ســـوریا ئەوەبـــوو کە لەگەڵ کشانەوەی فەرەنسییەکان ئیتر سوریای ناسیۆنالیـستی دەرگـای ئەم گۆڤارانەی داخست و کەوتە ڕاونانی چالاکەوانە سیاسـییەکانی کـورد لەودەمەدا، بیـــرەوەرییە وردەکـــانی د.نـــورەدین زازا (ژیـــانم وەکـــو کوردێک) چیرۆکی دڵتەزێنی هاربوونی ناسیۆنالیستی عەرەبیمـان بـۆ دەگێڕێتەوە، لەهەمبەر کوردی سوریادا.

بەمجۆرە داگیرکەرە ئیقلیمییەکان کارێکیان کرد کورد لە دواجاردا هانا بۆ داگیرکەری نێودەوڵەتی ببات. داگیـرکەری ئیقلیمیـیش کـورد وەک پیـاوی داگیـرکەری نێـودەوڵەتی نیـشاندەدات، کەچـی لەبـنەوە خۆشی سازشی لەگەڵ ئینگلیز دەکرد

نمـوونەی هـاوچەرخی ئەم دیـرۆکە، کـوردی ئەم دە سـاڵەیە لە سایەی ئامادەگی ئەمریکاییەکاندا.

کوردسـتان بە ئامـادەگی ئەمریکاییەکـان تـوانی لە دەسـتوورێکی چاکـدا گەلێـک مـافی بنچینەیـی بچەسـپێنێت، لەولاشـەوە عەرەب گوشاریان خستە سەر ئەمریکا تـا لە گەلێـک وەرگـۆڕانی هەسـتیاردا تەنازول بەکورد بکات. گوشـارەکانی ئەمەریکـای سـاڵی دوو هەزار و سێ، لە زۆر وێنەیدا، لە گوشارەکانی ئینکلیز دەچـوو لە بیـستەکانی ســـەدەی بیـــستدا. هەردوو گوشـــاریش لە دۆخـــی دروســـتکردن

ودروستکردنەوەی عیراقدا هاتن. بۆیە کاریگەرییان لەسەر کاروانی کوردی بۆ بەدەستهێنانی ماف وئازادی جەوهەریی بوو. وەک لەم سیپارەیەدا باسی دەکەین.

باسکردنی رۆڵی ئامادەگی دەوڵەتە زلهێزەکان لە کوردستان وعیراقدا رووماڵکردنێکی رۆژنامەوانیی نییە، بەڵکو هەوڵێکە بۆ دەستنیشانکردنی رەهەندەکانی هاوکێشەی (کورد، داگیرکەری ئیقلیمی، داگیرکەری نێودەوڵەتی) و تێگەیشتن لەدۆخێک تێیدا کورد گیرۆدەی دەستی دەوڵەتە گەورەکانە و لە هەمانکاتیشدا بە فریاد رەسیان دەزانێت.

هەر وەکو تێگەیشتن لەگەمەی ناشیرینی داگیرکەرە ئیقلیمییەکانە کە پشت بەستوو بە داگیرکەری نێودەوڵەتی، کورد لە قاڵب دەدەن، کەچی هەمان کات پروپاگەندە لە دژی دەکەن گوایە فاکتەری نێودەوڵەتی لایەنگرێتی و کورد لەو فاکتەرە نێودەوڵەتییە سوئی ئیستفادە وەردەگرێت. وەک بڵێی خۆیان هیچ دەسکەوتێکیان نەبووە لەئامادەگی بێگانە کە گرنگترین دەسکەوت و دەستمایەیان وەرگرتنی وەکالەتی داگیرکردنی کوردستانە کە دەیان ساڵە لە خێر و بێرەکەی دەخۆن و هێشتا تێریان نەخواردووە.

دیسانەوە دەگەڕێینەوە سەر حاڵەتە تایبەتمەندەکەی کوردستان: کوژراوی دەستی داگیرکەری نێودەوڵەتی و شەیدای ئامادەگی ئەو داگیرکەرە لە وڵاتدا بۆ ناوبژیوان و بەرپەرچدانەوەی سیاسەتی توندڕەوی ناسیۆنالیستی عەرەبی، لەسەر ئەو بنچینەیە کوردستان هەمیشە چاوی لەدووبارە گەڕانەوەی فاکتەری نێودەوڵەتی بوو کە بێت و تەمبێی فاکتەری ئیقلیمی (داگیرکەری ئیقلیمی) بکات. ئەمەش خۆی لەخۆیدا خەوشێک نەبوو، ئەگەرچی دەرئەنجامی ئەو

ئامـادەگییە لە دە سـاڵی رابـردوودا هەمـوو جارێـک بەدڵـی کـورد نەبووەو کورد لە هەموو دۆخێکی ئامـادەگی نێـودەوڵەتی بەهرەمەنـد نەبووە .

نەفرەتی بەرامیکە

ئەمریکا بێ پێشینەی ئیستعماری بوو، هیچ نەبێ بۆ ناوچەکەی ئێمە. ئەمەش کاریگەریی خۆی دانا لەسەر شێوەی پێشوازی لە فاکتەری نێودەوڵەتی (هاتنی ئەمریکا) لەکوردستان کە هیچ یادەوەرییەکی داگیرکردنی لەکوردستان وعیراق نەبوو وەک ئەوەی ئینگلیزەکان هەیانبوو. بۆ کورد ئەمەریکا داگیرکەر نەبوو، بەڵکو وێنەی نەیارێکی لوتبەرزی هەبوو کە لە هەفتاکاندا بە ناونیشانی هێنری کیسەنجەر ناپاکی لەگەڵ شۆرشی کوردستان کرد بۆ قازانجی رێککەوتنی دوو نەیاری ئیقلیمی کورد. پاشان لەگەڵ دیدی باوی نێودەوڵەتییدا ئەمەریکا لای کورد بووە دەوڵەتە سەرمایەدارە جیهانییەکەی کە قەڵای ستەمی چینایەتی و داگیرکاری جیهانیی لە خۆگرتووە. بەڵام چونکە ئەم دیدە باوە لە زیهنیەتی کورددا هیچ ئامادەگییەکی بەرجەستەی لەسەر زەمینی واقیعی کوردستان نەبوو، وەک ئەوەی نەتەوەی عەرەب، بۆ نموونە، هەستی پێدەکرد، بۆیە زۆر ئاسان بوو ئەم وێنە باوە لە دوای جەنگی دووەمی کەنداو و دامەزراندنی ناوچەی پرۆڤاید کۆمفۆرد بۆ پاراستنی بەشێکی کوردستانی رزگارکراو، لە نیوەی دووەمی دوا دەیەی سەدەی بیست (ساڵی 1991)، زوو شوێنی خۆی بۆ وێنەی دۆستێکی مسۆگەر نەکراو چۆڵکرد کە دەبێ دەرفەت بە کورد بدرێت تا لە رێی پەیوەندیکردنێکی دیفاکتۆوە دەرببخات ئەو زیاتر لە نەتەوەی سەردەستی عەرەب و دەوڵەتە دیکتاتۆرییەکەی سەددام شایانی هاوکاری وجێی متمانەی هاوبەشێتی ستراتیژییە.

جگە لەوە هاتنی دووەمی ئەمەریکا لە دۆخێکی تایبەتمەند بوو، دۆخی دوای 11ی سێبتەمبەر، کە گۆڕینی گەورەی لە ستراتیژیی ئەمریکا دروستکرد. لەم دەورانەدا وا دەهاتە بەرچاو هاتنی ئەمریکا رەهەندێکی مۆراڵی هەیە. کە ئەمەش تەرجەمەکەی لای کورد ئەوەبوو ئەمریکا بە نوێنەرایەتی رۆژئاوا هاتووە ناوچەکە لە ئیستبدادی رۆژهەڵاتی رزگار بکات. ئەو ئیستبدادەی دۆخی داگیرکاری بۆ کورد خوڵقاندووەو بۆ ئەمریکاش بۆتە مایەی نەشونماکردنی پاڵەوانەکانی پەلاماردانی وڵات لە 11ی سێپتەمبەردا.

ئەمریکاییەکان بۆ ئەم هاتنەی خۆیان پاساوی ئایدیۆلۆژیی و شارستانییان پێ بوو، یەکەم: ئەوی پێیدەڵێن "بەها ئەمریکاییەکان و شێوە ژیانی ئەمریکایی" هەمیشە لەسەر پێیە کە ببێتە کەڵکەڵەی ئەمریکایی بۆ بڵاوبوونەوەو ئیقلیمگیری، ئیپمراتۆریای ئەمەریکا وەک خاکی تازە دۆزراوە لەچاو ئەورووپای پیر، بە گوێرەی وەسپی دۆناڵد رامسفێلد، پێویستی بەوە نییە زۆر دامێنێت بە دیار پاساوی مەحکەمەوە تا بێ وئەرکی ئیمپراتۆریایی خۆی رایی بکات وەک ئیمپراتۆریاکانی دیکەی مێژوو کردیان، ئەو ختۆکەیەکی بەسە تا وزەیەکی پەنهان بێتە کۆڵ و بەدوای سەرزەمینێکدا بگەڕێ ئەم بارە وزەیەی تێدا بەتاڵ بکاتەوە، "دەستەی قەشە رۆمانسییەکانی کۆشکی سپی" و دەوروبەری پینتاگۆن، کە بەزاراوەی سیاسیی نیوکۆنسەرڤاتیڤیان پێ ئێژن، دەور و خولی سەرۆک بوشی کوڕیان دەدا تا بیهێننە سەر خەتی سیاسەتێکی ئیمپراتۆریی هەڵپەکەر، بوشی کوڕ هەموو خەسڵەتەکانی ئەسکەندەرێکی سەدەی بیستویەکی تێدا بوو. ئەو وەک باوەڕمەندێکی پاکوبێگەرد لە بنەماڵەیەکی "نەوتفرۆش"، قەیسەری هەقایەتی ئەسکەندەری جیهانگیر بوو لە سەردەمی تەکنەلۆژیاو عەولەمەدا، هەموو دونیا لەبەر پێی ویدا

تەخت بوو، یەکێتی سۆڤیەت بۆ یەکجاری رووخابوو،"سۆڤێتە هەشت ساڵەکە"ی بیل کلنتۆنیش داڕزابوو بەکۆمەڵێک سکاندالی سێکسی و کۆمەڵێک دوودڵی لەدانپیانان بەخۆ سەرگەرمکردن لەگەڵ مۆنیکاو، خۆگیڤکردنەوە بەسەر سەددام حسێندا لەکلکی شەڕی کەنداو، واتا هەڵمەتی سنورداری رێوی بیابان لە ساڵی 1998دا. ئەشهەدو مابیلا پیاو هەق بڵێ، ئەم عەسکەرە فیرارەی جەنگی ڤێتنام، (دەگوترێ بیل کلنتۆن لەجەنگی ڤێتنامدا خۆی لەخزمەتی سەربازی نەداوەو لە کەینوبەینی دژی جەنگەکەدا (هەڵسوڕاو)ی کۆمەڵی مەدەنی بووە) جوامێرانە سەرکردایەتی هاوپەیمانێتی ناتۆی کرد لە تەمبێکردنی سەددام حسێنەکەی سربیا، سلۆبۆدان میلۆسۆڤیچ. بەپێچەوانەی کەتنەکەی سۆماڵ و رواندا و سودان کە نەیتوانی فریای داکەوتنی سۆماڵ و قەتڵوعامەکەی رواندا دارفور و باشووری سودان بکەوێت، لەم نەبەردییەدا فریای موسڵمانەکانی کۆم سۆڤۆ کەوت. خوا خێری بنووسێت.

جا لەم دۆخەدا کە رێگە بۆ بوشی کوڕ تەخت بوو بەو نیشانانەی سەرەوە لەکەسێتی وی کە باسمانکرد، موژدەبەرەکانی واشنتۆن، نیوکۆنسەر ڤاتیڤەکان، کاریان راستبێت و دەستیان خۆش بێت مۆم و بخوردیان لەدەوری بوش هەڵدەکرد، ئەسکەندەری کەرەستەی خاو، تکایە لەهەموو ئەم تەوانج و ناوهێنانە مەبەستم پەسەندکردن و دەستخۆشییە نەک نوقرچ و سیخورمە، وەک قەشەیەکی موژدەبەخش کە خوداو پێویستی ئابووری بنەماڵەکەی رایان سپاردبوو ناوچەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست ژێروبن بکات، ئامادەی نەبەردی بوو. تەنها ئەنگێزەکەی مابوو تا سەدەی بیستویەک چیرۆکێکی نوێی پێبێت، چیرۆکی شەڕی دژە تیرۆر.

ئەسکەندەری سەدەی بیستویەکەمین بەهەمان ڕێچکەی ئەسکەندەری جووت قۆچ کە لە قورئانیشدا باسی هاتووە (اسکندر ذو القرنین) دەرەنجامی شەڕی تیرۆر دوو نموونەی بۆ تاقیکردنەوە هەڵبژارد و لەهەردووکیاندا "سەرکەوت". سەرکەوتنەکە دەکەمە ناو دوو کەوانەوە تا هەردوو بەرەی هەڵسەنگاندنی شەڕی دژە تیرۆر بە دڵی خۆیان شرۆڤەی بکەن.

ڕۆژهەڵاتی ئیستبدادی ڕۆژهەڵاتی کەوتە زەلزەلەوە. بەهەمان ڕێگەی جەنگەکانی ئەسکەندەر و بەهەمان ڕێچکەی شەڕەکانی یۆلیۆس قەیسەر کە گەیشتنە ترۆپک، کە گەیشتنە (دەروازەکانی ڤیەننا)ی خۆیان، چیرۆکەکانیان کەوتە تەنگژەی هۆنینەوەی درامیەوە، پەرەسەندنە درامیەکە وا بەپەلەپەل بوو کە دانەرەکەی تاڵە دەزووی پێکەوە گرێدانەوەی دەقەکەی لەدەست دەرچوو. پاڵەوانەکان، وەک عادل ئیمامی کۆمیدیان، لەدەق دەرچوون.

سەربازەکانی ئەسکەندەر لەلوتکەی سەرکەوتندا وتیان: بەسە ئەسکەندەر! ئەو هەموو جەنگەت پێکردین و چەند ساڵە وا لە ژن و دەنکەکانمان دوورکەوتووینەتەوە، با بچینەوە، هیچ ژنێک تامی دایکی منداڵەکان نادات، تۆ خۆت زگورتیت و هیچ یادگارێکی شیرینت لەنیشتەنی دێرین نییە، بۆیە بەدیار ئەم کەنیشەکە فارسەوە، ڕۆکسانا، کە دواتر بووە ژنی و جێنشینێکی بۆ دابینکرد، دانیشتوویت.

ڕۆماش هەر وایکرد لەگەڵ یۆلیۆس قەیسەر، دەستەبژێری دیموکراسییە دەستەبژێرەکەی ڕۆما، پەرلەمانتارە بەڕێزە دانیشتووەکان بە دیار ژنەکانیانەوە، بەبیانووی بەڕێوەبردنی کاروباری کۆنگرێسەوە، کەوتنە تەکەتوول و کلکگرێدان و بیانووگرتن، قەیسەری ئازایان بەو پیاوە ورگگرتووە وێناکرد کە بەدیار کیلۆپاتراوە لە ئەسکەندەرییە

دانیـشتووە، نەئاگـای لە بـودجەی پێـشمەرگەو نە ئاگاشـی لەمـاددەی 140ی ئەو زەمانەیە، تومەز بەزمێکیان لەژێـر سـەردا بـوو کە دەیـانووت قەیـــسەر وەک رۆمــــانییەکی رەســــەن رەفتارناکــــات و مـــــاوەیەکە ئەسکەندەرییەچێتی دەکات، باقی چیرۆکەکە خوێنەری زرنگ دەیزانێ کە چۆن لەناو کۆنگرێسی ئامـاژەی دیموکراسـیدا قەیـسەری جیهانگیریـان بە غەدرو قیتنە کوشت.

قەیسەری ئیمپراتۆریای ئەمریکاش لە لـوتکەدا تووشـی هەمـان دەردی سەری هاتەوە، رامالێنی هێزی موژدەبەر، کە بـۆ بەرپـاکردنی رۆژهەڵاتـی ناوەڕاستی گەورە هـاتبوو، بە هـیچ و پـووچترین لەمـپەر کەوت بەپـشتا، کەتنە قێزەونەکەی زیندانی ئەبوغرێب کە ئەوەندە ناشیرین و دزێـو بـوو، هاوشێوەی سووتاندنی کتێبخانەی ئەسکەندەرییە بـوو لەلایەن قەیـسەری رۆماوە، چونکە ئەو سکاندالە مۆراڵییە حەیای موژدەبەرەکانی برد، تەنها وەک چەنـد ئوسـامە بنلانـدێکی مـۆدێرن نیـشانیدان. ئیتـر لەوێ بەدواوە رۆژنامە پرۆ عەرەبییەکەی نیویۆرک تایمز هەنجەتـی دەسـکەوت تـا دنەی نەیـارانی شــەڕی رزگــاری عیــراق بــدات. ئەم رۆژنــامە ئێــسکگرانەی لە ســـەرەتاوە دژی خـــستنی ســـەددام بـــوو، ئیتـــر بیـــانووی دەســـکەوت و نەیبرییەوە تا کوڕە رەش ئەسمەرەکەی هێنایە سەر تەختی ئیمپراتۆریای واشنتۆن. لەم هەڵمەتە فاشیستەی خۆشـیدا لەوسـاوە تـا ئێـستا کەمـی بەکورد نەکرد، رۆژێک لەپرسی فیدراڵی و رۆژێکی تریش لەپرسی نەوتدا.

نەفرەتـــی بەرامـــیکە تەنیـــا ســـەرۆک بوشـــی نەگـــرتەوە، بەڵکـــو هاوپەیمانەکانیشی لەشەڕی رزگاری عیراقـدا خـستە بەر تـوانجی ئەوانەی لەشـــەڕە گەورە مێژووییەکـــان نـــاگەن، مـــام جەلال کە ئەســـکەندەرو قەیسەری شوێن و کـاتی خـۆیەتی لە هاوکێـشەی کوردسـتان و عیراقـدا، ئەویـش لەلـوتکەدا کەوتەبەر پەلامـار. لەوەختێکـدا پێـشمەرگەیەک تـا

سەرکۆماری رۆیشتبوو دەستەبژێری جەدەلی بێزەنتی خەریکی وەسفی زوڵفی یار بوون، توانجیان لەجەنگاوەرەکانی بەرەی پێشەوەی جەنگەکە دەدا کە بوونەتە عیراقچی و چیتر وەک "رۆمانییەکی رەسەن"رەفتار ناکەن. ئەمە تەنها نەفرەتی بەرامیکە نییە، نەفرەتی سەرکەوتنیشە کە وادەکات مرۆڤ ببێتە چاوەوە، چوون لە هەقایەتە میللییەکاندا دەگوترێ دایک ئاگای لێنەبێت، منداڵی خۆی بە چاوەوە دەکات!

رەنگە هەبن بڵێن بۆچی لەم سیپارەیەدا بەندە وا یاری بەمێژوو دەکەم و رووداوەکان تێکەڵ دەکەم؟ ئایا تۆڵەیە لە مێژوو لە سەرەتای سەدەی بیستوویەکدا کە ئەو مێژووە بیست دەیەی تەواوە یاری بەچارەنووسی کورد دەکات؟

دەنا خێرە ئەسکەندەر (لەساڵی 333ی پێش زاین ئەسکەندەری مەکدونی لەشەڕی ئیسوس هەیبەتی سوپای داریوشی سێیەمی تێکشکاند و وای راونان گەڕانەوەیان بۆ نەبێت) بە یۆلیۆس قەیسەر (ساڵی 48ی پێش زاین قەیسەر بەشێنەیی ئەسکەندەرییەی خستەژێر هەژموونی خۆیەوە ولەوێ وەک سەرگەورەیەک هەوڵیدا کیلۆپاترا وبراکەی لەسەر موڵکی ئەسکەندەرییە پێکبێنێت) دەشوبهێنم و ئەمیش بەبوش(ساڵی 2002ی زاینی ئەفگانستانی لە حوکمی بزووتنەوەی تاڵیبان وساڵی 2003ی زاینی عیراقی لە حوکمی سەددام رزگار کرد) و هەمووشیان بەتێکشکانی سەدری ئەعزەمی عوسمانی، قەرە مستەفا پاشا، لە دەروازەی ڤیەننادا (لە دوانزەی ئەیلولی ساڵی 1683ی زاینی سوپای عوسمانیی لەدەروازەی ڤیەننا لەبەرابەر سوپای هاوپەیمانەکانی نەمسا تێکشکا) ئیتر، لەم شکستە کەمەرشکێنەوە، هەڵمەتە فراوانخوازەکەی دەوڵەتی عوسمانیی بۆ سەر ئەورووپا پەکی کەوت و بابی عالی لەوێوە رووی وەرگێڕا بەرەو پتەوکردنی ئەمارەتە داگیرکراوەکان تا ئەمانەش

لەدەست نەدا. لێرەوە سەربەخۆیی ئەمارەتەکان، بە کوردییەکانیشەوە، مەیدانیان بۆ مەرکەزێتییەکی توندی دەوڵەتی عوسمانی چۆڵکرد کە ویلایەتەکانی هەر بەقەدەر ئۆتۆمییەکەی سەردەمی سەددام دەسەڵاتیان بەسەر قەڵەمڕەوییەکەی خۆیاندا دەشکا.

یاری بەمێژوو دەکەم نەک لەبەر فیزو بوغرایی نووسەرێک کە لەنەخشەی نووسینەکەیدا تۆڵە لەو هەموو ئیمپراتۆر و زاڵم و پیاوە گەورانە دەکاتەوە، بەڵکو بۆ ئەوەی لەوی ماوە لە نووسینەکەم باشتر بیرۆکەکانی خۆم بگەیەنم، نەفرەتی بەرامیکەو نەفرەتی سەرکەوتن بە گاڵتەپێکردن بەمێژوو لەقاو دەدەم تا چاکتر دیوە جیاجیاکانی هاتنی ئەمریکا بۆ ئەم ناوچە ئیستبدادییەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست شیبکەمەوە.

باسی مێژوو دەکەم نەک وەک مێژوونووسێک، بەڵکو وەک ئەوەی کورد گیرۆدەی مێژووە، چونکە ئەمریکاش، کە هاتۆتە ئەو ناوچەیەو لێرەدا چیرۆکی ئامادەگییەکەی شرۆڤە دەکەم، ئەویش گیرۆدەی مێژووە ئەمما بەدیوە ئیمپراتۆرییەکەی. کورد گیرۆدەی مێژووەو ئازاری مێژووی هەیە وەک هەژارێکی شیو نەخۆر کە بەدەست برسێتییەوە سکی خۆی دەگوشێ. ئەمریکاش گیرۆدەی مێژووە و ئینتەلای مێژووی هەیە وەک دەوڵەمەندێکی نەوسن کە بەدەست زۆرخۆرییەوە سکی دەلاوێنێتەوە. هەردوولا وەک هەژار و دەوڵەمەندەکەی پەندەکانی مەنفەلۆتی، گیرۆدەی دوو دەردو یەک ئاهی سەردن

باسی مێژوو دەکەم، چونکە لە قرچەی گەرمای هاوینی ساڵی 2007دا، لەگەڵ پرۆفیسۆر فوئاد عەجمی یەک لە تیورسینەکانی شەڕی ڕزگاری عیراق، لەناو تانکێکی جەنەڕاڵ ئۆدێرنۆدا گفتوگۆمان لەسەر گیرۆدەی مێژوویی دەکرد کە چۆن ئەدەبیاتی سیاسی ئەمریکا پڕە لەگێڕانەوەی نموونەی مێژوویی بۆ شەرحی حاڵی ڕووداوێکی ئەمڕۆ،

عەجمی وتی: ئێستا ئێمە لەناو مێژوودا دەژین! تۆ ئێستا لەگەڵ رۆمڵی رۆژهەلاتی ناوەڕاست، جەنەراڵ پاتریۆس، قسەتکرد، وا لەناو تانکێکی جەنەڕاڵ ئۆدێرنۆدای کە ئەمانە قەیسەرو ئەسکەندەری زەمانی ئەمڕۆن!

منی کوردی گیرۆدەی مێژوو لە زومرەی سەلاحەددینی ئەیوبی کە دونیای گرت، باسی دیووە کوردییەکەی گیرۆدەبوونی مێژووم کرد کە تراژیدیا و شکست هەڵیدەسوڕێنێ، عەجمی کەوتە گفتوگۆیەکی گەرمەوە لێلما کە لەو لاوە جەنەراڵ ئۆدێرنۆ سەدامییەی کەرخی بەسەر دەکردەوە، وتم: ئەم جەنەراڵە گەورەیەی مێژوو کە کوڕە سەربازەکەی لەم پرۆسەی رزگارییەدا قۆڵێکی لە دەستداوە، خەریکی چییە وا بە دیار بەعسییەکانی ئەم گەڕەکەوە دانیشتووە پێداویستییە ئاساییەکانیان دابیندەکات؟ کەی لەیاسای رزگارکردنی عیراقدا کە سەرۆک کلنتۆن ئیمزای کردووە ئەوە هاتووە سوپای ئەمریکا تانکەری ئاو بۆ بەعسیەکان دابین بکات؟ جەنەڕاڵ هەقی چییە بەکارەباو تانکی ئاوەوە؟ بۆ ناچێت ئەرکەکەی تەواو بکات، برادەرە شیعەکەمان، هاوپەیمانە موزعیجەکەی هەردووکمان، ئێ، قەمبەر، وتی: ئەوەی ئەوەنییە لێرە، لەبەغدا خزمەتدەکات، دەبێ ئەرکەکانی تری چی بێت؟ وتم: ملی پێوەبنێت و پرۆسەی رزگاری عیراق بکات بە پرۆسەی رزگاری تەواوی ناوچەکە، بۆچی بڕوات وجارێکی تر ناچار بێت بگەڕێتەوە، ئەو هەموو دەبابەیە چەور بکەنەوە وئەو هەموو سووتەمەنی فڕۆکەیە خەرج بکەن؟ عەجمی پێکەنی، وتی: ئێستا ئەمریکا تووشی گێچەڵ هاتووە، دوژمنانی ئەم هەڵمەتە سەربازییەی بوش حەشرێک بەخۆی و هاوڕێکانی دەکەن نەبێتەوە، بینیت چ بە رامسفیلد دەکەن؟ چییان بە ڕێچارد بێرڵ کرد؟ چییان بە وۆلۆڤێتز کرد؟ نەفرەتی شەڕ بەس منی نەگرتەوە، چونکە من مامۆستای زانکۆم و پلەو پایەم نییە لە دەستییدەم؟ بە پێکەنینەوە کە

تـازە دەرئەنجـامی واقیعیـیەک، دەسـتبەرداری ڕۆژنـامەی ئاسـۆ بـووبم، پێمووت: تۆش تووشی دەبیت، منیش وەک دۆسـتێکی لۆکاڵی پرۆسـەی ڕزگـاری عیـراق و ئەنـدامێکی کـوردی (هاوپەیمـانێتی ئارەزوومەنـدان) لە شەڕی لەناوبردنی ئیستبدادی ڕۆژهەڵاتیدا، تووشی بووین و بەر نەفرەتـی بەرامیکە کەوتین.

د.عەجمی، پێکەنی چونکە حیکـایەتە خنجـیلانەکەی منـی دەزانـی کە لێرە وەک گرتەیەکی تراژیدکۆمیدی لەناو داسـتانە گەورەکەی ڕۆژهـەڵاتـی نـاوەڕاسـتی گـەورە باسـمکرد! ئەممـا مـاجەرای ئەنـدامانی (هاوپەیمـانێتی ئارەزوومەنـدان) کە تـاریفی سـەرۆک بـوش بـوو بـۆ ئەو دەوڵەتانەی وەک ئەو، بێ ڕەزامەندی ئەنجومەنی ئاسایشی نێـودەوڵەتی، بڕیاریانـدا شـەڕی ڕزگـاری عیـراق بـکەن. هەروەهـا مونەزیرەکـانی ئەم هاوپەیمـــانێتییەو جەنەراڵە جێبەجێکارەکـــانی لەنـــاوخۆی ئەمریکـــا، نیوکۆنـسەرڤاتیڤەکان، لە ئاسـتی جیهانـدا، بلێـری بەریتـانی و ئەزنـاری ئیـسپانی و لە ئاسـتی عیـراق و کوردستانیـشدا سـەرکردایەتی کـوردو سەرکردایەتییە بەگێچەڵەکەی شیعە کە هەمـوو شـتێکی بۆخـۆی دەوێ و کەمترین بەش دەداتە کوردو خەڵکی تر، ئەوا لەدرێژەی ئەم سـیپارەیەدا سەرکەوتن و سەرگەردانییان دەخوێنێتەوە، کە درێژەی حیکایەتەکەیە.

دیـارترین موژدەبەرەکـانی بـوش لەهەڵـمەتەکەی ڕۆژهەڵاتـدا پـۆڵ وۆلڤـۆیتز بـوو. ئەم و چەنـد کەسـایەتییەکی نیوکۆنـسەر ڤەتیڤەکـان، لەوانەش زەڵمای خەلیل زاد، ئامادەکارییان دەکرد بۆ بەزمە گەورەکە.

وۆلفۆڤیتز وەکیلی وەزیری بەرەڤانی بـوو، بەڵام ڕاسـتییەکەی دەبـوایە وەکیلـی وەزارەتـی دەرەوە بێـت، چـونکە وا لەوە گەیـشتین لە ئەمریکـا دەبێـت وەزیـری بەرەڤـانی کەسـێکی مەدەنـی بێـت، ئەو دەمە دۆناڵـد ڕامسفێڵد وەزیری بەرەڤانی بـوو، بەڵام کـار شـلوخاو بێـتەوە بە جۆرێـک

وەکیلی وەزیرەکەش بیرمەند بێت، لەکاتێکدا وڵات رووی لەجەنگێکی گەورەیە؟ هەڵبەت ئەمە ئەندازەی کاریگەریی ئەم پیاوەمان باشتر بۆ دەردەخات.

پۆڵ وۆلفۆیتز بیرو رای سەیر سەیری هەبوو، بۆ نموونە، باوەڕی وابوو سەرزەمینی ناوچەکەی ئێمە، یانی کوردستانی باشوور، دەشێ ببێتە دەوڵەتێکی سەربەخۆش، ئەو کە دۆستێکی نزیکی تورکیا بوو لەگەرمەی تاوتوێکردنی ترسەکانی تورکیا لە توانـاداری هەرێمی کوردستان، بۆچوونی وای فرێدەدایە ناو نێوەندی بەرتەسکی دەستەبژێری سیاسییەوە کە بۆ نموونە قەیدی چییە؟ با (کوردستانی عیراق) ببێتە نیشتەنی خەونی کوردی. دەوڵەتێکی سەربەخۆ کە رووگەی هەموو کوردێکی ناسیۆنالیست بێت، ئەو کوردەی لەتورکیا، یان ئێران و سوریا، یان لە هەر جێیەک کە باوەڕی بەخەونی وا هەیە با کۆچی بۆ بکات.

بێگومان ئەمە: خەونێکی هاوشێوەی خەونی جولەکەکانە بۆ گەڕانەوە لای (سەرزەمینی بەڵێنەکان)، ئەم خەونە وۆلفۆڤێتزییە خەونێکی ناسیۆنالیستی مەرجەدارە بەوەی ئیتر کورد لەهەر کوێ بێت و حەزی بە کوردستانی سەربەخۆ بێت، دەتوانێت بێتە کوردستان تا تێر سەیری کوردستانێکی ئازاد بکات، نەک (گیروگرفت) بۆ کوردستانەکانی تر دروست بکات. کوردێکی تورکیا، یان کوردێکی ئێران، با لە دیاربەکر و لە مهاباد گێچەڵ بۆ پایتەختە ئیقلیمییەکان دروست نەکات، بفەرموون بۆ هەولێر لەوێ بەکەیفاخۆ هەڵپەڕن و پڕ بە گەروی ئازادیان ئەی رەقیب بێژن، ئەم خەونە سێ بەشی کوردستانی لەچنگ کورد دەردەهێنا، بەڵام قودرەتمەندی دەدایە کوردستانی عیراق.

جا باشبوو ئەم خەونە سەیر وسەمەرەیەی وۆلفۆیتز هەر لەخەیاڵدا مایەوەو دەرفەتی نەبوو بێتە سەر زاران ورمێنی بەربڵاوی بۆ پەیدابکات.

دەنـا ئەوسـا داشـی قـسەی شـۆڤێنییە عەرەبەکـان بەڕاسـت دەگەڕا کە دەڵـێن کوردسـتان ئیـسرائیلی دووەمەو بەڵـگەی ئەوەش (سـەر زەمینـی میعـاد)ی وەکیلـی وەزارەتـی بەرەڤـانی ئەمریکـایە، لەو حـاڵەدا لەوانەیە کـورد بەبیـانووی هـاتن بـۆ جێبەجێکردنـی خەونـی تـاقە کوردسـتانی سـەربەخۆوە کوردسـتانەکانی دیـکەی لە دەسـت بـدابایەو لەولاشـەوە ئەمەشیان بە بیانووی ئیسرائیلی بوونەوە بدابایە بەر نەزەری لەنـاوبردن و فەوتانەوە.

ئەم نەخشە وۆلڤۆیتزییەی کە دیسانەوە کوردستانی بە شـوێنێکی تـر دەشـوبهاند، بەشـێک بـوو لەو کەلتـوورەی وڵاتـی کوردسـتان دەکـاتە پەروانەی دەوری شـەمعی شـوێنێکی لەخـۆی "بـاڵاتر". ئەم کەلتـوورە کوردستان دەکاتە ڤێتنام لە خۆڕاگری شۆڕشگێریدا، دەیکاتە فەلەسـتین لە نموونەی زوڵم وبندەسـتیدا، دەیکـاتە سویـسرای ڕۆژهەڵات لە ئەدەبـی ئیستـشراقدا، دەیکـاتە دوبەی لە خەونـی نەشـونمای بـێ بنتەمەڵێکـی جێگیـردا، دەیکـاتە سـوید لەکەمپینـی ئازادیـدا، بەس هەرگیـز نایکـاتە کوردستانێک بە گوێرەی هەلومەرجی کورد خـۆی، نایکـاتە کوردسـتانێک بۆ چیرۆکی کورد لە بیناکردنی وڵاتێکدا کە دونیا لە میانی تاسە وئەلهای بە دوای شتی نوێی نەبیستراو ونەبینراودا پێویستی بە چیرۆکێکـی نـوێ هەیە نەک بە کۆپییەکی شـێواوی ڤێتنـام، یـان فەلەسـتین، یـان دوبەی، یان سویسرا وسوید.

ئەم خەونە زڕە خەونە نەهـاتە سـەر زەمینـی بەرجەسـتە، هەرچەنـدە کوردستانی دوای رووخانی سەددام بەفیعلـی بـووە رووگەی کوردسـتانیی بۆ هەمـوو کوردسـتانیان لەبەشـەکانی تـر و لەهەنـدەرانیش، هەن ئێـستا خزمەتـــی دەکەن و بەدڵوبەگیـــان کۆشـــشی سیاســـی و ئـــابووریی و رۆشـنبیریی دەکەن و جێدەسـتیان لەهەمـوو بوارێکـدا ئامـادەیەو هەشـن

وەک بەشـــێک لەکـــوردی باشـــوور هەر قـــسەدەکەن و دابـــونەریتە گشتگیرەکەی کورد دووبارەدەکەنەوە: لەهیچ رازی نەبوون!

خەونی (کوردستانی خەونەکـان)ی پـۆڵ وۆلفـۆیتز نەهـاتەدی لـێ زۆری نەبـرد وەکیلـی وەزیـری بەرگریـی بـووە سـەرۆکی بـانکی نێودەوڵەتی کە وەزیفەیەکی ناسکە بۆ ئەوانەی دەخـوازن لەئاسـتی جیهانیدا خزمەتبکەن، کاکم بەر نەفرەتی بەرامیکەی ئەمریکا کەوت، بیستبووی دەبێ بـانکی نێـودەوڵەتی یـارمەتی دەوڵەتە هەژارەکـانی وەک دەوڵەتـانی ئەفریقـا بـدات. چـوو لەئەفریقـا نمـوونەی وڵاتـی دەوڵەمەندی لیبیای هەڵبژارد و شتێک مووچەی زیادی بـۆ خـانمێکی لیبی خەرجکرد کە دەنکی لە مێژینەی خۆی بوو، پێیانزانی و لێیـان کردە هەڵڵا، وەزیفە هەستیارەکەی جێهێـشت و کەوتە نـاو تاریکـایی مێـــژووەوە. کوردســـتانی بـــۆ کوردســـتانییان و داگیرکەرانـــی بەجێهێشتەوە

رامسفێڵد یەکێکی تر بوو لەوانەی کەوتنە بەر نەفرەتی شەڕی رزگاری عیـــراقەوە، ئەگەرچـــی ســـەرۆک بـــوش لەســـەرەتای خـــولی دووەمـــی سـەرۆکایەتی خۆشـیدا جـارێکی تـر بەوەزیـری بەرگریـی هەڵیبـژاردەوە، کەچـی زۆری نەبـرد لە وەزیـفەکەی دوورخـرایەوە، ئەویـش تـا مـردن بە دەردی سکاندالەکەی ئەبوغرێبەوە دەتلێتەوە.

ریچـارد بێـرل و خەڵکـی تـر لە ئاسـتی فەرمـانبەری جیاجیـادا (سزادران)و لەکارو فرمان دوورخرانەوە.

لە ئاسـتی هاوپەیمـانێتی ئارەزوومەنـدانی نێودەوڵەتیـدا، خۆسـێ ماریا ئەزنار نزیکترین هەڵبژاردنـی لە ئیـسپانیا دۆڕانـدو وڵاتەکەشـی لەترسی دووبارە بوونەوەی هێرشە بە ناوبانگەکەی قاعیـدە بـۆ سـەر مەدرید، لەساڵی 2004، لە هاوپەیمانێتی بوش کشایەوەو سەلماندی

ئەو هاوپەیمـانێتییە بە زۆر نیـیە، بەڵکـو بە ئـارەزووەو سـەرۆک وەزیرانی نوێی وڵات، خۆسێ لویس ساباتیرۆ، ئەو ئارەزووەی خۆی بەجێگەیاند.

سەرۆک وەزیرانی بەریتانیـا، تـۆنی بلێـر، کە لەو کۆبـوونەوە گـرنگەی دوورگە ئەوروپییەکەی بورتوگاڵ ئامادەبوو، لەگەڵ بوش و ئەزنار لێدوانی مێژووییدا، ئەویش کەوتە بەر پەلاماری دوژمنانی رزگاری عیراق تا ناچـار وەک وێـستگەی یەکەمـی بەرەو دۆڕانـی حـزبەکەی، کورسـییەکەی بـۆ رکـابەرە کرێکـارییەکەی خـۆی، گـۆردن بـراون، بەجێهێـشت، بـراونیش ئیـشەکەی لە بلێـر تێکـداو خۆشـی هیچـی بەهـیچ نەکـرد. بەڵکـو حکومەتەکەی لە بەرامبەر دەیڤید کامیرۆن، سـەرۆکی حزبـی پارێزگـاران، دۆڕاندو حزبەکەشی دایە دەست ململانێـی جـووتە بـرا، میلبانـدەوە. ئەم ململانێیە دوا جار بە قازانجی برا بچووک، تەواو بوو. هەروەهـا هەنجەتـی دایە دەسـت حزبـی کوردیـشەوە کە بڵـێن فەرمـوو مەیلـی بنەمـاڵەیی لەبەریتانیای لانکی شارستانیش هەیە!

بلێر لە گۆڕینی سـەددامدا "رادیکـاڵی و چەپـانە" هەڵـسوکەوتی کـرد، نەیهێشت لەباری مێـژینەی ئیـستیعمارەوە، ئیـستیعماری ئەمریکـی تـازە، شانازی خستنی سەدام بۆ خۆی بەرێت بێ بەشداری ئیـستیعماری کـۆن، بەریتانیـا. هەر وەک نەیهێـشت راسـترەوی نیوکۆنـسەر ڤاتیڤەکـان لە ئەمریکا، بەتەنهـا ئەو وەرچەرخـانە گەورەیە لەمێـژووی مرۆڤـایەتی، واتـا لابردنـی ئیـستبدادی بەعـس، بخـولقێنن و خەڵکـی تـر لەو سـەروەرییە بێبەش بکەن، بلێر هاتە نـاو گـرتەکەوە و بـزووتنەوەی چەپـیش، لەرێـی بەشداری ئەو و حزبـی کرێکـارانی بەریتانیـا لە کۆشـشی جەنگدا، خـۆی کردە شەریکی داستانەکەی رۆژی 2003/4/9، رۆژی کەوتنـی پەیـکەری سەددام لە گۆڕەپانی فیردۆسی بەغدا.

کێی تر بەر نەفرەت کەوت؟ سەرۆک وەزیرانی ئوسترالیا، جۆ هاوارد وەک جۆرج بوش وابوو لەهاوپەیمانێتی ئارەزوومەندان، پاشگەزبۆوە سەرەڕای توندی هەڵمەتە بەرپاکەی کە لە دژی ئەو هاتە کایەوە.

ئەم جەنگاوەرە ئازا و بەجەرگانە، دەوری بوشیان دابوو لەهەڵمەتی رزگاری عیراقدا کە بیرمەند و مێژووناسی دیاری ئەمریکا، برنارد لویس، بەدووەم ئیستیعماری ناوچەکەی دەزانی و وای لێکدەدایەوە واشنتۆن دەچێ ئەو ئەرکانە تەواو دەکات کە لەندەن، لەدەمی یەکەمی هاتنی خۆی بۆ ناوچەکە، ساڵی 1917 وڵاتی عیراقی داگیرکرد، بە نیوەناچڵی جێهێشتبوو، واتا ئەمریکا دێت ئەو دیموکراسییە دەگێڕێتەوە کە حکومەتە (نیشتمان)ییەکان، بەناوی نیشتمانپەروەرییەوە، تەفروتونایان کرد.

بوش بەو هێزەو بەو موژدەبەرانەوە هات تاوەکو راسپاردەیەکی خودایی جێبەجێبکات، کە بە فیعلی باوەڕی بەو راسپاردەیە هێنابوو، ئێمە نازانین چی لەدڵی بوشدا قوڵپی دەدا و راسپاردەی خودایی چیبوو؟ کاتی خۆی بیرمەندی فەلەستینی، ئێدوارد سەعید، تەوسی بەو قسەیەی بوش دەهات و دەیووت" تالیبان لەشەڕی ئەفغانستان دەڵێن پێسپاردنی خودایمان پێیە لەشەڕی کوفردا و بوشیش دەیووت پێسپاردنی خودایم پێیە لەشەڕی دژە ئیرهابدا، جا نازانم خودا بۆ دوو پەیامی جیا دەنێرێت؟"

ئێدوارد سەعید کە بە (رێکەوت) فەلەستینییە، وەک هەموو فەلەستینییەک قینی لە ڕزگاری عیراق بوو، چووە شەڕێکی چەلەحانێوە لەگەڵ ئەندامێکی عیراقی "هاوپەیمانێتی ئارەزوومەندان"، واتا نووسەری کتێبی کۆماری ترس کەنعان مەکییە، ئەو قسانەی بەتەوس و گاڵتەوە بۆ

بوش دەکرد کە لەڕاستیدا ڕێک حیکمەتێکی خودایی لەپشتە. خودا دروستکەری شەوو ڕۆژ، لەیل و نەهار، بوش و تاڵیبانە بۆ ئەوەی شانۆی ڕۆمانی بۆ تراژیدیای گریکی، لە ململانێی خێرو شەڕدا، هەمیشە جەمەی بێت و بێ ڕێبواری ڕێ نەبێت.

لەبزاوتی بوشدا، هەر لەسەرەتاوە، سێ ئاڕاستە لەکایەدا بوون.

-ئاڕاستەی ڕزگارکردنی عیراق بە ئاگاداری تورکیای (دۆست) بۆ لەقاڵبدانی ڕۆڵی کورد و پەلنەهاویشتنی بۆ کەرکوک.

-ئاڕاستەی ڕزگارکردنی عیراق بەهاوپەیمانێتی لەگەڵ کوردو شیعە، لەگەڵ داشکاندنێکی زۆرتر بەلای شیعەدا. دیسان بۆ هەمان مەبەستی لە قاڵبدانی کورد.

-ئاڕاستەی سەر زەمینی واقیعی پرۆسەی ڕزگاری کە دەریخست بە فیعلی کورد هاوپەیمانێتی دەکات، لەکەرکوک ئەمنیەت دەپارێزێ، لە هەرێم ئاوەدانی ئامانجێتی و لەبەغداش پێشمەرگە هاتەکایەوە بۆ پاراستنی گەڕەک و دەڤەرەکانی پایتەخت.

-ئاڕاستەی چوارەم: لەگەرمەی نەشونماکردنی تیرۆر و دەرکەوتنی سکاندالی (ئەبوغرێب) بوو، کە ئەمریکا وازی لەقۆناغی شیعەگەرێتی هێناو ڕوویکردە سوننەی عیراق بۆ ڕازیکردنی ئۆقیانۆسیی سوننەی عەرەبی، نامەی داوای لێبوردنەکەی ئەمریکا کە ئاڕاستەی سەرۆکە سوننییەکانی دونیای عەرەبی کرد بەڵگەی ڕوو وەرگێڕانێکی بێتامی واشنتۆن بوو بەلای عەرەبی سوننەدا بۆ ئەوەی ڕابکێشرێنە ناو پرۆسەی پشتیوانی ئەمریکا ئەو دەمەی دەیخواست کێشەکانی عیراق بە زوویی چارەبکات و بەکەمترین نرخەوە لەعیراق دەربچێت. هەمیشە لەناو ئەم ئاڕاستانەدا پێکدادان دەقەومان و لای ئەمریکاو توخمە پێکهێنەرەکانی ئەم زۆرانبازییە، کورد ئەڵقە لاوازەکە بوو، یان وەک ئەڵقە لاوازەکە

تەماشا دەکرا، تەنانەت ئەگەر خۆشی رازی نەبایە، کورد وەک خاڵی گوشار لەسەرکردن جێ تەماعی هەموو لایەنەکان بوو، بۆ نموونە:

-کە تورکیا ویستی رێی پرۆسەی رزگاری عیراق بدات مەرجی ئەوەبوو رێی پێبدەن پێشمەرگەی کوردستان چەکبکات و کورد نەچێتە کەرکوکەوە.

لەو کۆبوونەوە کتوپڕانەی پێش ماوەیەک لە پرۆسەی رزگاری، لە ئەنقەرە کران، ئەمریکا، کە بەحیساب کورد بە هاوپەیمانی خۆی دەزانێت لە شەڕی دژە تیرۆردا، کەمترین هەڵوێستی لایەنگری کوردی لەخۆی نیشان نەدا، خواو راستان کردی تورکیا خۆی لە وەرچەرخانێکی سایکۆلۆژیی و فەرهەنگی و سیاسی گەورەدا بوو لەسایەی حوکمی تازە بابەتی دادو گەشەپێداندا، کە هەڵبژاردنی ساڵی 2002 بردبوّوە. پەرلەمانی تورکیا لە بندەستی دادو گشەپێداندا بوو، بۆیە بڕیاریدا رێگە بە هێزە ئامادەبووەکانی ئەمریکا نەدات لەئەنجەرلیکەوە قوڵی شەڕی (باکووری عیراق) بەڕێوەببەن، هێزەکانی ئەمریکا کە بەنیازبوون لەتورکیاوە بێنە ناو کوردستان و لەوێوە شەڕی بەرەی کەرکوک و تکریت بەرپا بکەن، هەر لەوێ مانەوە و نەیانتوانی بێن. میڤل، بەرپرسی سەربازی و دیفاکتۆی ئەمریکا لەکەرکوک، لەسەر پاپۆری ئامادەی ئەمریکا بوو لەتورکیا کە بەتەمابوو بێتە کوردستانەوە. لەبەر هەندێ تورکمانەکانی بەرەی تورکمانی، لەدوو ساڵی 2003و 2004، دەنگۆی ئەوەیان بڵاوکردەوە گوایە میڤل دژی تورکمانە، چونکە لەسەر ئەو پاپۆرە بوو کە تورکیا نەیهێشت بێتە ناو وڵاتەوە، بۆیە قینی لەتورکمان هەڵساوە!

رێک لەو هەلومەرجەدا کە هەستی بە جۆرێک لە هەژموونی کورد لە کەرکوک وکوردستان وعیراق دەکرد، تورکیا ویستی جارێکی تر

تێهەڵچێتەوە، چونکە دوای پرۆسەی رزگاری، بەماوەیەکی کەم، ئەمریکا بۆ ئەوەی راستەوخۆ هێزەکانی تووشی پێکدادان نەیەت لەگەڵ عیراقییە موسڵمانەکاندا، بیری لەوە کردەوە هێزی پاکستانی، یان هێزی کۆمکاری عەرەبی، یان هێزی تورکیا بێنە هەندێک شوێنی عیراقەوە. تورکیا لەسەرپێ بوو بۆ ئەم پێشنیازە، ئەم وڵاتە ئەگەرچی کەمترین ئەزێتی بە شەڕی رزگاری عیراقەوە نەکێشابوو، بە نیازبوو لەخوتوخۆڕایی دەسکەوت بچنێتەوە، ئەمریکا خەریک بوو لەم پرۆسەیەش کەمترین بەرژەوەندیی کوردە "هاوپەیمانەکانی" رەچاو نەکات. هیوای بەوەبوو تورکیا بێتە ناو عیراقەوەو بەشێک لەئەرکەکەی سەرشانی ئەو جێبەجێبکات. لەهەمان کاتیشدا ئەمە ببێتە بیانوویەک تا زۆر ناچاری کورد نەبێت. ئەو کوردەی لەدیدی ئەمەریکاو هاوپەیمانە کۆنەکانییەوە بنمێچێکی بەرزی داخوازی هەیە لە دەوروبەرێکی ئەوتۆدا کە زۆر کەیفی بەکورد نایەت.

عیراقییەکان، کە تورکیاو ئوردون و پاکستان و دەر و دراوسێکانیان بە دۆستی رژێمی سەددام دەزانی، رازی نەبوون هێزی بێگانە، جگە لەوەی ئەمریکاو بەریتانیا کە تا ئەو وەختە وەک هێزی رزگارکەر سەیر دەکران، بێتە ناو وڵاتەکەیانەوە. ئیتر تورکیا نەهات و ئەم دەرکەوتە بووە مایەی پتەوبوونی پێگەی کورد لە عیراقدا.

لێرەوە دەزانین ئەمریکا هەمیشە ئامادەبوو کورد بە هاوپەیمانێکی بەهێزتر بگۆڕێتەوە، بەڵام بۆی هەڵنەدەکەوت. لە نموونەی ماجەرای تورکیادا جاری یەکەم تورکیا خۆی نەهات، دەنا ئەمریکا پێی خۆشبوو وبگرە بەمەرجەکانی تورکیاش رازیبوو، جاری دووەمیش ئەمریکاو تورکیا ئامادەبوون، بەڵام عیراقییەکان قایل نەبوون. جا توخودا لەم نموونەیەدا

هەق نیـیە نـاوی ئەو هاوپەیمـانێتییە (کوردییـە- ئـەمریکییـە) بنێـین هاوپەیمانێتی دیفاکتۆ؟.

ئەمریکا لەم رەفتارانەیدا وەک دەقە شیعرییەکەی نـالی رەفتـاری کـرد کە لە باسـی بێوەفـایی وبێبـاری حەبیـبەدا دەڵـێ: لەگەڵ مـن چەنـد مەغرورەو لەکن خەڵک چەند مەجبورە.

*لەنـاو عیراقـدا دوو هاوپەیمـانی ئەمریکـا هەبـوون لە پرۆسـەی رزگاریدا، کوردو شیعە. کورد زەواجی خۆی و ئەمریکای پێ زەواجێکی کاسۆلیکی بوو، شیعەش وەک زەواجی موتعە لەمەسەلەکەی دەڕوانـی، کوردی حەنەفی کە پەڕگیرترین جۆرەکانی سونیگەرێتی و پابەنـدبوونە بە ئەحکـامی ئیـسلامەوە، زوو بەزوو ئەوەی لەبیرچـۆوە کە ئەمریکـای کیـسنجەر بە کـوردی شۆڕشـی ئەیلـولی کـرد. هەردوو ئاڕاسـتە سـەرەکییەکەی نـاو کـوردایەتی لە کوردسـتانی باشـوور، یەکێتـی و پـارتی، پـشتبەستوو بەو هەلـومەرجەی کە سیاسـەتی عیراقـی و سیاسەتی ئیقلیمی دەوڵەتە داگیرکەرەکان، جگە لەئەنفال و کوشـتار، هیچیان پێ نییە بۆ کورد. سەرکردایەتی کـورد لەم بـڕگە زەمەنیـیەی دووەم جـاری هـاتنەکەی رۆژئـاوا بـۆ کوردسـتان وعیراقـدا (دوای یەکەمجارەکەی ئینگلیز)، بڕیاریدا بەدڵ و بەگیان لەگەڵ ئەمریکا بێت. تەنانەت ئاڕاستەی دووەم، پارتی، کە لەسەرخۆیە لەبڕیـاردان و بەر لە هەمـوو کەسـێک غەدری کیـسنجەر بە غەدر لەپـارتی و بـارزانی دەناسـێنرێت.. ئەویـش زوو بەزوو دۆخـی دوودڵـی بەجێهێـشت و لەتەرازووی داگیـرکەری عیراقـی و داگیـرکەری ئەمریکـا وەک (اهـون الشرین)، ئەمریکای هەڵبژارد وەک دووبارەکردنەوەی نەریتـی سیاسـیی کـورد کە داگیـرکەری نێـودەوڵەتی بەرەحمتـرن لەگەڵ کـورددا تـا داگیرکەری ئیقلیمی.

بەپێچەوانەشەوە، شیعە هەر وەختێک ئارەزووی بکردایە هاوپەیمانی ئەمریکاو هەر کاتێکیش گوشاری لەسەربوایە ئێرانی وەک قووڵایی ستراتیژیی دەخستەگەڕ، ستراتیژی شیعە بەمشێوەیەبوو: ئەمریکا بەکار بێنێت بۆ رەتکردنەوەی گوشاری ناوخۆیی سوننەی عیراق کە دژی تەگبیرە سیاسییەکانی عیراقی دوای رووخانی سەددام بوون، لەهەمان کاتدا متمانەیان بە دەست بێنێت لە هەڵمەتی لابردنی گوشاری سوننەی عەرەبی دەوروبەردا، لەولاتریشەوە ئێران بخاتەگەڕ لەرێی بەرپەرچدانەوەی بەرنامەی ئەمریکا بۆ بیناکردنی دیموکراسییەکی نیمچە لیبراڵ کە سەرەنجام ڕاستە ئەو دیموکراسییە لێبراڵییە بەدەست شیعەوە ئەمەش پێچەوانەی خواستی شیعەگرێتییە دەبێت، بەڵام سوننەو شیعە لیبراڵەکانیش دەتوانن رۆڵی تێدا بگێڕین.

شیعە قووڵایی دینی ئێرانی دژی شیعەی عەلمانی و سوننەی میانڕەو بەکار دەهێنا، کوردیشی دەکردە هاوپەیمانی خۆی بۆ ئەوەی هەردوولا لەهەمبەر سوننەدا ببنە بەربەستی هەڵگێڕانەوەی حوکم. بۆ رامکردنی ویستی کوردیش لە کۆنترۆڵکردنی کەرکوک و شەراکەت لەعیراقدا، ئەمریکای بۆ گوشار خستنەسەر کورد بەکار دەهێنا.

بەمجۆرە ستراتیژیی شیعە هەر رۆژەی لەباخەڵی ستراتیژێکی دژ بەویتر دەخەوت و بابەتەکە بە فیعلی لای وان تەکتیک زەواجێکی موتعە بوو بۆ بەدیهاتنی خەونێکی پێچەوانەی ئەو خەونەی ئەمریکا هەیبوو لە هاوپەیمانێتیکردن لەگەڵ شیعەو کورددا.

شیعەی تەقلیدی زوو نیەتە خراپەکانی خۆی دەرخست، لەگەرمەی گفتوگۆ لەسەر یاسای ئیدارەی دەوڵەت، پێنج نوێنەرەکەی شیعە بەنابەدڵییەوە ئیمزای ئەو گرێبەستە قانوونییەیان کرد. بەتایبەتیش، بەرێکەوت!، تەحەفوزیان نیشاندا لەبەرامبەر هەموو ئەو برگانەی

ناسنامەی نەتەوەیی کوردیان لە ناو ئەو گرێبەستە عیراقییە دەردەخست کە دواتر بووە هەوێنی دەستووری بەردەوامی وڵاتیش. پێش ئەوەش گفتوگۆو هاتووچۆکانی کوردو نوێنەرایەتی ئەمریکا لەعیراق، بەتایبەتیش هامشۆکانی حاکمی مەدەنی پۆل بریمەر، گەیشتبووە ئاستێکی چەقبەستووی وا کە خەریکبوو هەردوولا لێک هەڵشاخێن.

بیروڕای کورد ئەوەبوو کوردستانی نیمچە سەربەخۆی سەردەمی سەددام حسێن، بۆئەوەی دوای نەمانی سەددام تێکەڵ بەعیراق ببێتەوەو عیراقی تازەش، بەزاراوەی رێککەوتنی نیفاشای نێوان سوودانییەکان، (کەمەندکێش) بێت، پێویستە دەسکەوتی کورد زۆرتر بێت لەوەی کە ئێستا هەیە، نەک کەمتربێت (مەبەست ئەو دەستکەوتانەیە کە کوردستان لە راپەرینەوە تا روخانی یەکجارەکی سەددام کەڵەکەی کردبوو). کورد رای وابوو دەبێ بەشێوەیەکی چاکتر دۆسییەی ناوچە تازە رزگارکراوەکانی دوای 2003/4/10 ئیدارە بکرێت. ڕاستە کاتی ئەوە نەبوو وەرگۆڕانێکی رادیکاڵی لەکەرکوک ببێتە مایەی تەنگژە، بەڵام ئەو سیاسەتەش خراپە کە گورگ ومەڕی پێکەوە لەیەک گۆڕەپاندا ڕاگرتووە ودەڵێ رابردوو بە تەواوی لەبیر بکەن (وەکو خانم رایس لەسەردانی کەرکوکدا دەیویست مێژوو لە بیر بکرێت). هەروەها کورد دەیویست عیراق فیدراڵییەکی ئەوتۆ بێت کە بتوانێت یەکێتییەکی نەتەوەیی و جوگرافی بۆ کوردستان دابین بکات.

بیروڕای کورد ئەوەبوو کە کوردستان هەرێمێکی فیدراڵ بێت لەعیراق و ئەو دوای ناوچەکانی تر بەدڵی عیراقییەکان ئیدارە بدرێت. ئەگەر دەخوازن ببنە دوو هەرێمی شیعی وسوننی، ببنە سێ، یان شەش، یاخود خۆیان چۆنی بە چاک دەزانن با وای لێبکەن. هەرچەندە بەڕای من فیدرالییەکی کوردستانیی بێ دانەیەکی عەرەبستانی هیچ

یەکسانییەکی دابین نەدەکرد. چونکە تاک فیدرالی کوردستان لای عەرەبی عیراق وا شرۆڤە دەکرا حکومەتی بەغدا، جا مەرکەزی بێ یان ئیتحادی، هەر بەدەست خۆیانەوە بێت. کەچی تێزی پۆڵ بریمەری کورت بین و لووتبەرز لەوە کۆنەپەرستانەتر بوو کە لە نوێنەرێکی ئەمەریکای فیدرالی زەبەلاح چاوەڕێ دەکرا، تێزی وی تەنهاو تەنها خۆی لەفیدرالییەکی ئیداری پەرپووتدا قەتیس کردبوو، شتێک کە هیچی تیا بەسەرنەبوو بۆ کورد.

سەیر لەوەدابوو وەختێک موجادەلە لەسەر ئەوە دروست دەبوو ئەمە زۆر کەمترە لەو دەسکەوتانەی کورد لەسالانی (1991-2003) کەڵەکەی کردبوو. ئەم بلیمەتە هەڵتۆقیووە کە لە ئینگلیزی ساحبی دەورانی عیراقی پادشایی دڵرەقتر بوو بەرامبەر بە کوردستان، ئەم حاکیمە مەدەنییەی گوایە پسپۆرە لە تیرۆر و بۆ ماوەی ساڵێکی لە عیراق (ناوی کتێبەکەشی هەر وایە) بە گرێبەستی مانگانە ئیشی بۆ سەرۆک بوش دەکرد، دەیگوت: کوردەکان! بزانن ئەوی هەشتانە بەرهەمی پارێزگاری ئەمەریکایە ئەو دەمەی لە دەستدرێژی سەددام حسین دەیپاراستن و توانیتان هەرێمێک دروست بکەن).

بێگومان ئەم قسەیە لە ڕێرەوێکی سنووردار و تا ئەو ڕێوشوێنەی بریمەر بۆ نیازێکی پڕۆ عەرەبی کەڵکی، ڕاست و دروستە، ئەوی لە نێوان بەهاری 1991-تا بەهاری 2003 بۆ کورد فەراهەم بوو، بەرهەمی چەکوشی ئامادە و پرۆسەی پرۆڤایت کۆمفۆرت بوو. کورد خۆی ئەو واقیعەی دەزانی و پێویستی بەوە نەبوو بریمەر بەچاویدا بداتەوە. ئەوی بریمەر وتی و کردی دەبوایە دوو سێ پرسیاری دیکە بەدوای خۆیدا بهێنێت:

یەکەم: پرسـیارێکیان ڕەهەنـدێکی مێژوویـی هەیە، ئەی ئەوە چـی هەلـومەرجێکی داگیرکـاریی وئیـستعماری بـوو وایکـرد وڵاتـی کوردسـتان داگیربکرێت و ئەم بەشەی بریمەر چەلەحانێی لەسەر دەکرد، کەرکـوک وناوچە دابڕاوەکـان، بـدرێتە عیـراق تـا بەغـدا هەشـتا سـاڵ تەعریـب و تەرحیل و کیمیابـاران و ئەنفـالی تێـدا بکـات بەجۆرێـک کـورد دواجـار سوپاسـگوزاریی بـریمەر و سـەدان فەرمـانبەری بـێ بەهـرەی ئیـدارەی مەدەنی لە بەغدا و دەیان ئەفسەری پـلە نزمـی ئەمریکـا بێـت چـونکە ڕۆڵیـان لە ڕامـاڵینی هێـزی وەحـشە گەورەکەی بەعـس، سـەددامدا، هەبووە.

دووەم: ئەگەر ئەم منەتـە بـەسـەر کورددا دەکـەن ئەی ئەوەی شـیعە بەدەسـتیهێنا بەرهەمـی کـێ بـوو، بەرهەمـی ئەمریکـا یـان هـی زنجیـر لەخـۆدانی مـــوقتەدا بـوو؟ کە وایە ئەی بـۆچی پـۆل بریمـــــەر ئەو دەسکەوتانەی ئەمەریکا لە پرۆسەی رزگـــاری عیراقـدا بـــۆ شـیعەی هێنا، بەچاوی شیعەی نەدایەوەو ئەوانیشی منەتبار نەکرد.

سێیەم: ئەی بۆ بریمەرو فەرمانبەرەکانی ببـوونە "پـارێزەری شـەیتان" بـۆ سـوننەی عەرەب، داخـۆ دەسـکەوتەکانی سـوونە لە دوای کەوتنـی سەددامەوە بەرهەمی خەباتی خۆیان بوو؟

چوارەم: ئەگەر دەسکەوتی کوردستان، لە ڕاپەرین تا کەوتنی بەعـس، بەرهەمـی ئەمەریکـایە، ئەی خێـرە بـریمەر وەک نـوێنەری ئەمەریکـا لە عیراق دەیوسـت ئەو دەسـکەوتانە بە هەدەر بـدا و بەنرخێکـی هەرزان بە سوننە وشـیعەیان بفرۆشـێتەوە؟ ئەی خێـرە بـریمەر، کە بەلانـی کەمەوە خـۆی لە ئاسـتی شەخـسییدا بەشـداری لەو دەسـکەوتە ئەمەریکییـیە کوردییەدا نەبووە کـە تیمـی چەکوشـی ئامـادە وکۆلۆنێـل نـاب و گـارنەر ودەیڤیـد وێلـش و دەیـان کەسـی بەسـەبری کوردسـتانیی وئەمەریکـایی

چاندویانه، خێره بریمەر باکی نەبوو بە تاقە تاقیکردنەوەی سەرکەوتووی ئەمەریکا لەعیراق وبگرە رۆژهەڵاتی ناوەڕاست وزۆر دەڤەری دونیای سێیەم و دەیوست لەم سەر زەمینەی خەڵکەکەی گوڵیان دەدایە سەربازانی مارینز، هەمان وێنەی سەلبی لەسەر وڵاتەکەی تۆخ بکاتەوە؟

ئەوی مارێنزەکانی ئەمریکا لە رزگاری عیراق بەخوێن بەدەستیان هێنا، فەرمانبەرە بێ بەهرەکان بێ کەمترین ئارەق ڕشتنیش دەیانوویست بەهەدەری بدەن.

جا هەر لە دۆخی بیرکردنەوەیەکی بێ باکانەی کەسانی وەکو بریمەر بوو کە ئەمەریکا زیاتر و زیاتر دەستەودامێنی شیعە وسوونە بوو و دوور لە چاوی تاکە هاوپەیمانەکەی، کوردستان، لە هەوڵی رازیکردنیاندا بوو. لەو لاشەوە شیعە زەواجی موتعەی خۆی لەگەڵ ئەمریکا بە نۆرە دەبرد بەڕێوە:

لەوەختێکدا لەبەغدا هاواریان بوو بۆ دەرکردنی گوایە (داگیرکەر) لەعیراقدا، لەڕێی خۆپیشاندانەکانی رەوتی سەدر ولەڕێی خیتابی گلەیی حزبی دەعوە و دەعوە لێ جیابۆکانی، لەولاوە، لەسەر ئاستی سیاسەتی ڕەسمیدا عەبدولعەزیز ئەلحەکیم سەرۆکی ئەنجومەنی باڵای ئیسلامی لە عیراق،لە سەردانی کۆشکی سپیدا داوای لە سەرۆک بوش کرد: تکایە دەستبەردارمان مەبە! سەرۆک بوشیش، کە قەیسەری زەمانی خۆی و سوارچاکی نەبەردی رزگاری عیراق بوو، وەک جوامێرێک بڕیاریدا پشتی شیعە بەر نەدا مادام هانایان بۆ ئەو هێناوە، بەڵام لە سەر حسابی کێ؟ دیارنییە بوش بڕیاری دابێت کە ئەو پشتیوانییە لەسەر حسابی کێ بێت؟ بەڵام نوێنەرایەتی ئەمریکا لەعیراق، هەر لەحاکمی مەدەنی تا سەفارەت، تا نوێنەرایەتی سوپاکەشیان، کە جاربەجار چالاکی

سیاسییشان هەیە، لەوەدەچوو بڕیاریان دابێت ئەو پاڵپشتییەی شیعە لەسەر حیسابی کورد بێت.

*وەختێک ئەمریکا ئارەزووی کرد سوننە بێنێتە سەر هێڵی پرۆسەی سیاسی عیراق، دیسانەوە دەریخست کە پێویستی بەکوردە، لەدوو ڕووەوە: ڕووی یەکەم: کورد بەسەنگی خۆی یارمەتی بدات سوننە قەناعەت بکەن بێنە ناو ناوەندەکەوە، ڕووی دووەم: بەشێک لە مافەکانی سوننە لەڕێی کوردەوە جێبەجێبکات، واتە دیسانەوە کوردی هاوپەیمان وەک باخچەی پشتەوەی نفوزی ئەمریکا سەیر بکرێت.

کورد بۆ دروستکردنی تۆزێک گوشار لەسەر شیعەو دەرخستنی توانای خۆی لەقەناعەتپێکردنی سوننە تا ئەمریکا باوەڕ بەقودرەتمەندی فاکتەری کوردی بکات، کۆششێکی بەرچاوی نواند لەگەڵ سوننەدا، ئەمەش تا ڕادەیەک گوشاری شیعەی لەسەر کورد کەمکردەوە، چونکە شیعە زۆر لەدێوەزمەی کەمبوونەی دەستڕۆیشتوویی خۆی دەترسا، زۆر لەدووبارە هاتنەوە کایەی سوننە دەترسا، بۆیە لەسەرێکەوە بەلای کورددا بایدایەوە، چونکە لەمەسجە کوردییەکە گەیشت، لەسەرێکی تریشەوە ئەمریکاش زانی کوردە هاوپەیمانەکەی کاریگەرەو هی ئەوەنییە بە ئاسانی دەستبەرداری بێت.

بەڵام ئازیزان ئەمە تەنها بۆ خولێک بوو، چونکە پاش ماوەیەکی تر دیسانەوە ئەمریکای براگماتی ئامادەبوو لەسەر حسابی کورد پێشکەوتنێک تۆمار بکات. ئەمریکا (تێگەیشتنی) خۆی بۆ ترسی سوننە لەهەمبەر فراوانبوونی نفوزی کورد لەناوچە دابڕاوەکانیش نیشاندا. بەمجۆرە سوننە، کە بەهاوکاری کورد هاتنەوە کایەکە، یەکەم بەریەککەوتنیان لەگەڵ داواکانی کورد بوو، جگە لەبەریەککەوتنە جەوهەرییە بەردەوامەکەیان لەگەڵ شیعە. ئەمریکاش کە بەهاوکاری کورد

توانی سوننه بێنێته ناو پرۆسەی سیاسییەوە، لەپێناو پتەوکردنی شوێنپێی سوننە لەناو ئەو پرۆسەیەدا، ئامادەبوو تەنانەت لەبەشی کوردیش بخوات، چونکە شیعە بەدەست و ددان دەستبەرداری ئەو بەشە نەدەبوو کە لەهێکراو بەڤیاگرای وزەبەخشی ئەمریکا بەدەستیهێنابوو.

ڕاستێکەی ئەمریکا هیچی پێنەدەکرا لەبەرامبەر دەستوچنگی توند وجیڕی شیعەداو دەترسا زیاتر لەوە پێی لێدابگرن و پتر لەوەی هەیە، فاکتەری ئێرانی بێننە ناو دۆسییەی عیراقەوە. هەروەها نەشیدەویست خۆی بەلاواز نیشان بدات بەرامبەر بەدەوڵەتە عەرەبییە سوننییەکان کە واشنتۆن هەزار بەڵێنی زەردو سووری پێدابوون بە مەرجێک سوننەی عیراق بێتە ناو پرۆسەی سیاسییەوەو ئەوانیش دەستبەرداری دنەدانی تیرۆر بن لەعیراقدا.

دیسانەوە کورد تووشی گوشاری ئەمریکا بوونەوە. کە چەند ساڵە بە پینەو پەرۆش بێت فاکتەری کوردی لەبەرامبەر ئەو گوشارەی ئەمریکا خۆی ڕاگرتبوو، لێرە ئەو پێشدەکەوێ و لەشوێنێکی تر ئەمریکاو، لەجێگەییەکی تر لەگەمەکە یەکسان دەردەچن. تەنانەت تا ئێستاش ئەو گوشارە بەردەوامە کە کورد ناچار بکەن دستبەرداری پۆستی سەرکۆمار بێت بۆ سوننە تاوەکو تەنگژەی سەرۆک وەزیرانی پێ چارەسەر دەبێت، هەروەها ئەو گوشارە لەپرسی نوسینەوەی دەستووریشدا دیسانەوە هەستیپێکرا کە سوننە پاڵیان بە ئەمریکاوە نا بڕگەی دەستکاریکردنی دەستوور، ماددەی 142، بترنجێننە ناو ڕەشنووسی ئامادەکراو بۆ ڕاپرسییەوە، کەچی سەرەنجام ناوچە سوننییەکان لەدەنگداندا دەنگیان لەدژی دەستوورەکەدا و ویستیان لەڕاپرسیدا بیخەن.

ئامانجی یەکەمی ساڵح موتڵەگ و خەڵەف عەلیان و هەموو نوێنەرایەتی ناسیونالیستی سوننە، پارێزگاریکردن بوو لەعروبەی عیراق،

هـیچ نەبـێ لەقۆنـاغی یەکەمـدا بـۆئەوەی عـروبەی عیـراق لەدەسـتووردا جێگیربکەن.

ئامانجی دووەمیـان: لابردنـی دەستڕۆیـشتوویی شـیعە بـوو، لەبەرئەوە پـێش ئەوەی تووشـی بەر یەککەوتـن بـن لەگەڵ شـیعە، تووشـی بەر یەککەوتن دەبوون لەگەڵ کورددا، چونکە عروبەی عیراق بۆ شیعە گرفـت نەبوو، شیعە ئەگەرچـی بـۆ عـروبەی عیـراق تێنەدەکۆشـا، بەڵام دژیـشی نەبوو، بەتایبەتی ئەگەر شەڕکردن لەسەر ناسنامەی عیراق ببێـتە مـایەی نـاکۆکی لەنێـوان کـورد سـوننە وەک دوو نەیـاری شـیعە لەسـتراتیژیی کۆتـایی شـیعەدا کە سـتراتیژیی هەیـمەنە بـوو بەسـەر تەواوی عیراقـدا. لەکاتێکدا سـتراتیژیی کـورد شـەراکەت بـوو لەگەڵ زامنکردنـی تەمـامێتی خاکی کوردستان لەچوارچێوەی عیراقێکی فیدراڵدا.

سوننەی قیت بۆوە بەدەست لەپشدانی ئەمریکـاو قبـوڵکردنی ناچـاری کوردو چاودێری دوور بەدووری شیعە، زوو بەزوویـی تووشـی پێکهەڵپـڕژان بوو: لەنـاو شـەقام لەسـەر دەسکەوت و پاکتـاوکران تووشـی شـەڕ هـات لەگەڵ شیعە، لەسـەر ئامـانجە سـتراتیژییەکانی ئاینـدەی عیـراق تووشـی شەڕ هات لەگەڵ کورد. بۆیە لە لوتکەی بێدەرەتانی و بـێ دەسـەڵاتیاندا، لەوەختێکدا هێشتا هیچیان بەدەست نەهێنابوو، موتڵەگ و علیان لـەگـەڵ چەند کەسێکی تر، کرابوونە نوێنەرایەتی دیفاکتۆی سوننەی توندڕەو.

لەبیرمە ساڵ ساڵی 2005بوو کە مشتومڕبوو لەسـەر دەسـتوور، ئـەم جووتـە داوایـان لەنـوێنەرایەتی کـورد دەکـرد دەسـتبەرداری مـافە بەدەسـتهاتووەکانیان بـن. ئەوان لەدانیـشتنێکی نـوێنەرایەتی کـورد لەگەڵیـان، کە بەنـدە وەکـو شـاهیدێکی دیفـاکتۆ ئامـادەیبووم، وا لەدسـکەوتەکانی کوردیـان دەڕوانـی کە دەسـکەوتی حەرامـن و بەهـۆی هاتنی ئەمریکاوە بەدەستهاتوون، بۆیە داوایـان دەکـرد کـورد ئەو حەرامە

بـداتەوە، لە کاتێکـدا ئەو دەسـکەوتانە زۆر لەوە کەمتربـوون کە چـاوی تەماعی ئەوانیش دیقەتی بداتێ، هەروەها ئەو دەسکەوتانە کەمترین مافی کوردن. چونکە کورد لەسیاسەتکردن و بشداریکردنیان لەم هەموو بێـنەو بەردەیە بـــۆ ئەوەیـــانە ئەو دەســـکەوتانە گەشـــە پێبـــدەن، نەک دەستبەرداریان بن.

هەروەها شەڕی دەستەویەخەی کورد لەگەڵ بریمەر، ئەخزەر ئیراهیمی نـوێنەری نەتەوە یەکگرتووەکـان و هەمـوو ئەوانەی بیریـان لەعیراقێکـی یەکڕەنگ دەکردەوە، گەواهی ئەوەیە ئەم دەسکەوتە کەمانەش کە سوننە بە زۆری دەزانێـت، لەخـۆڕا بەدەسـتنەهاتوون و جیهـادێکی زۆریـان بـۆ کراوە، نەک حەرام بن!

ئەم پێداچوونەوە (مێژووییە) بە حەوت ساڵی رابردوودا بۆ ئەوە نیـیە کورد لەشێوەی قوربانییەکی بێدەسـەڵات نیـشانبدەین، بەڵکـو بـۆ ئەوەیە نزیکایەتی لەگەڵ ئەو واقیعە دروست بکەین کە هاوکێشەی هاوپەیمـانێتی کـوردو ئەمریکـا لەناویـدا هەڵدەسـووڕا، زۆرکەس وەک عەرەبـی شـیعەو سـوننە وا دەزانـن ئەم هاوپەیمـانێتییە مـانگێکی هەنگـوینییە کە حەوت ســاڵی خایانــدووە، هەنــدێک کــوردی کــورتبینیش وا دەزانــن هەمــوو پەیوەنــدییەکە پەیوەنــدی تــابع و مەتبــوع بــووە. پەیوەنــدی کــوردی وابەستەو ئەمریکای چاوبەستە بووە.

دیـسانەوە، ئەو نمـوونە حەوت سـاڵییە دەریـدەخات رێـگەی کـورد، رێگەی ئەمریکاو رێگەی شیعەو سوننەش رێگەیەکی ئاوریـشمین نەبـووە، بەتـایبەتی رێـگەی کـورد کە لە هەمـووان زیـاتر قوربانیـداو لەهەمـووان کەمتر دەسکەوتی بەدەستهێناوە، ئایا ئەوە قەدەرێکە، یان بەشی کـوردە لەناو بەریەککەوتنی ئەم هەمـوو هێـزو بەرژەوەنـدییانەدا؟ هەر کامێکیـان بێـــت دەرئەنجـــامەکە هەر یەکـــێکە کە هێـــشتا کـــورد زۆری مـــاوە

بەدەستیبێنێت و هێشتا کەمیان پێداوە، ئەمریکاش کە زوو زوو قسەکەی بریمەر بەشێوەی نەرمتر دەڵێتەوە: (ئێمە نەبواین ئەو دەسکەوتانەشتان نەدەبوو) زۆر لە پلەی خوار هاوپەیمانێکی راستەقینە لەگەڵ کورددا مامەڵەی کردووە، ئەمەش نیشانەی کورتهێنانی سیاسەتی کوردی نییە لەچاو ئەوەی نیشانەیەکە بەوەی ئەمریکا زێڕی ناو زبڵی رۆژهەڵاتی نەدۆزیوەتەوە کە کوردو کوردستانەکەیەتی.

هەروەها گێرانەوەی ئەم رێڕەوە بۆ بەستنەوەیەتی بە فاکتەری مێژوویی حزووری بێگانە لەهی بەریتانییەوە تا ئەوی ئەمەریکا.

وەختیش ئیتر بەسەر دەچێت و کوردیش دەبێ بڕیاری دابێت چیتر قەیرەی شەمەندۆفەری بەجێماوی هیچ فاکتەرو ئایدیۆلۆژیایەک نەبێت، بەتایبەتی فاکتەرێکی وەک ئەوەی ئەمریکا کە لەئەزموونی مامەڵەی پرسی کەرکوکدا لەجێی جێگیرکردنی مافی زەوتکراو، لاسار و چەوتەکانی پاداشت کرد، وەک لەم پارچەیەی دادێ دێینە سەری.

کەرکوک، ئەسڵی مەسەلەکەیە

بــابەتی کەرکــوک لەبەر چەنــد ڕەهەنــدێکی جەوهەری کرۆکــی مەسـەلەی کوردسـتان، لەم بەشـەی نیـشتمانی کـوردان، پێکـدێنێت. ڕەنــگە بەشــەکانی دیــکەش وەختێــک لە چارەســەری پرســەکەی ئەوێندەرێ نزیـک دەبـنەوە، ئەوانـیش کەرکوکێـک ببێـتە گرێکـوێرەو هەروەها نیشانەی چارەسەر. بۆیە هەڵە نییە ئەگەر بڵێین کەرکـوک، ئەسڵی مەسەلەکەیە.

ئەمە وەک تایتڵێکی گشتی زۆرکەس دەیڵێنەوە، بەڵام پانتایی کرداری کــوردی و بــاوەڕی ڕاگەیەنــراو زۆر لەوە فراوانتــرە کە درزی غەفــڵەت و پیلانی نەیارانی پێ سواخ بدرێت، زۆر لەوە فراوانترە خەیاڵـدانی کـورد و واقیعــی کەرکــوکی پــێ جــووت بکرێــت، هــۆی ئەمە زۆر ئاســانە کە بگێـڕدرێتەوە بـۆ سیاسـەتی ڕۆژی کـورد لەهەمـبەر پرسـی ئەو شـارەدا، بەڵام لە ڕاستیدا ئەمە شاشییەکە لەبەر کـورتبینی، یـاخود بـۆ پاسـاوی کەموکوڕی خۆیی پەنای بۆ دەبرێت. کورتهێنانی کـورد لەچارەسـەری تـا ئێــستای مەســەلەی کەرکوکــدا بە شــرۆڤەکارییەکی لەخۆکــۆڵکەرەوە سەرناگرێت. بەوەی سیاسەتی کوردی بیخاتە ئەستۆی فاکتەری ئیقلیمـی و نێودەوڵەتی، یـان هەنـدێک سیاسـەتبازی نـاو تەیفـی بـاوی سیاسـەتی کوردی بیخەنە ئەستۆی کەرکوکییەکـان لەسـەر بنچیـنەی شـارچێتییەکی شەرمهێنەر کە ناوەڕۆکەکەی بریتییە لە (شاری خۆمان ڕزگـارە، ئێـوەش شاری خۆتان ڕزگار بکەن). لەسـەر ریتمـی ئەو ئـایەتەی شـەرحی حـاڵی

لایەنگرە ترسنۆکەکانی پەیامبەر موسا دەکات (اذهب و ربک فقاتلا لوحدک انا ههنا قاعدون).

یاخود هەندێک لە کەرکوکییەکان چارەسەری مەسەلەی کەرکوک لە پێدانی ئیمتیازی پایەو ناونیشانی سیاسیی بەخۆیان، لێکدەدەنەوە. ئەمەش دیوی دووەمی هەمان دراوی ئەو تێروانینایە کە بەخوێن ساردییەوە وەک پرسی شارێک نەک پرسی نەتەوەیەک، کەرکوک دەڕوانێت.

بەدیوێکی تردا، لەناو عیراقییەکانیشدا کەسانێک هەن زۆر بەرووکەشانە سەیری ئەم مەسەلەیە دەکەن چ لەپێشنیازی چارەسەرو چ لەرەفتاری رۆژانەیاندا. زۆر بەخەمساردییەوە لەموزاعەفاتی بێ چارە مانەوەی کەرکوک دەڕوانن. سیاسەتی رەسمی عیراقیش تەنها دەستی دەستی شک دەبات، وەک سیاسەتێکی پەسەندکراو لە بەردەم پێداگری کورددا. دەڵێن بەڵکو خوایە رۆژێک بێت هاوسەنگی هێز وا تێکوپێک بدرێت کورد نەتوانێت ئەوەندە باسی دۆزی کەرکوک بکات. ئەم تێروانینە پتر پشت بە هێز وگوشار وبە دیفاکتۆکردنی داگیرکاری دەبەستێت. تێروانینێکە رەهەندی رەوایی مەسەلەکە رەچاو ناکات و پەند لە رووداوەکانی مێژووی کەرکوک وکوردستان وعێراق وەرناگرێت. چونکە ئەو مێژووە پێمان دەڵێ عیراق چەند بە هێز بێت ناگاتەوە هێزی جەور وستەمی دەورانی بەعس و کوردیش چەند لاواز دەربکەوێت هەر ئەوەندە دەستبەرداری مافە رەواکانی دەبێت کە جارانی ئەنفال وتەعریب دەستبەرداری بوو.

نها دەستەیەک لە دیموکراتخوازە عیراقییەکان وادەزانن پشتگیریان لە دیموکراسی و لە قەوارەی هەرێمی کوردستان بەسە تاپێیان بگوترێت دۆست و لایەنگری کورد. جارێکیان، ساڵی 2008 لەبەغدا لە دیداری

دوو سێ روناکبیری عیراقدا بە ئامادەبوونی چەند روناکبیرێکی عەرەبی کەیەکیان حازم ساغیە بوو، گفتوگۆمان، یان ڕاستتر بڵێم مشتومڕمان بوو لەسەر کەرکوک. یەکێکیان گوتی: ئێمە تائەو شوێنە دۆستی کوردین کە تەنانەت هەرێمی کوردستانمان خۆشدەوێت و قبوڵە، بەڵام بەڕاستی کەرکوک دەبێ بە دیقەتەوە بیری لێ بکەینەوە. منیش وتم مەسەلەی کورد ئەوەندە گەشەی کردووە شۆڤێنیترین عەرەب دانی پێدا دەنێت و هەرێمی کوردستانیان پێ قووت دەدرێت. لەتورکیا ئەگەر تورکێک بیەوێ دەریخات دیموکراتخوازە ئەوەندە بەسە پشتگیری مەسەلەی کورد بکات، بەڵام ئەگەر عەرەبێکی عیراق بیەوێ پشتیوانی لە مەسەلەی کورد نیشان بدات دەبێ پشتیوانی کوردستانێتی کەرکوک بێت، چونکە تازە مەسەلەی هەرێمی کوردستان لەسەر ئێوە پەکی ناکەوێت مەسەلەی کەرکوک ڕای ئێوەی گەرەکە. حازم ساغیە گوتی: ئەم برا کوردە ڕاست دەکات.

ئێ ئەمە ڕای ڕووناکبیرێکی لوبنانی بوو دەنا عیراقییە کەهەر نەیسەلماند. کە ئەمەم بۆ ڕووناکبیرێکی عیراقی تر گێڕایەوە وتی: نامەوێ قسە لەسەر کەرکوک بکەم. منیش وتم مارکس دەڵێ: ئەگەر بتەوێت بزانی پیاوێک تا چەند پێشکەوتخوازە لێی بپرسن ڕات لەسەر مەسەلەی ژنان چییە؟ زەحمەت نەبێ ئەی دیموکراتخواز ڕای بەڕێزت لەسەر کەرکوک چییە؟!

سیاسەتی نێودەوڵەتی و میدیا ڕۆژانەییەکان (هەقی خۆیانە) وەک بابەتێکی قازانجی میدیایی سەیری دەرهاویشتەکانی کەرکوک بکەن! ئەوانیش بۆ تیفتەو بەهاراتی بابەتە ڕۆژنامەوانییەکانیان، هاوشێوەی گرووپی قەیرانی نێودەوڵەتی، دەستەواژەی بەرمیلە barووتەکە بەکاردێنن، ڕەنگە ئەمە بۆ ترساندنی کورد بێت لەپەرچەکرداری ئیقلیمی و نێودەوڵەتی کە دوای ئەو ڕەوشە دراماتیکییەی لەسەرتاسەری عیراقدا

قەومـا، تـاقەتی ئەوەی نەمـاوە هـیچ بەرمـیلە باروتێـک بـۆ رێککەوت و سپرایزی سیاسەتی هەڵبەزو دابەز بە جێبهێڵێت.

بـێ ئاگـا لەوەی ناوهێنـانی مەترسـییەک بـێ قـوڵ هەڵمـاڵین لەڕێـی راماڵینیـدا دانپیانـانێکی بـێ جێـیە کە لە ئاقیبەتـدا راسـتگۆیی زامـدار دەکات و ناشتوانێت لەجێی وی درۆیەکی شاخدار جێگیـر بکـات. چـونکە یـانی چـی دان بەمەترسـیی تەقینەوەیەکـدا بنێیـت ونەچـی حەشـوەی تەقینەوەکە پوچەڵ بکەیتەوە؟ ئەمە وەک ئەوە وایە ئامۆژگـاری کەسـێک بکەیـت کە وا نەکـات دەنـا وای لـێ دێـت. کە ئەمە هەڕەشـەیە نەک نەسیحەت!

زۆر وتـراوە لەسـەر نەخـشە رێـی یاسـایی، لە مـاددەی 140، لەدەستووری وڵات. رەنـگە هـیچ شـتێک نەمابێـت نووسـەری کلـۆڵی ئەم بابەتە بیوروژێنێ و مـوزایەدەی پێوەبکـات، چـونکە لەبنەڕەتـدا نووسـین لەسەر بابەتی هەستیاریی کەرکوک ئێسکگرانی بەدواوە دەبێـت. جـاران لای عەرەب و ئیقلیم ئێسکگران دەبوویت وەک لە دەستپێکی چەند کۆڕم لە وڵاتـانی ئیتالیـا وئـوردن ولوبنانـدا بە ئامـادەبووانی عەرەبـم دەگـوت، ئێستا لای کوردی خـۆییش وای لێهـاتووە، چونکـە دیـدگای هەر کەسـەو هەر گروپێـک بـۆ کەرکـوک پەیوەنـدی بەدیـدگای گـشتییانەوە هەیە بـۆ بەرژەوەندیی، بۆ ئەولەویاتی بەرژەوەندیی خۆیان و کوردو عیراق.

حەوت سـاڵ پـێش ئێـستا، پێـشنیازمکرد کە بە ڕێـی قـودس و فەڵەستیندا نەڕۆیـن بـۆ پرسـی کەرکـوک، چـونکە ئەو دوو دەسـتەواژەی شارو نیشتمانی عەرەبییە لای میللەتانی عەرەب سـواو و قێـزەون بـوون. چـونکە بـابەتی فەلەسـتین بـۆتە بـابەتی مـوزایەدە لەنـاو سیاسـەتی عەرەبیـدا، بـۆتە ناونیـشانی چارەسـەر نەکردنـی هەمـوو کێـشەو ئیـستحقاقێکی سیاسـیی لە هەمـوو وڵاتێکـی عەرەبیـدا. دیموکراسـی و

گەشەپێدان نییە، لەبەر ئەولەویەتی کێشەی فەلەستین. نان و کەرامەت و کاسبی نییە، لەبەر ئەولەویەتی کێشەی فەلەستین وقودس.

بەدیوێکدا وەک کوردێکی نەتەوەیی کە بایەخی پێ داکوتینی هەرێمی کوردستان لەم قەوارە بەدەستهاتووە دەزانێت، داوام دەکرد فەلەستینی کورد، کەرکوک، نەبێتە باعیسی شێوانی ژیانی ئاسایی خەڵک لەجوگرافیای ئێستای هەرێمدا. بەدیوێکی تریشدا هیوام ئەوەبوو سیاسەتی ناوخۆیی هەرێم و میکانیزمی ململانێکانی ناو هەناوی کۆمەڵی کوردستان نە بەو غەفڵەتگیرییە بڕوات کە وا بزانێت پرسی کەرکوک پرسێکی دۆڕاوەو هی ئەوە نییە سیاسەتی کوردی لە هەرێم خۆی پێوە مەشغوڵ و سەرقاڵ بکات و بیکاتە بەشێکی ئەجێندای مامەڵەی خۆی، نە بەو ئاڕاستە چەوت و چەوێڵەش وازی بکات کە بابەتی کەرکوک بۆ موزایەدەو ململانێی سیاسی ناوخۆیی، لەسەر دەسکەوت و پارەو کورسی، بەکاربێنێت. حەیفێ کە کەرکوک لەجێی ناونیشانی داخوازیی رەوا، وابکەوێتەوە یان ئەو دۆسێی ناوخۆیی کوردستان بکاتە دەسکەلای خۆی، یان دۆسێی ناوخۆیی کوردستان کەرکوک بکاتە دەسکەلای خۆی. رێی راست ئەوەیە هەردوولا قەڵای پاڵپشتی یەکتری بن. لە تەنگژەو تەنگانەکاندا، دار عەسای دەستی یەکتری بن، نەک دەسکەلای دەستی یەکتری. ئێستا دەرئەنجامی سیاسەتێکی چەوت لەچەندین جومگەدا کەرکوکییەکان هەستدەکەن باسوخواسیان بۆتە قەمیسی عوسمان بۆ بەدەستهێنانی ئیمتیازو دەسکەوت. بەشێک لە شارەکانی هەرێمیش، بەتایبەتی پایتەختی سیاسەتی بزێو، سلێمانی، وا هەستدەکەن کەرکوک بۆتە بیانوو بۆ پەردە پۆشکردنی سیاسەتی چەوتی ناوخۆیی لەگەندەڵی و نادادپەروەریی. ئەمان پێیان وایە (کەرکوک) تایتڵی بابەتێکی تری جیاوازە لە تایتڵی رزگارکردنی و لکاندنەوەی بەکوردستانەوە. کەرکوک

لەخەیاڵدانی میللی ئەمڕۆی شاری سلێمانیدا بریتییە لە شاری گرفت کە هەڕەشە لەئارامی "درۆزنانە"ی سلێمانی و هەرێم دەکات (درۆزنانە لە رووی ستراتیژییەوە نەک لە رووی بە کەمگرتنی کۆششی پارێزگاری لە ئەمنیەت وتەناهی)، بریتییە لەناونیشانی هەڵپچڕینی دەسکەوت بۆ ئەم سیاسیی گەندەڵ و بۆ ئەم کارەکتەری بێ بەهرە کە نەخێری بۆ سلێمانی داوەتەوەو نەخێری بۆ کەرکوک و تێکڕای کوردستانیش هەیە. ئەمە واقیعەکەیە کە پێویستە نە نادیدەی بگرین و نە تەسلیمیشی بین وەک هەندێک یان تەسلیمی بوون یان بۆ سیاسەتی رۆژی خۆیان، دنەی ئەم تێڕوانینە هەڵەیە دەدەن.

جا وا نەبێ خەیاڵدانی بابای کەرکوکی لەوەی سلێمانی پێشکەوتووتر بێت. ئێمە باس لەدەردێکی کوردستانی دەکەین کە بە سەر شارو شارۆچکەکانی کوردستاندا دابەشبووەو پێویستی بە چارەسەری وردو لێزانانە هەیە، کە لە مامەڵەی سیاسییدا ئەو مەترسییانە رەچاو بکات و رێز لە خاوەنەکانی ئەو بۆچوونە "شارچێتییە" بگرێت بۆ دۆزینەوەی چارەسەرو لابردنی تەمی بەردەم سیاسەتی کوردستانیی. لەهەمان کاتیشدا سازش لەسەر بنەما سەرەکییەکانی کوردایەتی نەکات کە لە دوو تویێی نوسراوەکانی ئەدەبیاتی کوردایەتیدا هاتووە. واتا لە هۆکارە بابەتییەکانی دەرکەوتنی بکۆڵێتەوە بێ ئەوەی سیاسەتی کوردایەتی بەسەر شار وناوچەکاندا پەرت بکات.

ئێمە لەباسی دۆسیەی کەرکوکدا، هیچ تێزێکی جیاواز لەوەی کوردایەتی لەسەر ئەو شارەو پرسەکەی هەیەتی شک نابەین. هیچ روانینێکی جیاوازمان نییە کە موزایەدەی پێبکەین بەسەر کەسەوە، بەڵام لەوانەیە لەڕێگا و نەخشەی کاری رۆژانەدا بتوانین بیری باوی

ناو سیاسەتی کوردستانی لە پرسی کەرکوکدا دەوڵەمەند بکەین، رەخنەی نەرم ونیان لەباسی کەرکوکدا رەخنە نییە لەسەر بنەماکان، بەڵکو رەخنەیە لەسەر شێوازی کار کە ئەمەش لایەنی کوردستانی، لایەنی عیراقی و لایەنی هەرێمایەتی و نێودەوڵەتیش دەگرێتەوە. چونکە سەرەنجام وردەکاریی کۆششی رۆژانە سیاسەت کەڵەکە دەکا و وەرگۆڕانێکی چۆنایەتی دروست دەکات.

مەترسیدارترین شتێک کە رووبەڕووی کێشە هەستیارەکانی وەکو کێشەی کەرکوک دەبێتەوە نوقومبوونیەتی لە سیاسەتی تەقلیدیدا، راهاتنە لەگەڵ جۆرێک لە رەفتارو هەڵسوکەوتی ئاسایی و رۆتینی کە لەوانەیە ئاسایی و نۆرماڵبوون بێت بۆ شوێنی نا هەستیارو بێ گرفت، بەڵام ئەم بژارە مایەی فەلاکەت و رەچەتەیەکە بۆ مەرگی لە ناکاوی کێشەکەو ئیفلیجبوونی هەموو لایەنە پێکناکۆکەکانی بەیار و نەیاریانەوە، ئەز ترسم لە بەرمیلە باروتەکە نییە، ترسم لەوەیە بەرمیلەکە ببێتە زبڵدانی چەند کێشەیەکی هەوکراو.

یانی کەرکوک لەجێی ئەوەی ببێتە قودسی جێی چاو تێبڕینی چەند ئاواتخوازێکی تینوو بەخوێنی سەری یەکتری، ببێتە غەزەییەکی تر.

ئەمڕۆ شارەکە پاڵێوراوە بۆئەم چارەنووسە، چونکە لە دۆخێکی سەیری موتارەکەدا دەژی، ئاڵوگۆڕی دەسەڵاتی تێدا نییە، چونکە هەڵبژاردنی تێدا قەدەغەیە، نە بەرپرسەکانی دەگۆڕێت، چونکە ئەمە تەنها لە دەسەڵاتی هەڵبژاردنێکی دیموکراسیدایە، نە خزمەتگوزاریی و لێپرسینەوە هەیە، چونکە نە بەغدا دەیەوێت و دەتوانێ لێپرسینەوە بکات و نە کوردستانیش دەسەڵاتی ئەوەی هەیە لەسەر ئەم مەسەلەیە بێتە جواب، سەرکردایەتی لۆکاڵی شارەکەش بێ دەسەڵاتێکی یاسایی و

سیاسـییە کە نـاتوانێ لەسـەر بنەمـای سـتراتیژێکی دوور مەودا مـامەڵە لەگەڵ کێشە ڕۆژانەییەکانی شارەکەدا بکات.

سیاســـەتی تەقلیـــدی لەگەڵ دۆخـــی کەرکوکـــدا، ڕێبـــازی ئەمریکاییەکانیش بوو. خەڵک وایزانی ئەمریکا بەو هەمـوو ئەدەبیـاتە دەوڵەمەنـدەی خـۆی لە ئیـدارەدان و چارەسـەری تەنگـژەدا شـتێکی جیـاوازی پێـیە لەوەی ئاسـۆی بیرکـردنەوەی عیراقییەکـانی لەسـەر ڕاهاتووە. کەچی ئەمریکا وەک ستراتیژ شتێکی کرد لەبـابەت ئەوەی دەکرێ بە (پاداشتکردنی لاساری) ناو بنێین؛

ئەم دەستەواژەیە هی من نییە، هی ئەمریکییەکان خۆیانە و بەندە لێرەدا تەنها بەکەمێک دەستکارییەوە، تەوزیفـم کـردۆتەوە. وەختێـک 11ی سـێبتەمبەر قەومـاو ئەمریکـا بە دوای هاوپەیمـانێتی و تـۆڵەدا دەگەڕا، هەندێک ناوەندی عەرەبی قینی تاوانبـاری قاعیـدەیان لەدژی ئەمریکا بەوە شرۆڤە دەکرد، گوایە ئەمەریکـا لە پرسـی فەلەسـتیندا بێ هەڵوێستە و بگرە لایەنگری ئیـسرائیلە. ئەم شـرۆڤەیە داوایەکـی پەنهانی لە خۆدا هەڵگرتبوو کە یانی ئەمریکا برۆ پاداشتی تاوانباری یـانزەی سـێپتەمبەر بـکە و داواکـانی فەلەسـتین جێبەجێـبکە تـا مەسیجەکە وا بکەوێتەوە قاعیدە هێرشی کردو ئەمریکاش مەرجەکانی جێبەجێکـرد، یەکێـک لە هەڵـسوڕاوە میـدیاییەکانی ئەمریکـا وتـی: نەخێر! نەخێر بۆ پاداشتکردنی لاساران. واتـا نـابێ پاداشـتی ئەوانە بکرێـت کە لاسـارییان کـردووە، تـاوەکو ئەمە نەبێـتە نەریتێـک کە تاوانیار وەک بەرزەکـی بانـان لە تـۆمەتەکە دەربازیـان بێـت و بگـرە پاداشتیش بکرێن.

جا ئەمریکا لە دۆخی کەرکوکدا کارێکی کـرد (لاسـاران) پاداشـت بکـرێن. ئەوانەی تەعریبیـان کـردووە بـوونەوە بە بەشـێک لەتەنـی

سیاسـەتی کەرکـوک و هەڵسوڕانی گشتی شـارەکە لەدەمـی رزگارییـدا، تەنـانەت یەکێـک لە عەرەبە وافیـدینەکان، کـرایە ئەنـدامی ئەنجـومەنی شـارەکە. کە کـوژراش ئەمریکـا هەر دەورو خـولی کـوردی دەدا، بەڵکـو تاوانکـار لای کـوردەوە سـەر دەربهێنێـت، کـوژراوەکەش لەمەراسـیمێکدا برایەوە بۆ جنوبی عیراق و ئەمریکاش نەیپرسی ئەرێ بۆچی ئەم کـابرایە تا زیندووە ئەندامی ئەنجومەنی شارێکی هەسـتیاری وەکـو کەرکـوکەو کە دەمرێ گۆڕستانی کەرکوک نایگرێتە خۆی و دەچێتەوە بۆ نەجەف؟

زۆری نەبرد وەڵامی ئەم پرسیارەمان چنگ کەوت کە وەختێـک لە 2005/1/31دا هەڵبژاردن لەکەرکوک کرا یەک شیعەی عەرەب وەک ئەندامی ئەنجومەنی پارێزگای کەرکوک دەرنەچـوون، بەڵکـو عەرەبـی (رەسەنی) شارەکە، چەند کورسییەکیان بردەوە.

(ئەمریکـــا)ی کەرکـــوک دوو ئەمریکـــا بـــوو، ئەمریکـــایەک بەسـەرۆکایەتی جـۆرج بـوش کە بیـری لە وەرچەرخـانێکی مێژوویـی دەکردەوەو دانەیەکی تەقلیدی لەژێر ناونیشانی ئەمریکای میڤل، پۆڵ هارفی و ئەمیسکایەو قونسڵی کۆن و نوێ کە ئەمانە کەمتـرین تێـزو دەستپێشخەرییان نەبوو لەپرسی کەرکوکدا، بگرە یەکێکی وەکو پۆڵ هـارفی، کە بەریتـانییەکی بە بـنەچە ئیرلەنـدی بـوو، هەرچـی خـواو خەڵـک پێـی نـاخۆش بـوو ئەوەی دەکـرد لە کەرکـوک. دەیـووت: تەعریب دەر مەکەن (چونکە) ئەمە کـاریکی نـا ئینـسانییە، کـوردی ڕاگـــوێزراو بـــا نەیـــاتەوە بـــۆ کەرکـــوک، (چـــونکە) توانـــای نیشتەجێکردنیانمان نییە. ئەمەش مانای وایە هیچ بە هیچ وکێشەکە هەنگاوێک ناچێتە پێشەوە (چونکە) پۆڵ هـارفی وا دەزانـێ کـوردی کەرکوک بێ کێشەن، یان کێشەکەیان وەک ئەوەی نێوان بەریتانیـا و ئیرلەندا وایە، بە شێوەیەکی ئەوروپیانە چارسەر دەکرێت.

ئەم بیــرو ڕایە بــێ دەربەســتترە لەو بیــروڕایەی د. لەیــس کــوببەی شــۆڤێنی لە دەمەتەقێــی ئیــدارەی ئەمریکــا لەگەڵ چەنــد شــارەزایەکی عیراقدا دەربڕی بوو.

جارێکیان د. نـوری تاڵەبـانی بـۆی گێـڕامەوە، لەو کۆبـوونەوەیەدا ئەمریکاییەکان داوایان لەچەند شـارەزایەک کردبـوو لەمیـانی گفتوکۆ لەبارەی تـــەگبیرەکانی دوای روخانی سەددام بیر و ڕا و سیناریۆی جیـــــــاجیا پێـشکەش بـکەن. لەو دانیـشتنەدا کـوببە پێـشنیازی کـردووە گـوایە لەگــــەڵ کــــــــەوتنی ســەددام بەر بە گەڕانەوەی کـورد بگیـرێ بـۆ کــــەرکوک و ئەنجومــــــەنێکی پارێزگـا دروسـت بکرێـت لەو (خەڵکـانەی لەوێـن). جـا ئەگەر وەبیرمـان بێـتەوە کە کوبەی ناسیونالیستی شـیعی دوای روخـانی سـەددام بـووە وتەبێـژی شەخـسی سـەرۆک وەزیرانــی قۆنــاغی ئینتقــالی، دکتــۆر ئیبــراهیم جەعفەری، ئینجا تێدەگەین بۆچی جەعفەری ئەوەندە قینی لە باسـی کەرکوک بوو.

ئەمریکا گەرمتـر لەوەی لەگەڵ حەدبـا، لەموسـڵ، دەیکـرد، کەوتە گوشارکردنە سەر کورد تا مەرجەکانی گروپی عەرەبی پەسەند بکات بێ ئەوەی ئەم ڕازیبوونەی کورد کەمترین گەرەنتی لەگەڵدا بێت، بێ ئەوەی گروپــی تورکمـانی و عەرەبـی، لەبەردەم دانەوانـدنی کـورددا، هیچ داخوازییەکی کوردی جێبەجێبکات.

سیاســەتی ئەمریکــی لەکەرکــوک، کە سیاســەتە بچوکەکەیــان، سیاسەتێکی بێ ستراتیژ بوو. مەگەر لە پرسە سەربازییەکانی چونکە شــەڕی تیــرۆردا هاوپەیمـانی کـورد بووبێـت لەکەرکـوک. کەرکـوک وێستگەیەکی تیرۆر بوو کە ئەمریکا بۆ بەرپەرچەدانەوەی ئەو تیرۆرە پێویستی بە رۆڵی فاکتەری کوردی بوو.

بەڵام زۆری نەبـرد سیاسـەتە ئەمـریکییە گەورەکەش تەسـلیمی قەدەری تەقلیـدگەرایی بـوو، ئەمە لە تێکـڕای پرسـە عیراقـی و کوردسـتانییەکان و لەپرسـی کەرکـوکیش قەومـا، راپـۆرتی بـیکەر- هـاملتۆن گەرای بیروبـاوەڕێکی فیتـنە و ئـۆین بـوو کە راسـتە جێبەجێنەکـرا و لای سـەرۆک بـوش مـولزەم نەبـوو، بەڵام بیرێکـی چەوتی پەرەپێدا کە عیراق بەتۆڕە ئیقلیمییە تەقلیـدییەکەی دونیـای عەرەب دەبەستێتەوە بۆ ئەوەی دەوروبەری عەرەبی ئەم عیراقە هیچ دانپیانان و مەیلێکـی بۆ قبـوڵکردنی عیراقـی تـازە لە خـۆی نیـشان دابێت.

بـیکەر هـاملتۆن ئاشـبەتاڵکردن بـوو بە شۆڕشـی رادیکـاڵی دوای 11ی سـێپتەمبەر، جەیمـس بـیکەر وەک سیاسـەتکارێکی تەقلیـدی زەمانی جەنگی سارد، وەک برادەرێکـی کۆنی بوشـی بـاوک، هـات و لەگەڵ بوشـی کـوڕ و گروپەکەیـدا خـۆی کـردە مـام و بـرازا، ئیتـر نیوکۆنـسەرڤاتیفی چـی و رۆژهەڵاتـی ناوەڕاسـتی گەورەی چـی؟ ئەم پیاوە خوێن ساردەی لە کۆڕەوی ساڵی 1991 لـەکوردسـتان، تەنها ئامـادەبوو لە دیـوی تورکیـاوە تەماشـای ئـاوارەو کـۆچبەرانی کـورد بکـات، پـارەیەکی زۆری خەرجکـرد لە ئامادەکـاری راپۆرتەکەیـدا لە کاتێکـدا نڤیـسکارێکی کەنـاڵی جەزیـرە بەخەرجییەکـی کەمتـرەوە ئامادەبوو ڕاپۆرتێکی بیکەری وا بنووسێت کە هیچی تیا بەسەرنەبوو بـۆ کەرکـوک ئەوە نەبێـت جـورئەتی دایە دوژمنـانی دەسـتوورو دوژمنانی نەخشە رێگەی 140 کە ئەو چارەسەرییە بەناعەدالی بزانن و بوێرن رەتیبکەنەوە.

راپۆرتی بیکەر هاملتۆن لوتکەی بێ بەهرەیی سیاسـەتی تەقلیـدی بـوو بە دیـوە ئەمریکییەکەیـدا، بـیکەر لەنەعـرەتەی قـسەیدا وای

دەردەخست کە ئیدارەی ئەمڕۆ کۆمەڵێک منداڵ و مەزنن، لەوە نەگەیشتوون بۆچی ئەمریکا لەساڵی 1991 تا رووخانی سەددام پەرەی بە هێرشەکەی خۆی نەدا، وەختێک ئەو قسەیە لەگەڵ دۆخی 1991 گرێ دەدەین دەزانین.

-ساڵی 1991 تازە سێ ساڵ بوو، ئەنفال قەومابوو. ئەگەر لەو ساڵەدا، واتا ساڵی1991، رژێمەکەی سەددام بکەوتبایە لەوانەیە نیشانێک لەو ئەنفالکراوانە دەر بکەوتایە.

ئەگەر سەدام لە ساڵی 1991 بکەوتبایە، سوپا شکستخواردووەکەی نەدەگەڕایەوە تا تۆڵە لە شیعەی سیڤیل بکاتەوەو سەدان گۆڕی بە کۆمەڵ لە جنوبی عیراق دروست بکات.

-نەدەگەڕایەوە کۆڕەوی کورد سەرکوت بکات و تووشی بەفر و سروشتی سەخت، هەزاران کوردی نەدەکوشت.

-ئەگەر سەدام لە 1991 بکەوتبایە باسی کەرکوک وا ئاڵۆز نەدەبوو، چونکە لەدوای 1991 بۆ 2003 سەدام هەزاران کوردی تری تەعریب و دەرکرد. هەزاران هەزار عەرەبی هێنایە کەرکوک، لەجێی ئەوە لە 1991 دەتوانرا چارەسەری تەعریبی 1969 بۆ 1991 بکرێت و کێشەکە ئەوەندە زامی کەڵەکە نەدەبوو.

لەجێی هەموو ئەم لێکدانەوانە بیکەر-هاملتۆن نەخشە رێگەی مردار کردنەوەو لە باربردنی کردە ئامانج لە پرسی کەرکوکدا. وەختێکیش زانرا کورد دەستبەرداری داواکانی خۆی نابێت، چونکە قەناعەت بەو قسەیەی بریمەر ناکات کە وتبووی ئەوەی هەتانە هی ئێمەیە، بەڵکو قەناعەتیان بەو قسەیە بوو، ئەوەی لاشتانە هەر هی ئێمەیە، ئیتر پەنا برایە بەر پلار تێگرتن لەکەموکوڕییەکانی ئیدارەی کوردی و سیاسەتی کوردی.

له ڕاستیدا ئیدارەی کوردی بێ کەموکوڕی نییەو بگرە زۆریشی هەیە، بەڵام قەت ناگاتە کەموکوڕی ئیداری عیراقی لەبەغداو لە جنوب و لە ڕومادیش، قەت ناگاتە ئیدارەکەی حامید کارزای لەخراپیدا ئەو ئیدارە کارزاییەی ئەفسەرانی ئەمریکا وەک پێش خزمەتەکانی فیرعەونەکان تەخت و تاجی سەرۆکەکەیان لە ئەفغانستان کردۆتە شان، بەڵام ئەسڵی کێشەکەیان لەگەڵ ئیدارەی کوردی نییە، بەڵکو لەگەڵ ئیرادەی کوردییە کە ئەگەر بێدەرەتانیش بێت لێ ئیرادەیەکی کونکراو و درز تێکەوتوو نییە.

وەک دەزانین ڕۆژنامەی نیویۆرک تایمز و هەندێک نووسەری دەرباری سیاسەتی ڕەسمی ئەمریکی و نووسەری پرۆ عەرەبی، ڕێبەرایەتی هەڵمەتی هەڵگێڕانەوەی خەڵکیان لەدژی مەزڵومیەتی کورد کرد و بەناوی پێویستی سیاسەتێکی ژیرانەوە داوایان لەکورد کرد زۆر پێداگری لەسەر بەرمیلە بارووتەکە نەکات نەکا بە دەسکەوتەکانی کورددا بتەقێتەوە.

هیلترمان، لە گروپی تەنگژەی نێودەوڵەتی، عەرابێکی تری ئەم تێڕوانینەیە کە بەناوی دۆستایەتییەوە داوا لەکورد دەکات لە دۆسیەی کەرکوکدا عاقڵ بێت.

جا ڕۆژێکیان بە دۆستێکم، کە میانەی لەگەڵ هیلتەرمان لە میانەی بەندە زیاترە، گوت: کتێبەکەی هیلتەرمان لەسەر کیمیابارانی هەڵەبجە کە بەناوی (کارێکی ژەهراوی)یە بەڕاستی کتێبێکی ڕێکوپێک و دۆستانەیە، بەڵام ڕاپۆرت و کارەکانی لەسەر کەرکوک ئەمەشیان بەڕاستی (کارێکی ژەهراوی)یە، پێی گوتم: یانی چۆن؟ وتم ئەو برادەرە لە سەرەوە بۆ هەڵەبجەمان دەگری و پێمان ڕەوا دەبینێ کە بەشێک بێت لەکوردستان، بەڵام لەخوارەوە کەرکوکمان

لێ دەقرتێنێ! ڕاستیەکەی کوردستانی ئێمە لەسەرەوە (هەڵەبجە) سووتا لەبەر خاتری ئەوەی داوای خوارەوەمان (کەرکوک) دەکرد، ئێمە کاری ژەهراوی هەڵەبجەمان بەسەردا هات، چونکە لە شۆڕشی کوردستاندا داوای کەرکوکمان دەکرد. جا ئەگەر سەرئەنجام بەناوی سیاسەتی ژیرو حەکیمانەوە بێ کەرکوک بین ئێ هەر لەبنچینەدا شۆڕشمان نەدەکرد، ڕانەدەپەڕین و هەڵەبجەمان لێ نەدەقەوما.

دیارە لەم هەموو کەینەو بەینە ئەمریکییەدا، بەریتانییەکان بێ ڕۆڵ نەبوون.

ئینگلیز و دوو ماسییه بەشەڕ هاتووەکە

ئەگەر پاسـاو بـۆ رەفتـاری ئەمریکـا لەعیـراق و کەرکـوک هەبـێ بەو ئیعتبـارەی ئەمریکـا یەکەم جـارێتی دێـتە کوردسـتان و عیـراق و، وەک خۆیان لە ئەدەبیاتی خۆیاندا (شانازی) پێوەدەکەن، گوایە مێژووییەکی داگیرکـاری دوور و درێژیـان نیـیە، ئەوا هـیچ پاسـاوێک بـۆ رەفتـاری بەریتانییەکان قبوڵ ناکرێت. ئەوان مێژوویەکی دوورو درێژی داگیرکاری و مامەڵەیان هەیە لەگەڵ ژێردەستەکاندا، دەزانن کام کـار و سـتراتیژ بـووە مایەی بە "بەریتانیـا" بـوونی بەریتانیـاو کـام چەوتـی و چەوێڵـی وایکـرد خۆری مەزنایەتی لە ئاسمانی ئیمپراتۆریای بەریتانیا ئاوا بێت.

ساحب- ئەمە ناوی ئینگلیز بوو لەعیراق، ناوێک پێش ناوی مام سام کەوتووە، ئەم ساحبە بست بەستی حاکی عیـراق دەناسـێ، عەشـیرەت و بن عەشیرەت و گروپ و نەتەوەکانی، دابەشبوونی شار و لادێ و دەشـت و شاخەکانی، هەر هەموویان دەناسێ وشـارەزایانە، ئینگلیزەکـان خۆیـان ناوچەکەیـان دابەشـکردو کوردسـتانیان بەو دەردە بـرد کە تـا ئێـستا دەرمـانی نەبـووە. حوکمیـان لە عیـراق و کوردسـتاندا کـردو دوایـی حکـومەتێکی ژێـر سـایەی ئینتیـدابیان دروسـتکرد. مەلیـک مەحمودیـان دەربەدەر و ئاوارەو نائومێد کرد. ئەوەندە بە نا پەسـەندکراوی عیراقیـان ئیدارەداو بەچەسپی دووقلی پێکەوەیان گرێدا، سـەرئەنجام عیراقییەکـان لێیـان رابـوونەوەو لەوڵاتەکە دەریـانکردن. ئینگلیـزی پرۆعەرەبـی و دژە کورد لە هەموو ناوچەکەدا، سـەری کزکـردو رۆشـت. نە ئیـستیعماری بەو

شێوەیە کرد کە ناونیشانی ئیعماری پێوەبێ و نە دەست هەڵگرتنی لە ئینتیداب مانای پێدانی سەربەخۆیی و نە دروستکردنی تەجرەبەی پەرلەمانی وا گیرسایەوە کە زەخیرەو پاشخان بێت بۆ کۆمەڵی رۆژهەڵاتی کەم ئەزموون لەدابونەریتی پەرلەمانی و دیموکراسیدا.

ئینگلیز لەسەر داوای کەس نەهاتە عیراق کەچی کە هاتیش ئەرکی خۆی پێ رایی نەکراو ئەو ناوچەیە دوای کشانەوەی" ئیستیعمار" چووە قۆناغی ئیستیحمارەوە کە قۆناغی بەگێل تەماشکردنی خەڵکە لەلایەن حکومەتە ناسیۆنالیستەکانی عەرەبەوە. هەرچی لەم وڵاتەدا قەوماوە دوای کشانەوەی ئینگلیز تا گەڕانەوەی خۆی و هاوپەیمانەکەی کە لەمنداڵدانییەوە دروستبووە، ئەمریکا، باعیسەکەی فەشەلی ئیستیعماری یەکەمە لە دروستکردنی مۆدێرنەتە کە پاکانەی مۆراڵی هاتنیان بوو بۆ عیراق.

بەڵام ئینگلیز جاری دووەمیش بەهەمان نەفەسی جارانەوە هاتەوە عیراق، لە پرۆسەی رزگاری عیراقدا تەنها ئیدارەدانی بەسەرەی پێ بڕابوو وەک ئیدارەیەکی سەربەخۆی (ئینتیداب). سەرەتای پرۆسەی رزگاری، لە بەهاری 2003دا، بەسرە مت و ماتبوو، وایان دەزانی گوایە ئینگلیز چاکیان ئیدارە داوە، چونکە گوایە ئەزموون و شارەزاییان لەئیستیعماری عیراقدا هەیە و بەڕێوەبردنی مەمالیکی داگیرکراو هەر لە خۆیان دێت، بەڵام دوایی بەسرەش لێیان تەوەلا بوو و دەرکەوت ئەو ناسنامە ئیستعمارییە بۆ ئەمرۆی ئینگلیز ئەفسانەیەکی پێشینە، لە شوێنەکانی تری عیراقیش سیاسەتی پاشگیرێتی ئەمریکایان هەبوو بەو ئیعتبارەی تەواوی چیرۆکی رزگاری عیراق ناونیشانێکی ئەمریکییە با تەنانەت بوش و بلێر پێکەوە وەک دوو پاڵەوانی پرۆسەکە دەرکەوتبن.

دوای ئەمریکا، بەریتانیا دووەم هێزی سەربازی بوو لەعیراق، هەڵبەت بە جیاوازییەکی زۆر لە قازانجی هێزەکانی ئەمریکا، سێیەم هێزی چەکداری عیراق لەپرۆسەی رزگاریدا، هێزی پێشمەرگەی کوردستان بوو، بەڵێ هێزی پێشمەرگەی کوردستان، نەک هێزی بەکرێ هاتووی نیپاڵ و کۆستکاریکاو... هتد. لەگەڵ ئەوەشدا ئینگلیز وەک هەر هێزێکی میلیشیا چاوی لە هێزی پێشمەرگەی کوردستان دەکرد کە لەکەرکوک بوو. لە کاتێکدا ژمارەی هێزەکانی ئینگلیز شتێکی کەم لە هی هێزی پێشمەرگە زیاتر بوو. لە وێنەیەکی سوریالیدا چەند داگیرکەر و داگیرکراوێک لەسەر گۆڕەپانی چۆڵبووی عیراق دوای تێکشکانی هێزەکانی سەددام، بوونیان هەبوو: ئینگلیزی پیرە ئیستعمار درێژترین ئەزموونی داگیرکاریی هەبوو. ئیمپراتۆریای خۆرلێئاوا بوو جاران ئەمەریکاشی داگیر کردبوو کە وا ئێستا هەڵتەک هەڵتەک لە دوای هێزەکانی ئەمەریکای کۆنە موستەعمەرەی خۆیەوە هاتۆتە عیراق. هەروەها ئینگلیز لە 1917دا عیراقیان داگیرکرد بوو. هەر لەو دەمەشدا بوو، روونتر ساڵی 1918، بە هاتنیان بۆ ناو سلێمانی، داگیرکردنی کوردستانی جنوبیشیان تەواو کرد. ئەمجارە، لە بەهاری 2003، ئینگلیز بەهاوکاری دوو داگیرکراوی خۆی، ئەمەریکا وکوردستان، عیراقی کۆنە داگیرکراوی خۆی داگیرکردەوە. بێگومان ئەو عیراقە هەمان ئەو عیراقە بوو کە لە ساڵی 1932دا ئینگلیز کوردستانی داگیرکراوی پێوە لکاند وکردییە دیاری دەستی بۆ مەلیک فەیسەل کە چەند جارێک پرسی بووی ئەرێ زەحمەت نەبێ قەڵەمڕەوی مەملەکەتەکەم تا کوێ دەڕوات؟ حەتمەن جوابی ئینگلیزەکانیش دەبێ هەر ئەوە بووبێ: تا ئەو شوێنەیە کە باو و باپیرانی سەددام وساڵح موتڵەگ بۆیان هەیە هامشۆی تێدا بکەن!!

وەختێــک لە رۆژی 4ی تەمــووزی 2003دا، حکــومەتی هەرێمــی کوردســتان- ئیـدارەی سـلێمانی، لە رێکەوتـی جەژنـی سـەربەخۆیی ئەمەریکا و کۆتایی هاتنی هەژمـوونی ئیمبراتۆریـای بەریتانیـا بەسـەر کیـشوەری گەورەی خـۆ رێکـخەر لە چێـوەی وڵاتە یەکگرتووەکـانی ئەمەریکـادا، ئـاهەنگێکی رێــز لێنــانی لە شــارۆچکەی دوکــان بــۆ ئەمەریکاییەکـانی عیـراق سـازکرد، ئەمەریکاییەکـان، بە ســەرباز و سەفیرەوە، بەشدارییان لەو یادەدا کرد و تۆزێک لە گەرمـای بەغـدا و هەڕەشەی تیرۆر، کە تازە سەرەتاتکێی بـوو، دوور کەوتبـوونەوە. لەو یادەدا کە هاوکاتی یادی دامەزراندنی حکومەتی هەرێمی کوردستانیش بوو، یەکەم کـابینەی حکـومەتی کوردسـتان لە 1992/7/4 دامەزرا، نوێنەری ئینگلیزەکانیش لەوێ بوو، بەڵام نازانم وەک بەندە بەو شێوە فەنتــازییە ســەیری مەســەلەکەی دەکــرد، یــاخود تەنهــا چــاوی لە بۆنەیەکی دیبلۆماسی بوو؟ ئاڵای کوردستان و ئاڵای ئەمەریکا و ئاڵای عیراق بە ئاسمانەوە دەشەکانەوە و تەنها ئاڵای ئینگلیزی لـێ نەبـوو! بـۆیە لەسـەر ئەو دیـمەنە سـوریالییە فانتازیـای هەواڵـی خـۆم وەک فەرمانبەرێکی میدیایی داڕشت: لەیادی سەربەخۆیی ئەمەریکا و یادی دامەزراندنی حکومەتی کوردسـتاندا لەشـارۆچکەی دوکـان ئـاهەنگێکی ڕەسمی ساز دەکرێت!

ئینگلیــزی گەڕاوە، ســەرەتای پرۆســەکە بە نەفەســی رۆمانــسی ئـازادکردنی عیـراقەوە هـاتن کە هەمـان هەناسـەو نەفەسـی تـۆنی بلێـرو جۆرج بوش بوو، بەڵام وردە وردە نەفەسی جەنگاوەری ئـازادی گـۆڕا بـۆ نەفەسـێکی تەقلیـدی دەسـتی دەسـتی پێکـردن. تەنـانەت لەپرسـی کەرکوکدا. رۆژی 2003/6/10، پەرلەمـانی کوردسـتان دوای مـاوەیەکی درێژی کەرتبوون، لەیادی یەکەمین کۆبوونەوەی یـەکـەمین پـەرلـەمانی

هەڵبژێردراودا جڤینێکی تایبەتی کرد، هەموو هێزە عیراقییەکان لەوێ بوون، بە شۆڤێنی و دیموکرات و تازە بابەتیانیشەوە.

چۆن لەسەردەمی یەکەمی ئینگلیز هێشتا لە عیراق حکومەت نەبوو کەچی شێخ مەحمودی حەفید زادە لە سلێمانی مەملەکەتی کوردستانی جنوبی راگەیاندبوو، ئاوەهاش لەسەردەمی دووەمی ئینگلیز، کە ئەمجارە ژمارەی تەنیشت ئەمریکا بوو، کوردستان حکومەت و پەرلەمانی خۆی هەبوو، راستییەکەی دوو حکومەت و یەک پەرلەمانی یەکگرتووی هەبوو، لەبەغدا کەس حکومەت نەبوو، عیراق لە قۆناغی جەی گارنەر و تیمە (راوێژکارییەکەییەوە) رووی لە قۆناغی ئیدارەی حاکمی مەدەنی پۆڵ بریمەر بوو کە ئەویش (ڕاوێژکاری) خۆی هەبوو. ئەم راوێژکارانە لەو عیراقییانە پێکهاتبوون کە بە پارەیەکی زۆر و تێچوونێکی زۆرترەوە هاتبوون عیراق (ئاوەدان بکەنەوە)- تکام لەهەڵەچنی بەڕێز ئەوەیە دوو کەوانەی دەوروبەری ئاوەدانکردنەوەکە لا نەبەن، بۆ ئەوەی مانای راستەقینەی خۆی بدات بەدەستەوە.

عیراق حکومەتی نەبوو، نوێنەری سەرۆک وەزیرانی بەریتانیا تیم کرۆس، رێک لەو کۆبوونەوەیەی پەرلەماندا ئاخاوتنی هەبوو، قسەی زەردو سووری بۆ کورد دەکرد، ئێستاش دەربڕینەکەم لەخەیاڵە چۆن ختۆکەی ئارەزووە نەتەوەییەکانی کوردی دا و گوتی: (کاتێ گرە ئەزلییەکەی چاڵە نەوتییەکانی کەرکوکمان بینی لێرە، بیر لە پەرلەمانی ئێوە دەکەمەوە). نەک هەرئەوە، بەڵکو جۆن سیوارز بەرپرسی مەدەنی بەریتانیا لە عیراق لە مایسی هەمان ساڵدا لێدوانێکی دڵفێنککەرەوەی کە وتی: دەبێت سنووری ناوچە کوردییەکان فراوان بکرێت. چونکە ئەم سنوورەی ئێستا بەناڕەوا لەلایەن (سەددام حسێن)ەوە کێشراوە.

ئینگلیزەکـان گریـان لە جەرگـی کـورد بەردا، هەر وەختێـک لە نـاو کەرکوک ئـاگرەکە دەبیـنم، ئەو قسانەم دێـتەوە یـاد و تێـدەگەم فێـڵ و فەرجـی ئینگلیـز لە هەردوو هاتنیـدا هەر وەک یەکەو ئـێمەی کـوردیش چەنـد بەئاگـاو بەدگومــان بــین، لەدەرئەنجـامی ئەزمــوونە تاڵەکـانی رابردوومان، هێشتاش قسەی وا دەسـت لەسـەر بـرین دانـانە بۆمـان. لەو دەمەدا هاوپەیمانان قسەی ئەوەیان فڕێ دەدا بۆچی دەبێ (هەرێم) ئەمە قەدەری بێت کە ئەو ناوچانەی پێش 2003/3/19 لە ژێـر قەڵەمڕەویـدا بوون هەر ئەوە بەش و بەختی بێت؟

تەنـانەت حکـومەتی هەرێـم- ئیـدارەی سـلێمانی تەداروکـاتی ئەوەی دەستدابوویە کە خانەقین ئیتـر بەپێـی بەڵێنـی هاوپەیمانـان بەشـێکە لە هەرێم. لەناکاو ئینگلیز کەوتەوە یادی:" داگیرکردن ئا بەو شـێوەیە نـابێ کە دڵی داگیرکـراو خـۆش بکرێـت"، داگیـرکەر وەک ئەوەیە لە سـەرەتای سەدەی رابردوودا لەگەڵ شێخ مەحموددا کردیان، خێرە ئێستا لەسەدەی بیستویەکدا پێچەوانەکەی بکەن؟ ئیتر لەوێ بەدوا هەموو شتێک پەکخراو و ئینگلیــز لەجێــی ئەوەی شــارەزایی خــۆی بخــاتە خــزمەت دووبــارە نەکـردنەوەی هەڵەکـانەوە خـستییە خـزمەت ئەمریکـاوە تـا ئەوانـیش لەبەشــەکەی خۆیــان، وەک داگیرکــارێکی تــازە بــابەت، هەڵەو پەڵەی ئینگلیز دووبارەبکەنەوە. بەم جـۆرە هەمـوو ناوچەکـانی دەڤەری نـاکۆکی نێوان کـورد و بەغـدا لەنێـوان ئاسـمان و زەمینـدا، لەنێـوان هەڵەوپەڵەی داگیرکەری کۆن ونوێدا، هەڵپەسێردران.

ئیتر کەرکوک بـووە کـێڵگەی تـاقیکردنەوە بـۆ هەممـی بیـر و بـاوەڕو ئەزموونێکی ئینگلیـزو ئەمریکا لەچارەسـەری کێـشەکاندا، لەکاتێکدا ئەو شارە خۆی ئەوەندەی بە بەرەوە نەمـابوو، دوای کـێڵگەی تـاقیکردنەوەی تەعریـب، شـتی دیـکەی لەسـەر تـاقیبکرێتەوە، بەڵام ئەمەسـکایەو پـۆڵ

هارفی گوێیان نەگرت. کابرای ئیرلەندی لەجێی ئەوەی دەرسی بندەستی بزانێت بیروباوەڕە شکستخواردووەکانی خۆی لەمۆدێلی کەرکوکدا تاقیکردەوە، ئەمەسکایەی کۆنە چەپ، کەرکوکی وەک سەرزەمینی نوێ تەماشادەکرد کە دەشێ گورگ و مەڕی تەعریب و قوربانیانی راگوێزان تا سەر پێکەوە هەڵبکەن. ئەمەش نەک بە لیژنەی راستییەکان و لێکۆڵینەوە لەسەر تاوانی تەعریب، بەڵکو لەڕێی دیلێتکردنی مێشکی کورد کە ئەو گریمانەیە دابنێت گوایە لە کەرکوک هیچ نەقەوماوە و (عف الله عما سلف). جا بزانن کەرکوک هەموو رێیەکی بۆ تاقیکرایەوەو هەموو ناو و نازناوێکی بۆ بەکار هات تەنها ناوە راستەقینەکەی خۆی نەبێ، وەک بەشێک لەکوردستان.

دەڵێی کورد لەمێژووی خۆیدا ئەمە دەردو گرفتی بووە کە لەگەڵ فەرمانبەرە بچووکەکانی قونسوڵگەری بێگانان تێکگیربێت، ئەوان لەشلی و کورد لەتوندی. سەرەئەنجام راپۆرت و زمان لێدانی خراپی ئەوان سیاسەتی ئینگلیزو ئەمریکای بەڕێی هەڵەدا برد، وەک چۆن نووسینگەی ئینگلیز و دەستەودایەرەی مەندوبی سامی و خاتوو مسز بێل قسەی خراپیان لەسەر کورد بۆ وەزارەتی کاروباری موستەعمەراتەکان دەنارد تا بیرورای- (ئیجابی) خۆی لەسەر کورد بگۆڕێت. کە بیرورای وان لە هی ئەوانەی بەغدا باشتر بوو، بە تایبەتیش وینستۆن چەرچڵ کە گرێی دەروونی لەبەرامبەر قەوارەیەکی کوردی نەبوو.

ئەمجارەش ئینگلیز لە سەر خاکی عیراق بێ بەهرە بوون وەک دیدی تەنگبینی جارانی مەندوبی سامی و تاقمەکەی. لێ تونی بلێری سەرۆک وەزیران لەلەندەنەوە زەخم و حوکمی مێژووی دەزانی، بۆیە وتبووی (کەرکوک سێوێکە هاکە کەوتە باوەشی کوردەوە).

لەوە دەچێ فەرمانبەرەکانی مستەر بلێر گوێیان لەوقسەیە بووبێت، بۆیە بەکۆڵێک منداڵی دزداشە لە بەرەوە دەیانەوێ بەر لەوەی سێوەکە بکەوێتە کۆشی کوردەوە، ئەوان بیخەنە باوەشی دزداشە لەبەرێکەوە!

سیاسەتی چەقبەستووی ئینگلیز دیاربوو لەبەر چی بوو؟ لە ترسی پێکەوە گرێدانەوەی زیاتری کەرکوک و هەرێمە کە نەکا ببێتە واقیعێکی بەرجەستە دوای چەندین دەیە لە وتەکەی ئەدمۆنز کە وتبووی عیراقییە (عەرەبەکان) دەزانن ڕۆژێک دێت کوردستان جیا دەبێتەوە، بۆیە ستراتیژییان ئەوەیە زۆرترین و فراوانترین زەوی و زارو سامانی ئەم ناوچەیە ببەن، پێش ئەوەی لە دەستیان دەربچێت. هەر لەبەر ئەوەش ئینگلیز تووشی دووفاقی هات، لە سەرەوە بەڵێننامەی ئیمزا دەکرد بۆ مسۆگەرکردنی نەخشە ڕێگای ماددەی 58 لە قانوونی ئیدارەی دەوڵەت تا کورد بەشداری هەڵبژاردن بکات و لە بنەوەش خۆی لە بەرپرسیارێتی دوور دەخستەوە. بگرە ئەویش وەک زۆر لایەنی تر هەتا توانی لێرەو لەوێ باسی بنمیچی بەرزی داخوازییەکانی کوردی دەکرد لەکەرکوک. گوایە ئەم شتە موستەحیلانە نایەنەدی و سیاسەت هونەری مومکیناتە. لە کاتێکدا سیاسەت دەبێ هونەری موستەحیلات بێ، دەنا کەی ملکەچی و بێدەسەڵاتی، جێی شانازی و بردنەوەیە؟

گیسکەکەی هەیاس

لەم ڕێڕەوی گێڕانەوەدا لەسەر هاتنی ئەمریکا، مەبەستم بوو وێکچوون و جیاوازییەکانی لەگەڵ هاتنی پێشووی ئینگلیزدا بەراورد بکەم. ئەگەر لە هێڵێکی گشتگیردا هەڵیسەنگێنی دەبینی قرساندنەکە بە گوێرەی جیهانبینی و بەرژەوەندیی هەڵسەنگێنەر دەگۆڕێت.

بۆ بیرمەندێکی وەک برنارد لویس، هاتنی ئەمریکا لەهەمان کاتدا کە هاتنی دووەمی ڕۆژئاوایە بۆ ڕۆژهەڵات، هاتنێکیشە بۆ تەواوکردنی ئەرکەکانی هاتنی یەکەم کە ئینگلیز پێی تەواو نەکرا.

بۆ شیعە ڕەنگە تۆڵەکردنەوە بێت لەزوڵمی مێژووی هاوچەرخ کە سوننەی هاوپەیمانی ئینگلیزی، بەو دۆخی کەمینییەشەوە، کردە سەرداری عیراق، ئەوانی زۆرینەشی لە بەهەشتی دەسەڵات و قودرەتمەندی بێ بەشکرد. ئەمە دەردێکی هاوچەرخی یەکسان بوو، یان هیچی کەمتر نەبوو، لە دەردی مێژوویی شیعە کە خەمی کەربەلایان لە کۆڵ ناوە.

بۆ سوننە، لەوانەیە ئەم هاتنە ئەمریکییە شتێکی شۆک و لەناکاو و نا پێویستیش بێت. پرسیاری سوننە ئەوەیە، یانی چی داگیرکەر جارێکی تر بێتەوەو قۆناغی "سەربەخۆیی نیشتمانیی" بباتەوە سەر چوار گۆشەی یەکەم؟ بۆ ئەوان پرسیار ئەوەبوو بۆچی دامەزراوەی دەسەڵات لەم وڵاتەدا بایی ئەوەندە توانای بەرەنگاری هاتنەوەی داگیرکەری نەبێت؟

سوننە چیرۆکی ئاواکردنی مەملەکەتی عیراق بە چیرۆکی خۆیان دەزانن و یاری ئیدارەدانی ململانێ لەگەڵ داگیرکەری عیراق لەگێمی یەکەمی ئینگلیزی و گێمی دووەمی ئەمریکیدا بەیاری خۆیان دەزانن. ئەزموونی سوننە لە دەوڵەتداری دەستەبژێرێکی وای بۆ نما کردبوون هەم هەشتا ساڵ وڵاتی بەڕێوەبردو هەمیش بایی ئەمە یەدەکی وزەی تێدابوو کە سەرەڕای (لێقەومانی) ئەم پێکهاتەیە لە دەورانی عیراقی شێوە ئەمریکاییدا، بەڵام توانییان زوو بەزوو ڕاببنەوە و لە ململانێی بەدەستهێنانی بەشدا شان لەشانی شیعەو کوردی براوە بدەن. داهێزرانی تەنی سوننەو لێسەندنەوەی پانتایی فراوان لە دەسەڵات و لەقودرەتمەندی، ڕێی لە سەر لەنوێ خۆخڕکردنەوەو تێهەڵچوونەوەی وان نەگرت.

زۆر کەس وا دەزانن کە سوننە مادام ئێستا وەکو جاران لە پلەی یەکەمی دەسەڵاتدارێتییدا نییە کە وابێ دۆڕاوە. لەڕاستیدا لەچاو قەبارەی شۆکی هاتنەکەی ئەمریکا سوننە کەمترین قودرەتمەندی لەدەستچووە، ئەوەشی لەدەستی چووە، وەک بۆ نموونە کەوتنی حوکمدارێتی توێژێک لەدەستەبژێری سوننەکان لەچوارچێوەی دەسەڵاتدارێتی بەعسدا، ئەوانە بەهاتنە پێشەوەی سەرکردایەتی نەوەی دووەم و سێیەمی سوننەکان زۆر زوو قەرەبووی کەوتنی بەعسییان پێ کرایەوە و بگرە لەهەندێک جومگە دەبینرێت سوننەش کەڵکیان لە ئازادی عیراق وەرگرت بۆ فراوانکردنی بژارە سیاسییەکانی بەردەمیان. ئێستا فاکتەری سوننی لەگەمە دیموکراسییەکە بەشدارەو ئالیەتی دیموکراتی دەخاتە خزمەت ئەزموونی سیاسیی درێژخایەنی خۆیەوە.

سوننەکان دەزانن راستە لەسایەی بەعسدا ئەوان دەسەڵاتیان بۆ خۆیان قۆرخکردبوو، بەشی کوردو شیعەیان لێنەدەدا، بەڵام ئەوەش

باشــتر دەزانــن کە هەر لەو کــاتەدا بەعــس دەســەڵاتی لەوانــیش قۆرخکردبوو، لەجێی ئەوانیش بڕیاری دەدا.

لەم حاڵەدا هاتنی ئەمریکا لەدیدی سوننەوە، لەدەستدانی قۆرخکردنی دەسەڵاتە بەسەر تەواوی عیراقدا، لێ لەهەمان کاتیشدا گێڕانەوەی ئازادی و بڕارەی بەردەمە بۆ ئەوانـی سـوننە لەگۆڕەپـانی نـوێنەرایەتی خۆیانـدا. لەبەر ئەوە هـاتنی ئەمریکـا گێـڕانەوەی ئـازادییە لەنـوێنەرایەتی سـوننەو هەروەها دەرهێنانی حوکمیشە لە دەست سوننە.

یـانی هـاتنی دووەم، هـاتنی ئەمریکـا، ئەو حـوکمەی لەدەسـتدان کە لەهـاتنی یەکەم، هـاتنی ئینگلیـز، بەدەسـتیان هێنـاو دواتـر لەعیراقـی جەمهوریدا بەیەکجاری بۆ خۆیـان بردیـان. بەپێچەوانەشـەوە ئەم هـاتنەی ئەمریکـا ئەو دیموکراسـییە نـوێنەرایەتییەی پێـدانەوە کە لەسـەردەمی حوکمڕانی جەمهورییەکاندا لەکیسیان چوو بوو.

زۆرکەس لەباسی هەڵوێستی پێکهاتەکانی عیراق لەوەتەی سەددام رووخـاوە، ئەو شـرۆڤەیە بەرهەڵـدا دەکەن گوایە: سـوننە لەئاینـدە، شــیعە لەرابــردوو، کــوردیش لەهەردووکیــان دەترســێ، لــێ ئەم شــرۆڤەیەی ئــێمە لێــرەدا دەیخەیــنە ڕوو، رەهەنــدە فرەکــان و پێکدادانیان روون دەکاتەوە.

شیعە: وا لەئەمریکا دەڕوانێ کە دەرفەتـی پێدا دەسـەڵات وەربگـرێ، بەڵام گلەییشی لێی هەیە، چونکە ئەم مافەی بە نەیارەکانیشی داوە.

سوننە: وا لەئەمریکا دەڕوانێ کە دەسەڵاتی لەچنـگ دەرهێنـان، بەڵام ئازادیشی پێداون.

کورد: وا لەئەمریکا دەڕوانێ کە لەچنگی بندەسـتی دەریهێنـاوە، بەڵام لەبەرزەخی نێوان جـارانی دیکتـاتۆری و ئاینـدەی زۆریـنەی دیموکراسـیدا بەحەواوە هەڵیپەساردووە.

لەم دیدە کوردییە، سونییە، شیعییەوە هەر سێ لا بەجیا جیهانبینی لەسەر هاتنی ئەمریکا گەڵاڵە دەکەن و ئەو کاتە هەر سێ جیهانبینی یەک دەگرنەوە کە هەر لا لەو سێ لایە بەراوردی دەسکەوت و خرچانەکانی یەکتری دەکەن.

بەڵام هەمیشە بۆ کورد دوو رەهەندی دیکەی بەراوردیش لە کایەدایە:

ڕەهەندی یەکەم: بەراوردی دەسکەوت و خەسارەکان لەچاو دەستکەوت و خەسارەکانی کورد لەژێر دەستی ئینگلیزدا.

ڕەهەندی دووەم: بەراوردی ئەو شتانە لەگەڵ ئەوی داگیرکەرە وەکاڵەت پێدراوە ئیقلیمییەکە، لێرە مەبەستمان دەوڵەتی عیراقە، بە کوردی داوە، یان بەسەر کورددا هێناویەتی لەدەسکەوت و لەخەسارەت.

خاڵی گرنگ لە هەر هەڵسەنگاندنێکدا دەبێ ئەوە بێت کە هەرگیز موفازەلە لەنێوان داگیرکەرانی ئیقلیمدا نەکرێت. گوایە ئەمیان لەویتریان باشترە.

-داگیرکەری نێودەوڵەتی، چاو لە داگیرکەری ئیقلیمی سوور دەکاتەوە وەختێک پێشێلی بوونی کورد دەکات، بەڵام نە تا ئەو رادەیە پشتیوانی کورد بکات لەهەڵگرتنی زوڵموزۆر، یان، مسۆگەرکردنی هەموو مافەکانی. بگرە چاوسوورکردنەوەی خۆی لەداگیرکەرانی ئیقلیمی وەک دەستمایەیەک بەکار دێنێت کە هەندێک شت لەکورد بگێڕێتەوە بۆ گیرفانی داگیرکەرە ئیقلیمییەکان.

کەوا بێ ئەمریکا ناهێڵێ عیراق ئەنفالمان بکاتەوە، پشتیوانمانە لەو قەوارەی ناوی هەرێمە، بەڵام تا ئەو سنوورە ناڕوات کە تەواوەتی کوردستان بگەڕێتەوە سەر هەرێم، بەڵکو بە پێچەوانەوە، ئیعتباری خۆی لای ئێمە، وەکو پشتیوانێک، بۆ لێگێڕانەوەی ماف، نەک گەڕانەوەی ماف، بەکار دێنێت.

داگیرکەرە ئیقلیمییەکان ئەمە دەزانن، بۆیە زۆرجار ئەمریکا وەک کارتی گوشار لەدژی ئێمە دەخەنەگەڕ. ئەمریکاش ئەم گوشارە بەقسەکردن لەسەر عەیبوعاری حوکمڕانی کوردی تەرجەمە دەکات. نەک بۆ ئەوەی ببێتە سەرەتایەک بۆ لەباربردنی ئەو حوکمڕانییە، بەڵکو بۆ ئەوەی حوکمی کوردی مژوڵ بێت بە داکۆکیکردن لەخۆی، لەجێی ئەوەی مژۆڵ بێت بەململانێ لەپێناو وەرگرتنەوەی کەرکوکدا.

دیارە حوکمڕانی کوردی لەهەرێمدا بێ کەموکوڕی نییەو شایانی رەخنەو گوشار خستنەسەرە، بەڵام کات و شوێنی بەشێک لەهەڵمەتی رەخنەکان، لەوانەش هی پیاوە پرۆ تورکەکە، مایکڵ رۆبن، دەریدەخات کە رەخنەش بێبەری نییە لەبازاڕی سەوداکردن و کەمکردنەوەو لێسەندنەوەوە. ئەو رەخنانە زیاتر لەو کاتانەدا دێن کە کورد بنمیچی داخوازییەکانی بەرز دەبێت، هەڵبەت بەرزبوونەوەیەک لەڕوانگەی ئەوانەوە کە کەرکوک و نەوت و هەندێک مەیلی شەراکەتی کوردستانی لێ بخوێنرێتەوە. رەنگە کەم کەس ئەوەی لەبیر بێت کە مایکل رۆبن هەمان ئەو مایکل رۆبنەیە کە پشتیوانی کورد بوو وەختێک کورد ململانێی سەدامی دەکرد لە هەرێمی کوردستانەوە. جا کە ئەو هەرێمە دوای سەددام داخوازییە بنچینەییەکانی هێنایە پێشەوە، سەنگەرەکان جیابوونەوە بۆیە رۆبن داوایکرد کورد، هەر بۆنموونە، شەڕی PKK بۆ تورک بکات. ئەگەریش ئەوەنەکات ئەوا دەسەڵاتی کوردی گەندەڵە!

هەڵبەت رەخنەگرانی دەسەڵاتی کوردی لەئاستی خۆماڵیدا ئەو بەشە لەداخوازییەکانی رۆبن دەقرتێنن کە داوادەکات، دەسەڵات شەڕی PKK بکات. ئەگینا گەندەڵییەکەی کە هەیەو کەمیش نییە، هی ئەوەیە لەسەری بنووسرێ و لەسەری سزا بدرێت، بەڵام نەک ببێتە بیانوو لەدژی

کـورد بەوەی کەرکـوک و نەوت و سیاســەتی کوردســتانیی لــێ قەدەغە بکرێت.

ئەگەر لەم پەیوەنــدییەدا بــشێت نــاوێکــی کــوردی لەسیاســەتی (کورد)انەی ئەمریکا بنێین ئەوا دەکرێ بڵێـین (سـتراتیژیی گیسکەکەی هەیاسی خاس)ە: نە زۆر قەڵەوبین کـە بـوغرابین و نە زۆریـش لەڕو لاواز بــین کــەخەرجــی بەخێوکردنمــان بکەوێــتە ســەر وان. بــەڵام ئێمــە بەپێچەوانەوە نامـانەوێ لەڕو لاوازیـن، کە بخـورێین و ناشـمانەوێت قەڵەو بین کە خەڵک لێمان بترسێت. گەرەکە بە تەندروستییەکی باشەوە بچینە گۆڕەپـانی ململانێیەوەو پێشم وایە هەر بەوە گـرەوەکە دەبەیـنەوە، هەر بەوەش سەنگەری رەخنەی خۆمـان لە سـەنگەری رەخـنەی عەرەب، یـان هەر داگیرکەرێکـی ئیقلیمـی جیـادەکەینەوە وەخاتێـک دەخـوازین رەخـنە لەئەمریکاو رۆژئاوا بگرین.

رەخنەگـرتن لەئەمریکـا نـابێ پاکـانە بـۆ هەڵـسوکەوتی داگیرکەرانـی ئیقلیمی بکات و لەسەنگەری نەتەوە سەردەستەکانەوە بدوێین، سەددام و قاعیـدە، لەعیراقــی جـاران، ســەدرو هەیــئەی عولەمــای موســلمینیش لەعیراقـی تـازەدا، رەخنەیـان لەئەمریکـا هەیە. ئەممـا هـی ئەوان جیـایە لەوەی ئێمە. شتێک کە زۆر نووسراوەی ئوسوڵگەرایی لەکوردستان لێیان تێکدەچێت.

وەک چـۆن ئـێمە ئاسـتی جیـاوازی داگیرکـراوی کوردسـتانمان هەیە، ئاوەهـــاش دەبـــێ ئاســـتی جیـــاوازی ســـەرکۆنەو رەخنەگرتنـــی (داگیرکەران)مان هەبێت.

بەڵام بــا لێــرەدا بپرســین کە ئەمریکــا دەڕواو عیراقێکــی نــوێ جێدەهێڵێت، ئیتر کێ داگیرکەرە؟

عیراقی نیمچە داگیرکەر

لە شـێوە گـشتییەکەیدا هەر عیـراق داگیـرکەری کوردسـتانە، لەگەڵ هەنـدێک تەحەفـوزدا کە ڕەنـگە گرفتـی ناولێنـان دروسـت بکـات. دەنـا لەناوەڕۆکـدا مـادام بەشـێکی ئیـرادەی کـوردو کوردسـتان لای عیـراق گلـدراوەتەوە، کە وابـێ هێـشتا کوردسـتان خـاکی داگیرکـراوو کـوردیش میللەتێکـی بندەسـتە، ئەگەر بندەسـتی نەتەوەی سەردەسـتی عەرەبـی عیراقیش نەبێت لەسـەر ئەنجامی جێبەجێکردنـی دەسـتووری ئیتحادیـدا، خۆ هەر بندەستی ئیرادەی دامودەزگاو دینگە بنچینەییەکانی دەوڵەتـی (مەرکەزی) دەبێت کە مەرکەزییە لەفەرهەنگ و لە تەفـسیری دەسـتوور. چـونکە هێـزە عەرەبییەکـان بەلای خڕکـردنەوەی هێـز و بڕیـار لەبەغـدا، دایدەشکێننەوە.

لەبـاری شـرۆڤەی مێـژووییەوە، هەروەک ئەدەبیاتەکـانی کـوردایەتی قسەیان لەسەر کردووە، دۆخی کوردستان دۆخێکی پیسترە لەداگیرکاریی ئاسایی: دۆخی دابەشکردن بەنیسبەت هەموو بەشەکان و دۆخـی لکانـدن بەنیسبەت کوردستانی باشوورەوە.

دۆخی لکاندنی کوردستان لەبەرایـی دامەزرانـدنی دەوڵەتـی پادشـاییدا مەرجـدار کرابـوو بەدابینکردنـی مافەکـانی کـورد لە چوارچێـوەیەکی دیـاریکراودا، پـێش لکانـدنەکە وا بڕیـار بـوو دوو ئیـدارەی کوردسـتانی و عیراقی هەبێت لەژێر سایەی ئینتیدابی بەریتانیا، گوایە دەبـوایە کـورد و عەرەب لەبەغــدا لەگەڵ ئینگلیــز دابنیــشن بــۆ تەگبیرکــردن لەم دوو

قەوارەیەی لەژێـر یەک چەتـری ئینتیدابـدا دەبـن، بـەڵام وردە وردە ئەم بەڵێنانە کەوتنە ژێر پێیانەوەو لەبنچینـەدا راپەڕینـی بەر دەرکـی سـەرای سلێمانی لە ساڵی 1930دا، بۆ لەقاودانی یەکەم وێستگەی لکاندن بـوو. لەساڵی 1932 ئەم لکاندنە بەعیراقی ئینگلیزییەوە جێگیر کرا.

لەسەرەتاوە عیراقی عەرەبـی سـونیی خـۆی راسـتەوخۆ نەدەهـاتە نـاو خاوەنداریێتی لە کوردستان. بەتایبەتیش لە لانکی ناسیونالیـستی کـوردی لەو سـەردەمەداو تائـەمـڕۆش، سـلێمانی. وەک چـۆن لە بۆردومـانی کوردسـتان و بەرپەرچـدانەوەی شۆڕشـی شـێخ مەحمـوودا ئینگلیـز لە جیـاتی مەملەکەتـی بـێ قودرەتمەنـدی سـەربازی عیـراق ئەمەی دەکـرد، ئاوەهاش لە دانوستاندن وتەگبیرە سیاسییەکانی پەیوەندیی نێوان بەغـدا و کوردسـتاندا ئینگلیـز لە پێـشەوە بـوو و عیراقییەکـان یـان ڕۆڵێکـی لاوەکییان هەبوو، یان ئەو تێز و پێشنیازەیان دەخـستە ڕوو کە ئینگلیـز دەرسی دادەدان.

جـارێکی تـریش دەکەومەوە داوی کەمەندکێـشی بەراوردەوە و بیرتـان دێنمەوە کە لە سەرەتای پرۆسەی رزگاری عیراقدا، بۆ ئاسایی کردنەوەی پەیوەندی لە نێـوان کوردسـتان کە ئیتـر حکومەت و قەڵەمـڕەوی خـۆی هەبـوو لەگەڵ بەغـدای حکـومەت کەوتـووی دوای ڕامـاڵینی بەعـسدا، ئەمەریکاییەکان لەسەر هێڵی، پەیوەندی بوون. عیراقییەکان، ئەمجارەیان عیراقی عەرەبی شیعی، خۆیان بەشەرمەوە دەیانویـست لەرێـی بـودجە و یاسـا وهەمـاهەنگییەوە کـنە بـکەنەوە و بێـنەوە کوردسـتان. ئیـدارەی مەدەنی ئەمەریکا لە هەر وەزارەتێکی بەغدا ئەدمۆنزێک، یان چەند کاپتن لاین و مێجەر سۆنێکی دانابوو کە ئیـشیان ئەوەبـوو کـورد و بەغـدا هـان بـدەن لە بینـاکردنەوەی دەوڵەتـی عیراقـدا پـێکەوە کـار بـکەن. بگـرە لە دەرکەوتەکـانی سـاڵی 2004دا، سـوپای ئەمەریکـا لە جێـی عیـراقییە

ڕەسمییەکانی بەغدا، لە فەلوجە "موقاوەمە"ی کوتا و لە نەجەفیش سوپای مەهدی داڕزان. لە بەردەم ئەم دیمەنەدا، کە تازەترین تەکنیکی جەنگی، لە تۆپ و تەیارە و دەبابە، عیراقییە هەڵگەڕاوەکانی لەبەر چاوی کاڵی عیراقییە تازەکان تەمبێ دەکرد، سەرکردەیەکی کورد توانجی دابوو:" هەرچەند سەیری ئەم دیمەنانە دەکەم وەبیرم دێتەوە کە عیراق خەریکە قودرەتمەندی سەربازی وەدەست دێنێتەوە و دەبێ حیسابێک بۆ ئەم دۆخە بکەین".

لەگێچەڵەکەی دەوڵەتی عیراق بە خانەقین، لە ساڵی 2008دا، ئەو قسەیە و ئەو دیمەنەم کەوتەوە یاد. نازانم نها ئەو حسابە کراوە کە سەرکردە کوردەکە باسی دەکرد یاخود نا؟ بەڵام بۆ تەواوکردنی باسەکە دەگەڕێمەوە سەر دەورانی سەرەتا، ئیتر مافەکانی کورد، کە مەرجی کۆمەڵەی گەلان بوو لەسەر مەملەکەتی عیراق بۆ لابردنی ئینتیداب، وا گرمۆڵە کرایەوە بە جۆرێک بڕیار لێدەرکان خۆشیان نەیاندەناسییەوە، ئیتر کوردستان بووە گیرۆدەی عیراقێکی تەڵخ و ئاڵۆز کە تەنانەت مەلیک فەیسەڵی یەکەمیش بەدەستییەوە گیری خواردبوو کە بەحساب بونیاتنەری مەملەکەتی تازە بابەتی عیراق بوو، بە حساب پرسیاری تەماعکارانەشی لەسەر سنووری مەملەکەتەکەی کردبوو داخۆ کوردستانەکەی شیخ مەحموودیش دەگرێتەوە، یان نا؟ زۆری نەبرد ئەم مەلیکە حیجازییە هاوردەکراوە لەنامەیەکی دیکۆمەنتیدا گومانی خستەسەر ناسنامەی نیشتمانیی ئەم مەملەکەتەکەی سەری (کوردستان) و تەنی (عەرەبستان) پێکەوە نەدەگونجان و لەولاتریشەوە شیعەنشینەکەی لە مەرکەز ولە دەوڵەت ودەستکەوتەکانی تەوەلا بوون.

لە دۆخی لکاندنێکی وا دا کە مەملەکەتی عیراق خۆشی سەری لێ دەرنەدەکرد و ئینگلیز وردە وردە لەرێی هەڕەشە و لەرێی تەماع

خەستنەبەر کوردستانەوە کاری لەسەر دەکرد، کورد دڵی لای بزووتنەوەکەی شێخ مەحمود و دەستودەماری بە یاساو رێساو ئیلتیزاماتەکانی دەوڵەتی عیراقەوە گرێدرابوو.

لەدەوڵەتی پادشاییدا کورد تەنها وەک عیراقییەک بۆی هەبوو لەدەوڵەتداری و چانسی رۆڵگێرانی سیاسییدا بێتە کایەوە، لەم بەستێنەدا بوو چەندان کەسایەتی و گەورە فەرمانبەرانی کورد لە کابینەو دەزگاکانی بەغدادا هەڵکەوتن وەک محەمەد ئەمین زەکی بەگ و تۆفیق وەهبی و جەمال بابان کە سەرەدەستەیان دەوڵەتمەدارە لێوەشاوەکەی کورد، سەعید قەزاز، بوو، بەڵام ئەمانە چیرۆکی بەشداری تاکە کەسی بوون و هیچ کردەوەو قەوارەیەکی دەستەجەمعی کوردی لێنەکەوتەوە.

هاوتەریب لەگەڵ ئەم پشکدارییە کوردییە مەرجدارە لە دەستمایەی سیاسی عیراقێتیدا، هێڵێکی کوردایەتی مەدەنی سنووردار جار بەجار خۆی نیشان دەدا، وەک دوو تەقەلا بێسوودەکەی محەمەد ئەمین زەکی بەگ بۆ دروستکردنی ئیدارەی خۆبەخۆیی کورد کە کەرکوک نێوەندەکەی بێت، یان وەک داخوازی ئیسماعیل ئاغای رواندزی و چەند کوردێکی مەرد لەناو هۆڵ و داڵانەکانی پەرلەمانی پادشاییدا. ئەمما کوردایەتییە سەنگەر لێدەرەکەی دەرەوەی دەوڵەتی رەسمی عیراق، ئەوا لەسییەکان تا نیوەی چلەکان، یان وەک شۆرش و راپەرینی شێخ مەحمود و دواتر شۆرشی بارزان، یان وەک کۆمەڵە و حزبە نهێنییەکانی وەک دارکەر و هیواو شۆرش و رزگاری، سەرەتاتکێی قەوارەگرتنی بوو. لەهەمبەر عیراقێتی بێ کەمەندکێشی پادشاییدا، حزبی شیوعی عیراق لەبەرەی ئۆپۆزسیۆنەوە جۆرێک لەعیراقێتی لەناو کورددا پەرە پێدا کە (دەسکەوتەکان)ی سەرەنجراکێش بوون بۆ کوردی بندەستی پادشایی،

ڕەوتێکی کزیش هەبوو باوەڕی دەکرد کە ئینگلیزی "دیموکراتخوازی" ڕوو لەشەڕی جیهانی دژی هیتلەر، دەشێ پشتیوانێکی تازە بێت بۆ کوردایەتی، جیاواز بێت لەو پشتیوانییەی لەگەورە فەرمانبەرانی کوردی دەکرد تا تێکەڵ بە (ئوممەی عیراقی) بن و لەناو دامودەزگای پادشایەتیدا بەشوێن مافەوە بن و خەونی قەوارەیەکی، فراوان یان بەرتەسکی کوردستانی فەرامۆشبکەن. ئەدەبیاتی شیوعی باسی مافی چارەنووس و پرەنسیبی دەوڵەتی کوردی دەکرد با ئەم ئیتخیارەشی وەک (أبغض الحلال)ی جیابوونەوەی ژن و پیاو وێنا کردبێت. لەدیوە کوردیەتییەکەشدا چ (هیوا)کەی ڕەفیق حیلمی کە دواتر لەنێوان کوتلەگەری چەپ و ڕاستی خۆیدا داڕزاو چ (شۆڕش)و (ڕزگاری)یەکەی ساڵح حەیدەری، خەباتیان قۆناغبەند کردبوو. ستراتیژی مافی چارەنووس و دەوڵەتی کوردی قیبلەنومای دوور بوو، مافە سەرەتاییەکانی وەک خوێندن و دامەزرادن و هەندێک ئیجرائاتی چاکسازی لانی کەمی بەرنامە بوو. واتە لەم مەودایەی نێوان ئامانجی دوور و لانی کەمی بەرنامەدا کورد هەم عیراقێتییەکی (کاتیی) دەکردو هەمیش چاوی لەکوردستانێتی و لەقاودانی داگیرکاری بوو.

لەدەورانێکی تردا برایم ئەحمەد پەرەی بەتێڕوانینی چەپگەرایی خۆی دا گونجانێک لەنێوان کوردستانێتی و واقیعی عیراقێتی دروست بکات هەروەک لە نامیلکەی (کورد و عەرەب)ی ساڵی 1937دا ئەندێشە سەرەکییەکانی داڕشتبوو.

ئێستا کە ئێمە پێداچوونەوە بەو شرۆڤەکارییەی ئەدەبیاتی کوردایەتی کلاسیک دەکەین دەبینین ئاوێتەی "هاوکێشەی کوردستانێتی و عیراقێتی" لەناو مەنگەنەی عیراقێتی شیوعی و عیراقێتی پادشایی و ئینگلیزیدا لە دایکبووە. دوای بڕانەوەی جەنگی جیهانی دووەم و

تەگبیرەکانی دوای ئەو جەنگە کە دەوڵەتی گەورە گەورەی پەرت و دابەشکرد، وەک ئەڵمانیاو کۆمارە داگیرکراوەکانی بەلتیک و... هتد، کوردستان بەهەموو بەشەکانییەوە لەناو دەوڵەتە داگیرکەرەکانیدا قەوارەی گرت و لەوەشەوە کوردایەتیش بۆ هەر بەشێک، لەبەشێکدا، لەقاڵبدرا. لێرەوە تیۆریی مەسەلەی کورد یەک مەسەلەو لە هەمان کاتدا چەند مەسەلەیەکیشە خۆی لەچەندین بزووتنەوەی هەڵکەوتی مێژوویی و جوگرافی جیادا بەرجەستەکرد، کوردایەتی لەهەر بەشێک لە کاتێکدا وەک قەوارە ماڵی خۆی جیاکردبۆوە، بەڵام وەک هاوپەیمانێتی بناغەی هاوپەیمانێتی لەگەڵ هێزە سەرتاسەرییە گۆڕانخوازەکانی دەوڵەتانی داگیرکەری کوردستان دانا، ئەم دۆخە لەعیراقدا هزری عیراقێتی جێگیرتر کردو خەباتی کوردایەتی بەڕووی دەوڵەتی پادشایی و ئینگلیز هەڵشاخان. ئەم هەڵشاخانە لەسەرەوە لەگەڵ هێزە عیراقییەکانی تردا بەناوی کۆنەپەرستێتی و وابەستەیی حوکمڕانی پادشایی بۆ ئینگلیز دەکرا و لەپەنهانیشدا بۆ ڕەتکردنەوەی داگیرکاری بوو. واتا بەرەنگاری کورد لەگەڵ حکومەتی عیراقی داگیرکەردا وێنەی خەباتێکی پێشکەوتنخوازی عیراقی لە دژی حکومەتی عیراقی وابەستەی ئینگلیزی لە خۆی پێچا.

دوای گۆڕانکاری 14ی تەمموزی 1958، دەستووری کاتی عەبدولکەریم قاسم، یەکەم ئاماژەی شەراکەتی نیشاندا بەوەی لە ماددەی دوویدا نووسیبووی کوردو عەرەب هاوبەشن لەم وڵاتەدا، هەرچەندە دواتر قاسم شەڕی کوردی کردو حکومەتەکانی دوای ئەویش، هی قەومی و بەعسییەکان، کەوتنە باجکاری لەم چەمکە هەرگیز جێبەجێنەکراوەی شەراکەتدا، بەڵام عیراقی جەمهوری بەو هەموو زوڵم و زۆرو کوشتارەی

لەکوردیش کردی، هێشتاش زیاتر لەعیراقی پادشایی گیانی عیراقێتی لەناو کورددا پەرەپێبدا.

له سەردەمی جەمهوری، بەتایبەتی جەمهوریەتەکەی سەددامدا، بۆ یەکەمین جار دیاردەگەلێکی سەرنجڕاکێش قەومان کە کەسێتی کوردستانیشی تووشی دووفاقی و پەرتەوازەیی گەورە کرد. لەسەرێکەوە واقیعی نزیکەی چەندین دەیە لەداگیرکاری و لکاندنی کوردستان، تۆرێکی بەرژەوەندیی گەورە و بچووکی لەناو کۆمەڵی کوردەواری، لەدەوڵەتی تازەدا دروستکرد، کە لێی راپسکان زۆر زەحمەت بوو، لەسەرێکی تریشەوە کوردایەتی بناغەی قووڵتری داکوتاو شۆڕشی ناوچەی رزگار و دامودەزگای سیاسیی دانا کە لەئاستی جیاجیادا هەژموونی بەسەر کوردستان و کوردستانییانەوە هەبوو.

بزووتنەوەی کوردایەتی لەچەند ساڵی رابردوودا، شەریکە بەشی دەوڵەتی عیراق بوو لەپیادەکردنی دەستڕۆیشتوویی و هەژموونـدا. لەهەمانکاتدا دەوڵەتی عیراق لەخەیاڵدانی هاوولاتی کوردو کۆمەڵی کوردەواریدا دوو دیوی هەبوو، دیوێک یاساو رێساو تۆڕی پەیوەندییەکانی وەکو دەوڵەت لەگەڵ کورد بوو، وەک رێکخەری نەزمی گشتی و مافە مەدەنییەکان، دیوێکی تری وەک حکومەتێکی داگیرکەری دیکتاتۆر و خاوەن سوپای داگیرکاریی لە کوردستاندا. کورد بۆ دیوی یەکەمی دەوڵەت وەک رێکخەری ژیان و مافە مەدەنییەکان، دەورانێکی مامەڵەی بەرێکردبوو، بەڵام بۆ دیوی دووەمەکەی وەک بەعسی داگیرکەر، ئەوا لەجەنگ و دەعوای بەردەوام دا بوو.

کوردایەتی لەرێی ئەم دیوە دەعوایەوە نفوز و هەژموونی خۆی پتەودەکرد، بەلام وەک بزووتنەوەیەکی سیاسیی کە بەپێی یاساکانی داگیرکەر (یاساغ و لادەر بوو) نەیدەتوانی کار لەمەرجە بابەتییەکانی

کـــوردەواری بکـــاو تەنهـــا لە دوای راپەڕینـــی 1991ەوە، لەڕێـــی کـۆنترۆڵکردنی دەزگـای دەوڵەت لە کوردسـتانی رزگـاردا، تـوانی هەم کوردایەتی و کوردەواری لێک گرێبداتەوەو هەمیش کـوردایەتی ببـاتە نـاو دەزگای دەوڵەتێکەوە، حکومەتی هەرێمـی کوردسـتان، کە وەک پێکهـاتە سـەر بەدەوڵەتـی عیـراق بـوو و وەک دیفـاکتۆ سـەر بەکـوردایەتی و دەرەنجامی هەڵبژاردنی پەرلەمانی ساڵی 1992 بـوو. بەڵام دیـارنییە کە کورد توانیبێتی ئەم (دەوڵەتە)، بەتەواوەتی، بۆ ئامانجەکانی کـوردایەتی دەستەمۆ بکات بۆ ئەوەی ئاشتبوونەوەی یەکجارەکی لەنێوان سـتراتیژیی کوردو واقیعی کوردستان و کۆمەڵەکەی روو بدات.

پێکهاتنەوەی دەوڵەتی عیراق لەڕێی بـژارەی دەسـتووریی نـوێ، کە لە 15ی تـشرینی یەکەمـدا دەنگـی بـۆ درا، دەرفەتێکـی نـوێ بـوو. بـۆ یەکەمجـارە لە مێـژووی داگیرکـاریی کوردسـتانی باشـوور و پەیوەنـدی بەدەوڵەتی عیراقەوە، دەرفەتی دارشـتنەوەیەکی دادپەروەرانەی هێنـاوەتە ئاراوە کە یان بۆ دواجار عیراق تەفوتونا دەکات و ئاساری لەسەر پاتاری ناهێڵێـت، یـانیش دەریـچەی یەکێتـی ئارەزوومەنـدانە، کە بەفـۆرمێکی شەرمنانە لەدیباجەی دەستووردا باسی لێکراوە، چانـسی ئاشـتکردنەوەی مێـژوو وجوگرافیـا، ئاشـتکردنەوەی یـادەوەری کوردسـتانی و واقیعـی نەخـــشەی رەســـمی عیـــراق دەڕەخـــسێنێ، ئەو رەچەتەی مارکـــسی لەئەدەبیاتی مارکسیزمدا وەک دووڕیانی ناچاری مرۆڤـایەتی دەیخـاتەڕوو، سۆشیالیزم، یان بەربەریەت، لەریتم و ئیقاعدا رێک بۆ دۆخـی دوو ڕیـانی عیراق دەشێت: فیدرالیزم، یان تەفروتونا بوون.

وەک دەبینین عیراق ئاوسە بە هەردوو ئەگەرەکە. بۆیە تا ئەو بژارەیە ساغ دەبێتەوە، ناونیشانی "داگیـرکەر بەتەحەفـوزەوە" ناونیـشانێکی پـڕ بە پێستی خۆیەتی.

هێشتا تێری پرسی داگیرکەر و کێشەی ناولێنانی عیراق بەنیسبەت کوردەوە، نەکراوە."داگیرکەر بە تەحەفوزەوە" کە لە لێرەدا هەوڵمدا شەرحی بکەم نابێ بۆ ناسیۆنالیستی عەیار بیستوچوارەکان وەک سازش لەگەڵ داگیرکەر و بۆ کوردە عیراقییە دیموکراتخوازەکان وەک تاوان دانە پاڵ عیراق سەیر بکرێت. هەردوو ئاراستە دەتوانن کێشەکە لەکۆڵ خۆیان بکەنەوە بەناو هێنانەکەی جارانیان. بەو ناوەی بۆ نموونە، بە تورکیا یان ئێران یان سوریای دەڵێن، بەڵام عیراق بەرزەخی نێوان دوو حاڵەتی گرتووە و ئاسان نییە ناولێنانی ڕەها ناوەڕۆکی راستەقینەی دابین بکات. رێک ئەم حاڵەتی بەرزەخییەیە ئێمەو بەغدای لە دووریانی سۆشیالیزم، یان بەربەریەت، ببورن فیدراڵیزم، یان لەتوپەتکردندا، داناوە.

عیراق بەم رەوتە مێژووییە نزیکەی هەشتا ساڵییە، ماشەڵڵای لێ بێت ئەو کەتنانەی بەکورد کرد کە سەرچڵی نییە ئەگەر بێژین تورکیا بە (6) سەدەو ئێران بەپتر لە دوو هەزار ساڵەی دەوڵەتی ئارییایی هی وایان نەکردووە. دیارە باشترین نییە لەنێو داگیرکەرانی کوردستاندا کە دەشێ خراپترو خراپترین بەراورد بکەین، لێ هەر ئەم عیراقە کەتنکەرەی دەوڵەتی مۆدێرنی سەدەی بیستە، لەساڵی 2003وە، وەرچەرخانی وا گەورەی بەخۆوە دیتووە هی بەری سکی شەش مانگان نییە.

عیراق دەوڵەتی کارەساتی هەڵەبجەیە لێ ئێستا سەرکۆمارەکەی کوردە، دەوڵەتی تەعریب و راگوێزانە لێ نها زمانی کوردی و نەتەوەی کورد بە ڕەسمی ناساندووە.. ئەمانە خاڵن لە قازانجی "سەرفرازی" عیراق. خاڵی دیکەش هەن کە دژی بێت هەروەها سەیری ئەم نموونەیە بکەن:

لە ئابی 2010 دا وەزیری سربستان هاتە عیراق و چاوی بە نوری مالکی سەر وەزیر کەوت. وەزیری بەرگریی سربستان هەم وەزیرێکی

سـیادی و هەم نێـردراوی سـەرۆکی سربـستان (بـۆریس تـادیچ) بـوو. داوایەکی مایەی دوودڵی و ئیحراجی هێنابوو بۆ حکومەتی عیـراق: بەغدا پـشتیوانی لە هەڵوێستی بلگـارد بکـات لەداخـوازی پاراسـتنی سـنووری سربستان و جیانەکردنەوەی کۆسۆڤۆ.

بەغدا چی بڵێ بەم هەمـوو زەخـمەی بـرینییەوە؟ لەگەڵ بلگـارد بێـت خۆی نەتەوەی کوردی هەیە، پەرلەمـانی عیراقـی هەیە کە لێـی دەپرسـن بۆ، ئەی مالکی، لایەنداری لەم یان لەوکێشەی نەتەوەیی دەکەیت؟

ئەگەر لایەنداری کۆسۆڤۆش بکات لێی دەپرسـن، ئەی کۆسـۆڤۆی لای خۆت، کوردەکانی هەرێم و ناوچەکانی تری؟

بۆیە مالکی لە وەڵامدا کورد دەکاتە نموونە کە لە عیراقی دیکتاتۆریدا دەچەوسایەوەو ئێستا پلەو پایەی لەعیراقی دیموکراتیـدا هـەیە. سـەرۆک وەزیـر دەڵـێ ئـێمە لەگەڵ پاراسـتنی قەوارەکـانین، بەڵام بە دابینکردنـی مـافەوە.یـانی ئـێمە سـەرۆک وەزیرانێکمـان هەیە بەدوو دڵـیـەوە سـەیری کەلتووری رابردووی وڵات و ئاسۆی سبەینێ دەکات.

لەبەرزەخـی نێـوان یەکێتـی و پەرتکردنـدا، یـان سـەرۆک وەزیرانێکـی دیکتاتۆری، یان دانەیەکی دیموکراتی و هیچ چارەیەکی تر نییە؟

لێـرە پرسـیارەکە دێتــەوە، عیـراق داگیرکەرێکـی چـۆن دەبێــت؟ دەسـتووری عیـراق هەمـوو ئەو فـاکتەرانەی تێـدایە کە عیـراق ببێـتە دەوڵەتێکی تـری جیـاواز لە دەوڵەتە داگیـرکەرەکەی کوردسـتان. بنەمـاو رۆحی ئەم دەستوورە لەباریدایە ئەم هەلومەرجە دروسـت بکـات و ببێـتە میساقێکی میللی و مەرجەعێکی سیاسی و قانونی بۆ ناکۆکییەکان:

-بەشەرمیشەوە بێـت ئامـاژەی یەکێتییەکـی ئارەزوومەنـدانەی تێـدایە، یەکێتــی عیراقــی پەیوەنــد کــردووە بە پابەنــدێتی خەڵــکەکە بەم دەستوورەوە.

-عیراقی بوون، نەک عەرەبیبوون، بۆتە بنەمای هاووڵاتی بوون لەم دەستوورەدا.

-حکومەتی ناوەندی نەهێشتووەو حکومەتی ئیتحادیی بۆتە کۆکەرەوەی ئیرادەی هەرێمەکان.

-فیلتەری دەستووری بۆ نەتەوەو پێکهاتەکان داناوە لە رێی بنەمای (3/2)ی هەر سێ پارێزگایەک.

-ئەنجومەنی ئیتحادی (پەرلەمانی ئیتحادی هەرێمەکان)ی تەشریع کردووە، کە ئەمەش فیلتەرێکی ترە.

- بەتۆپزیش بێت، خەریکە وەرگرتنی یەک لەسێ پۆستە سیادییەکان بۆ هەر پێکهاتەیەک دەکاتە عورفی سیاسی جەنتلمانی.

-دامودەزگای فیدراڵی ئەوتۆی تەشریع کردووە کە جێی شکات و چاودێری و بەدواداچوونی مافی پێکهاتەکانە. وەک کۆمسیۆنی باڵای هەڵبژاردن، دادگای دەستووری، ئەنجومەنی باڵای دادوەری، کۆمسیۆنی مافی مرۆڤ.

- وەک بنەما، هێزو قودرەتمەندی سەربازیی و ئەمنیەتی دابەشکردووە.

-نەخشە رێگەی خاوەنداریتی ناوچە جێناکۆکەکانی داناوە کە هەم چارەنووسی کەرکوک یەکلایی دەکاتەوەو هەمیش قەڵەمڕەوی قەوارەی نەتەوەیی کوردستان دیاری دەکات.

-بنەمای خاوەنداریتی و هاوبەشیتی لەسامانی سروشتی وڵات، نەوت و گازی دارشتووە کە پەراوێزێکی باشی بۆ دابەشکردنەوەی سامان و داهات و بەشداری لە بریاری ئابووریدا پێکهێناوە.

-ناسنامەی دەوڵەتی عیراقی لەجێگەی عروبە دەرهێناوەو زمانی کوردی کردۆتە زمانێکی رەسمی ئیتحادی.

-مافی هاوولاتیبوونی یەکسان و رەگەزمانەی ئازادی بەیان و ئازادییە گشتییەکان و ئازادی مەزهەب و باوەڕو مافە کەسێتییەکان و خاوەنداریێتی دابینکردووە کە هەموو ئەمانەش دەچنە خانەی دابینکردنی مافی فەردی و مافی پێکهات و گرووپەکانیشەوە. ئەم بنەما گشتییانە رۆحی دەستووری عیراقن و هەموو توخمەکانی وەرگۆڕانی پەیوەندی داگیرکراو و داگیرکارییان تێدایە، بەلام وێنەکە لەسەر زەمینی واقیع زۆری ماوە لەگەڵ دەقەکاندا وێک بێتەوە و خەسڵەتی داگیرکەر لەدەوڵەتی عیراق دامالێ.

جارێ لە تەنگژەی ئەمسالی پێکهێنانی حکومەت وەک دەرەنجامی هەڵبژاردنی رۆژی 2010/3/7 لەسەرتاسەری عیراقدا. گەلێک نییەت و ستراتیژی سیاسی دەرکەوتن کە یارمەتیدەری ئێمە دەبن بۆ تێگەیشتنێکی باشتر لە دۆخی عیراق و کوردستانی پێوەگرێدراوەی. شەڕکردن لەسەر بەدەستهێنانی حکومەت و بەتایبەتیش پۆستە سەروەرییەکانی، نیشانەی نیەتێکی پەنهانە کە خەیاڵدانی هێزە عیراقییەکان تا ئێستاش خەیاڵدانێکە بەلای دەسەلاتی جێبەجێکردن و هێزی حکومەتداریدا دایدەشکێنێت. عیراقییەکان شەڕ ناکەن لەسەر دەزگای تەشریع کە لەسەرێتی لەچەند سالێکدا (59 پرۆژە یاسا ئامادەو پەسەند بکات، وەک ئیستحقاقێکی دەستووریی، چونکە دەستووری پەسەندکراوی عیراق لەچەندین شوێندا ناچێتە ناو وردەکارییەوەو نووسیویەتی (ئەمە بەیاسا رێکدەخرێت). هەموو ئەم هەڵوێستە دەستوورییانەش ئەرکن بە دەزگای تەشریع سپێردراون جگە لەو یاسایانەی کەدەبێ پەرلەمان، هەر پەرلەمانێک، لەفەسڵێکی تەشریعیدا دەریان بکات.

خەیاڵدانی هێزە عیراقییەکان ئەولەویەت دەداتە دەزگای تەنفیـزی بـۆ ئەنجامـدانی گۆڕانکـاریی و کـاریگەری دانـان لەسـەر ئاینـدەی وڵات و نەخشەی سیاسی لە دوای روخانی دیکتاتۆری بەعسەوە.

تەجرەبەی چەند ساڵی رابردوو و دابی سیاسی لە وڵاتـی عیراقـدا هاندەری قورسایی دانان بۆ تەشریع نییە، مەگەر وەک تەواوکار و بۆ حەلاڵکردنـی ئەو دەسـکەوتانە، یـان ئەو پێگـانە بێـت کە بەهێـزی هاوسەنگی سیاسی و گوشاری دەزگای تەنفیـزی بەدەسـت هـاتوون. چوار ساڵی رابردوو لە دەزگای تەنفیزیـدا یـارمەتی نـوری مـالکی دا خـۆی بە هێـز بکـات و دەزگـاو دایەرەکـانی عیراقـی ئیتحـادی بـۆ بەهێزکردنـی خـۆی، بـۆ بوژانـدنەوەی پـێگەی حزبـی دەعـوەو پەرەپێدانی دەسەڵاتدارێتی شیعە بەکار بێنێت. بگـرە یارمەتیـشیدا لیست لەشیعە جیابکاتەوەو فراکسیۆنێکی پەرلەمـانی (سـەربەخۆ)ی دروسـت بکـات. شـەڕی عیراقییەکـان لەسـەر پـایەی گەورەی دوور لەپایەی تەشریعی نیشانەیە کە عیراقییەکـان دەزگـای هەڵبژێـردراو دەخەنە پشتی دەزگای تەنفیزی حکومەتەوە و دەیانەوێ لەم قۆناغە ئینتیقالییەدا گەورەترین گۆڕانکاریی لەبچمی دەوڵەتی نـوێی عیراقـدا بـکەن تـاوەکـو لەوێ بە دواوە ببێـتە عـورف و عادەتێـک کە لێـی لانەدات. لە فەزایەکـی وادا رێزگـرتن لە دەسـتوور خـۆی لەخۆیـدا شتێکی دوورە ئامانج دەبێت کە ئەو دەستوورەش ویست و داواکـانی کوردی تێدایە.

عیراقییەکـان وەک مەرجەعێکـی بـێ ئەمـلاولا سـەیری دەسـتوورەکە ناکەن، بەڵکو هەندێکیان لێی هەڵدەبژێرن (شیعە)، هەندێکی دیکەشـیان دەسـتوور بـۆ پەکخـستنی دەسـتوور بەکـاردێنن (بـڕگەی دەسـتکاری دەستوور لە ماددەی 142) رێک بۆ ئەمە دانـراوە. رێژەیەکـی زۆریـشیان

وەختێک لەسەر پرسە نەتەوەییەکانی کورد قسە دەکەن پێیانوایە لە ساتەوەختێکی لاوازی عەرەبیدا کورد ئەو دەستوورەی سەپاندووە. یانیش دەڵێن کوردو شیعە ئەم دەستوورەیان بە هاوکاریی ئەمریکا نووسیوەتەوە. گوایە نوح فێلدمان بەتایبەت بۆ کوردو شیعەی بە ڕادان داوە.

کە وابێ لەم وڵاتەدا کە بەپێی دەستوورەکەی قۆناغی داگیرکاری جێهێشتووە، هێشتا نەریتی سیاسی کۆنەپەرستانە ماوە کە یەکسانە بە سیاسەتی داگیرکاری. لێرەوەیە ئەو شرۆڤەیەی پێمان وایە عیراق لە دووڕیانێکدایە، شەرعیەتێکی مێژوویی وەردەگرێ بەوەی گومانکردن لەئایندەی ئەم وڵاتە زوڵمکردن و ناهەقی نییە لێی. بۆ ئەوە نییە عیراقیش بە زۆر، بۆ وەزن و قافیە، بدەینە پاڵ داگیرکەرانی تر یان هەروا بۆ گەڕانێکی بێوچان بەدوای ئەو دۆخ و تاریفانەی کوردو کوردستان وەکو زوڵملێکراو نیشان دەدەن، بە کاریان بێنین. چونکە لەڕاستیدا تا ئەو ململانێیە لەنێوان دوو ئیرادەدا ساغ دەبێتەوە (ئیرادەی عیراقی نوێی خاوەن دەستووری ئارەزوومەندانەی ئیتحادی، ئیرادەی عیراقی کۆنی خاوەن دەستووری ئیستبدادی و سیاسەتی داگیرکاری)، کوردو کوردستان بەزوڵملێکراوی دەمێننەوەو ئەوی لەو ناوەڕاستدا، لە جوڵەو سیاسەت و هەڵبژاردن و پەرلەمان، دەقەومێن، هیچ نیین جگە لەکەڵەکەکردنی دەسکەوت و ئەزموون لە ڕێی شکاندنی ئیرادەی ئەویتر، لەم زۆرانبازییە سەختەدا.

کوردایەتی، پێکوتە یان تەکان؟

بەشی زۆری ئەو پێناسانەی بۆ کوردایەتی و ڕەهەندەکانی کراون لە (جێی خۆیاندان)، یاری بەم وشەیە دەکەم تا بیکەمە دەروازەیەک بۆ گفتوگۆکردن لە سەر چیەتی (کوردایەتی) لە سەدەی بیست و یەکدا.

(لەجێی خۆیاندان) واتا ڕاستن، دروستن، ئەو پێناسانە باشیان پێکاوە و دەتوانین وەک تاریفێکی گشتی، گشتگیر کە زەمەن و زەمینەکان تێدەپەڕێنن، چاویان لێبکەین.

(لەجێی خۆیاندان) واتا چەقیان بەستووە، گۆڕانیان تێدا نەکراوەو لەچاو زەمەنی جەنجاڵی ئەمڕۆی زەمینی کوردستان و سەرزەمینی زیندەگی مرۆڤ لەکاروانەکە بەجێماون و لەجێی خۆیاندا پێچە بەدەورەیانە، هەردوو دەستەواژەش ڕاستن، لە هێڵی گشتیدا پێناسەکان جەوهەری ئەو بزووتنەوە ڕزگاریخوازە دەر دەخەن کە لەسەدەی بیستەمدا نەیتوانی ئامانجەکانی سەربخاو ئەو ئەرکە گشتییەی بەسەدەی بیستویەک سپاردووە، ئەمەش مانای وایە هەم بزووتنەوەکە ڕاستەو هەقیەتی لەهەوڵی داخوازیی نەکەوێت تا دابین دەبێت و هەمیش ئامانجی وی دوور مەودان و نەوەو چەرخەکان دەمەزەردی دەکەنەوە لەجێی ئەوەی ژەنگی پێهەڵێنن.

ئەمە لە هێڵی گشتیدا، کە دەچیتە ناو وردەکارییەوە هەڵبەت دەزانین سەردەم پرسیاری تری دروستکردووەو داوای لەم کوردایەتییە ئەوەیە وەڵامیان بداتەوە، لێرەیە ئێمە تووشی دیاردەی پاشەکشێ

لەپێناسـەکردن، لە توانـای گرتنەخـۆی دیـاردەو دەرکەوتە نوێیەکـانی گۆڕەپانی سیاسیی کوردستان دەبین، هەژاری ئەدەبیاتی کوردایەتی لەم دۆخەوە سەرچاوە دەگرێت.

مـادام ناکرێـت باسـی کـوردو کوردسـتان بکەیـن بـێ ئەوەی باسـی داگیرکەرانمـان، بە نەتەوە سەردەسـتەکان و پـایتەختە میترۆپۆلەکانیـان بکەین، خراپ نییە لەپاڵ رەخنەکاری لە هەژاری ئەدەبیـاتی کـوردایەتی، لەسەر هەژاری ئەدەبیاتی سیاسی دەوڵەتـە سـەردەسـتەکـانیش بـدوێین. لەگەڵ رەچـاوکردنی ئەم یـان ئەو تایبەتمەنـدی کە جـار بەجـار وەک ئەستێرەی سیوەیل دەردەکەون و دەکشێن.

لەم دە سـاڵەی دوایـی سـەدەی بیـستویەکدا، لەنیـوەی یەکەمـی دە ساڵەکە لەوڵاتی ئێران و لەنیـوەی دووەمـیش لەوڵاتـی تورکیـا، هەروەهـا لەسـەروبەندی پرۆسـەی رزگـاری لەوڵاتـی عیـراق، هەنـدێک تەکـان درایە ئەدەبیاتی سیاسی لە پـایتەختە ئیقلیمییەکـانی نەتەوە سەردەسـتەکاندا، باسی بەشی سوریا ناکەین کە هەر خۆیـان بەخۆیـان بـن، چـونکە لەگەڵ کۆچی دوایـی سـەرۆک حـافیز ئەلئەسـەد نەوەی نـوێی میراتگـر هەنـدێک نمایشی دەرخست کە بۆنی گۆڕانکاری لێ دەهات. بەس دوایـی هەمـووی نیـشتەوەو دیمەشـق هەر بە پـایتەختی "ئەمـەوی" مـایەوە بـا تەنـانەت حوکمڕانییەکەی لە دەست عەلەوییەکان ما بێت، واتا دیمەشـق نەیتـوانی بەهـاری خـۆی بکـاتە بەهـاری شۆڕشـێکی بـێ تونـدوتیژ وەک پێـشبینی دەکرا. هەر (براغ)ێکی سەر پێی بوو.

کەوابێ دیمەشق هیچ نازو تیلەبـازییەکی سەرنجڕاکێـشی نەبـوو، بۆیـە بزاوتی کۆمەڵی مەدەنی تووشی پەرچەکرداری توند هاتەوە.

لە ئێـران باسـەکە پـێچەوانە بـوو، ئێـران لەسـەردەمی خاتەمیـدا، کە دەرکەوتـنەکەی دەکەوتە نیـوەی دووەمـی نەوەدەکـانی سـەدەی بیـست،

بەڵام کاریگەرییە گەورەکەی لەنیوەی یەکەمی سەدەی بیستویەک قـوڵپی دا، وەختێک خاتەمیزم ناونیشانی ڕێبـازی گفتوگـۆی شارسـتانی بـوو کە هەموو یارو نەیارەکانی تارانی بەخۆیەوە مژوڵکرد. خاتەمی بەرجەسـتەی سیاسەتی نەرمونیانی دوای قۆناغی جێگیرکردنـی ئیـنقلاب بـوو، ژنـان و لاوان بــۆ ئیمــامەتییەکی نــوێ دوای کەوتــن و دەســتیان بە دامێنــی عەباکەیەوە گرتبوو.

هەڵــبەتە لەگۆشــە نیگــای جیاجیــاوە هەڵــسەنگاندن بـۆ دیــاردەی خاتەمیزم کراوەو تائێستا مشتومڕ لەسەرچیەتی و چۆنیەتی گیرسانەوەی ئەو دیاردەیە درێـژەی هەیە. کەسێک لەنـاو سیـستمەوە دێت و گـۆڕانی گەرەکە، ڕێگــری بۆدەکرێــت و پەمپــیش دەدرێــت، موحافیزکارەکــان ڕێگــرەکەو ئەوســەری ئۆپۆزســیۆنیش پەمپیــان دەدا تــا ســەری بە فەتارەتێکـدا بـدەن. کەسـی وا، لە هێڵــی ناوەڕاســتەوە، یـان دەبــێ سەربکەوێت، یان هەردوو لایەنی ململانێ توندەکەی کۆمەڵ لێی ناڕازین و بەرپەرچی دەدەنەوە.

بەس گرنگترین دەسکەوتێک خاتەمی هێنابێتی ئەوەبوو ترسی لە دڵی ئێرانییەکان نەهێشت و دەریچەیەکی دیکەش بەنیزامی سیاسی و دەوڵەت بەخــشی، یەکەمیــان بــۆ ئەوەی داخوازییەکــانی خــۆی دەربخــات و دووەمیشیان پێداچوونەوە بە باوەڕی موتڵەقی خـۆی بکاتەوە. باوەڕێک پێی وایە هەموو شتێک تەواوەو میللەت بۆ جۆرێک لەدەسـەڵاتی سیاسـی ڕام دەبێت.

خـاتەمیزم"دەسـکەوتێکی" کوردستانیـشی هەبـوو، هەرچەنـدە وشـەی دەســکەوتەکەمان لەنێــوان دووکەوانە دانــاوە، بەڵام ئەم دەســکەوتە لە کوردسـتانی ڕۆژهەڵات بـێ کـاریگەری نەبـوو. جـارێ کـۆمەڵی مەدەنـی و چالاکوانـانی کـوردەواری لە ڕۆژهەڵات بیانوویـان کەوتە دەسـت کە بڵــێن

"ئاغـای خـاتەمی ئـێمەش بەشـێکین لە شارسـتانیی و شـایانی ئەوەیـن گفتوگۆمان لەگەڵ دا بکەیت". جـارێکی دیش کـرانەوەی کـۆمەڵی ئێـران بەشـی کوردستانیـشی تێـدابوو، رۆژنـامەو کتێـب و میتنـگ و سـازمان و ئەنجـومەنی ئەدەبـی و روونـاکبیریی، بەشـێکی بەرچـاوی لێکەوتەکـانی هـاتنی خـاتەمی بـوو. ئەمە بـۆ رۆژهەلات هەتـا بلێیـت وێـستگەیەکی جەوهەری و تـازە بـوو، لەکـوێ تەنهـا "سـروە" هەبـێ، لەکـوێ سـروەو سـیروان و رۆژهەلات و زرێبـارو ئـاویەرو ئاشـتی و مهابـاد و گۆڤـاری خوێندکاری لە زانکۆکانی دا هەبن؟ لەکوێ چالاکی دەوڵەتیـی سـنووردار بۆ کوردو لەکوێ ئەنجومەن و سازمانە ئەدەبییەکانی بەخۆرسکی لەدایک دەبوون و دەوڵەت و دەسەلات هەر پێیان دەکرا ئیحتوای بکەن و لەژێـر چاودێریدا بیهێڵنەوە؟

دەزانم لەڕوانگەی بزووتنەوەی کوردایەتی رۆژهەلاتەوە پتر لەسـەرنج و لەسەر راوەستانێک شایانی جموجۆڵە فەرهەنگ و کۆمەلایەتییەکانی ئەو بەشە لە نیشتمانی کوردانە، بەلام ئەوانیش لەوەدا ناکۆک نین کە ڕاستە بـزاوتەکە بەئیجـازەی دەوڵەت بـوو و خـاتەمی ئیمـزای لەسـەرکرد، بەلام رەشـنووس و داخـوازیی و روانینەکـانی هـی کـوردی بـێ غەلوغەشـەو نیـشانەیە بـۆ دەورانێکـی تـری گەشـەی کـوردەواری کە سـەرئەنجام کاریگەریی لەسەر بزووتنەوە سیاسییەکەش دادەنێ.

خـاتەمی لە سـەرئەنجامدا نەیبـردەوەو مەیـدانەکەی بـۆ نەیارەکـانی چـۆڵکرد. بەلام خـاتەمیزم وەک یەک لەوێـستگەکانی رابـوونەوەی ئێرانییەکان ئیتر لەقومقومەکە دەرچـوو و پەرەسـەندنی ململانێـی نێـوان دوو بەرە لە ئێران فەسلێکی ترە لە کۆششێکی بێ پسانەوە، دەرەنجامی ئەم ململانێـیە بـۆ ئێرانییەکـان هەر چیـیەک بێـت، ئەوە کە سـەوزەکان خۆیان بە ڕەوتێکی جیـا دەزانـن، یـان خۆیـان و خاتەمییەکـان هەر یەک

لەشوێنی خۆیەوەو بۆ نیەتێکی جیا وێستگەی خاتەمیزم بە پێشینەی ریفۆرمی سەوزەکان نازانن، ئەوانە هیچیان خولیاو خەمی جێی نەزەری ئێمە نین، ئەوەی گرنگە بۆ کوردستانییان چاودێریی و دەست لەپشتدانی گەشەکردنی ناسیۆنالیزمێکی مەدەنی کوردەوارییە. کە مەیلێکی لە رادەبەدەری هەیە بۆ گوشینی شیلەی فەرهەنگی گەورەی ئێران بێ ئەوەی ئەم شارستانییە کەمەندکێشە لەئیستیحقاقە نەتەوەییە کوردستانییەکە دووری بخاتەوە.

پەرەسەندنەکانی قۆناغی خاتەمیزم، پاش ئەمە، لەچەند رووی تریشەوە بوونە مایەی دەوڵەمەندبوونی ئەدەبیاتی کوردایەتی:

-بە دیوی کوردستانی عیراقدا، جۆرێک لە هەژانی کلتووریی دروستکرد کە چۆن فەرهەنگی دەوڵەمەند دەتوانێت لە وڵاتێکی باوەڕمەندیشدا شوێنی گەشەکردن بۆخۆی بکاتەوەو ببێتە شەپۆلێکی فیکری کەمەندکێشیش لەدەرەوەی جوگرافیای خۆی. بەتایبەت لەناوچەیەکی وەکو کوردستانی عیراق کە هەم ترسی لەئامادەگی سیاسیی ئێران هەیەو هەم لەوێستگە گرنگەکاندا پەیوەندی پراگماتی لەگەڵدا هەبووە.

-لەدیوی رۆژهەڵاتدا ئەدەبیاتی کوردایەتی دەوڵەمەند کرد بەدوو ئاراستە:

هی یەکەم: تەحەددایەکی بەرەو رووی دەستەبژێری کورد کردەوە کە چۆن بەشێوەی عەقڵانی داخوازیی و ویستە کوردستانییەکان دەربڕن بێ ئەوەی تووشی گێچەڵی سیاسیی ببنەوە.

گوزارشت و دەربڕین بۆ ئامانجە ناسیۆنالیستەکان دوور لەزمانی راستەوخۆی شۆڕشگێڕی ئاستێکی بەرزی رەوانبێژی و دەوڵەمەندی زمان

و دەربــڕین دەخوازێــت کە هەر لە دەســتەبژێری کــوردی ڕۆژهەڵاتــی دەوەشێتەوە. ئەمە بڕینی قۆناغێکی سەخت بــوو و بــێ ویــژدانییە ئەگەر بڵێین کوردانی ڕۆژهەڵات لێهاتووانە ئیدارەیان نەداوە.

هـــی دووەم: تەحەددایەکـــی تـــر و پـــێچەوانەی بەرەو ڕووی بزووتنەوەی شۆڕشگێڕی کوردستان (کوردایەتی لەمەنفای نیشتماندا) کردەوە کە چۆن شـۆکی خاتەمیزم هەڵمـژن. لەلایەک بڕێکـی باشـی وزەی شۆڕشـگێڕی و ڕەوایـی نەتەوەیـی و دیمـوکراتی بپـارێزن و لەلایەکـی دیکەشـەوە پەیوەسـتی بە بـزووتنەوە مەدەنیـیەکە درێـژە پێبدەن و لێی دانەبڕێن. دروستکردنی هاوسەنگی لەنێوان پـشتیوانی لەبــزووتنەوەی مەدەنــی لەنــاوەوەی وڵات و ســەنگەر جیــاکردنەوە لەبزووتنەوەی ڕەسمی وڵاتی ئێران مشتومالْکردن و دەوڵەمەنـدکردنی زمـان و ئەدەبیـات و دەربڕینـی گەرەکە کە بەشـداری کـوردایەتی لە ڕەوتــی ڕووداوەکـان و لەپەرەپێـدانی هـزری سیاسـیدا، پـایەدار تـر دەکات.

کوردایەتیش لەهەمبەر ئەم پێشهاتانەدا کە لەناوەوەی وڵات بزووتنەوە هەیەو دەوڵەت پەتــی بــۆ تونــد و شــل دەکــات، تەکــانی گەورەی نوێبوونەوەو خۆپارێزی پێ دەوێت بۆ ئەوەی دەرەقەتی ئەرکەکانی قۆناغ بێت.

دیـارە ئەم دەرکەوتـانەی خـاتەمیزم، کە ئێـران بەرەو کـرانەوەی ناوخۆیی برد، ڕۆڵـی چـاکی گێـڕا لەبوژانـدنەوەی کلتـووریی و گیـانی کوردایەتی لەو دەڤەرو ناوچـانەی دیـکەی ڕۆژهەڵات کە پێـشتر وەک نــاوچەی دەسترۆیــشتوویی کــوردایەتی سیاســیی نە ناســراوبوون. ڕابوونەوەی کرماشان و ئـیلام وەک تەقیـنەوەی بیـرە نەوتـی یەدەک وایە لەشوێنێک کە پێشتر ڕەچاوی وزەی وای لێ نەکرابێت.

ئێستا کوردایەتی لەو هێڵە ستراتیژییەی کوردستان، کە ناوچەی شیعەنشین و کلتوورێکی دەوڵەمەندی شارستانییە، سەدان هەزار شانەی نووستووی هەیە. ئەمانە ئەگەر لە هەر وەرچەرخانێکدا پێشڕەوی کوردایەتی نەکەن، ئەوا شان لەشانی ناوچە کلاسیکییەکانی جێی نفوز و قودرەتمەندی کوردایەتی دەدەن.

ئەگەر خاتەمیزم سکی ئاوسبووی کۆتایی سەدەی نیوەی دووەمی دوا دەیەی سەدەی بیست بوو بێت لێ بەرهەمی بەسەر سەدەی بیستویەکدا پەخش و پەرێشان کردبێت، ئەوا ئۆردوگانیزم وەک وەرچەرخانێکی هێمن و لەسەرخۆ و بە ناوەڕۆکی سیاسەتی تورکیا، بەرهەمێکی خاڵسی سەدەی بیستویەکە چ وەک ڕاگەیاندنی دەستپێکی حزبی دادو گەشەپێدان و چ وەک هەڵکردنی مۆمێک لەتاریکایی نزیکەی سەد ساڵی لە ڕەشایی و زووخاوی کەمالیزمدا.

ئۆردوگانیزم لەکوێوە دەستیپێکرد بێ و بەکوێ دەگات، ئەوەیان بابەتێکی قووڵە. هەڵسەنگاندنی شتێکی وا چۆن بگیرسێتەوە، ئەو ڕاستییە ناگۆڕێت ئیتر تورکیای ئەمڕۆ ئەوی جاران نییە. سەدەی بیست بۆ تورکیا هی جۆرێک لەگرمۆڵە بوون و گومانکردن بوو لەهەموو شتێک، لەفاکتەری ناوخۆیی (نەتەوەکانی ناو دەوڵەتی عوسمانی)و فاکتەری دراوسێیەتی (یۆنان- سوریا، ئەرمینیاو یەکێتی سۆڤیەت و ئێران).

ئەوە کە تورکیا بەشێک بوو لەئۆردوگای ڕۆژئاوا و دوای بڕانەوەی شەڕی ساردیش دیسان ڕۆژئاوا پێویستی ستراتیژی خۆی بۆ تورکیا دەمەزەرد کردەوە، ئەمانە هیچیان شەفاعەتیان بۆ ترسی تورکیا نەکرد. کێشە بونیادییەکانی تورکیا وەک ناسنامەو وەکو جوگرافیایەکی نیگەران زۆر لەوە قوڵتر بوون پەرژینێکی نێودەوڵەتی پشتیوانی و هاوکارییکردنی قەرەبووی بەرامبەری بۆ بکەنەوە. بەتایبەتی کە ئەو پەرژینە

نێودەوڵەتییە بێ نرخ نەبوو. لەگەڵێک وێستگەدا بەرامبەری وای داوا دەکرد دۆخی ئاڵۆزی ناوخۆیی ئەو وڵاتەی خراپتر دەکردو دەبووە ئەرکێکی سەربار لەسەر سیاسەتی تورکی، پەرژینی نێودەوڵەتی، هەر بۆنموونە، لەچوارچێوەی مەنزومەیەکی ئایدیۆلۆژیدا حکومەتی ئەنقەرەی بۆ دژایەتی کۆمۆنیزم هاندەدا کە بەرامبەرەکەی، یەکێتی سۆڤیەت، ئەویش بەدەوری خۆی بێ کارتی گوشار نەبوو کە تا بەرپەرچدانەوە بیخاتەگەڕ، پەرژینی نێودەوڵەتی ئابووریی ئەو وڵاتەی بە رەوڕەوەی ئابووریی سەرمایەدارییەوە گرێدا بوو، کە ئەمەش لەناوخۆدا هەم ئیستحقاقی ئابووریی و هەم ئیستیحقاقی کۆمەڵایەتی و چینایەتی دروست دەکرد.

هەموو ئەم ئیستیحقاقانەش لەبەهرەی حکومەتەکانی ژێر سایەی ئینقلاب و عەسکەردا نەبوو چاریان بکات و رووبەروویان ببێتەوە. پرسی کوردستانیش کە بۆ تورکیا کێشەی کوردو کێشەی (تیرۆر)ە، ئەم پرسە لەناو بۆتەقەی حوکمی شۆڤێنی و ئایدیۆلۆژیای کەمالیزمدا هیچ چانسێکی پێشکەوتنی و نزیکایەتی بۆ چارەسەر نەبوو.

بۆیە درۆیە ئەگەر تورکیا هۆی سەغڵەتبوونی لە پرسی کورد بۆ بابەتی (تیرۆر) بگێڕێتەوە کە تیرۆر نەتەوەی دیکەش دەتوانێ بیکات و ئایدیۆلۆژیای چەپ، یان ئیسلامی سیاسیی توندڕەویش، دەکارێت پەنای بۆ ببات.

سەغڵەتبوونی تورکیا لە پرسی کورد، سەغڵەتبوون بووە لە پرسیاری ناسنامەی دەوڵەتەکە و رەوایی جوگرافیاکەی و ئینجا لەو نرخە زۆر و زەوەندەی دەبوایە تورکیا بیداتە پەرژینی نێودەوڵەتی تا لەسەرکوتکردنی پرسی کورددا هاوکاری بکەن. تورکیای سەدەی بیست

بەهەموو ئەم نەخۆشییانەوە چووە ناو سەدەی بیستویەکەوە، لەکەمالیزم تەکییەوە و خۆی تەسلیمی بژارەی ئۆردوگانیزم کرد. لێ لەپرسی کورددا هێشتا دابی کـــەمالیزم حـاکمە چ لەناولێنـانی پرسـەکە چ لەنیگەرانـی بەرامبەر جوگرافیاو ناسنامەی قەوارەی تورکیادا.

جـا بەو پێـیەی هەمـوو سـوڵتانێک میـرزاو هەمـوو ئایـدیۆلۆژیایەک تیورسـینێکی هەیە، میـرزاو تیۆرسـێنی سـوڵتان ئۆردوگـان و رێبـازی ئۆردوگانیزم ساین ئەحمەد داود ئۆغلۆیە.

ئۆغلـو، راوێژکـاری جێـی متمـانەی ئۆردوگـان و ئینجـا لە دەسـتکاری کابینەکەیـدا وەزیـری دەرەوەی حکـومەتەکەی، لەچەنـدین نووسـراوەو کتێبێکیـشیدا وردەکـاریی تیـۆریی هێنـانە سەرسـاجی عەلـی کێـشەکانی (زیرۆکردنی کێشەکان) هێنـایە کـایەوە، بەگـوێرەی ئەم تیـۆرییە تورکیـا لەماوەی چەند ساڵی رابـردوودا کێـشەکانی خـۆی لەگەڵ زۆربەی وڵاتـانی دراوسێیدا یەکسان کرد بەسـفر. لەوە دەچـێ ئەم تیـۆرە لەو جـۆرە بێـت کە مەگەر تەنها خـاوەنەکەی جێبەجێی بکـات، بـۆیە داود ئۆغڵـو چ ئەو کـاتەی راوێژکـاریی سـەرۆک وەزیـران و چ ئێـستا کە وەزیـری دەرەوەیە، خـۆی شـانی دایە بەر پراکتیزەکردنـی و ئیمـزای خـۆی لەسـەر چەنـدین رەشنووسـی ئاسـاییکردنەوە، چارەسـەرکردنی کێـشەکان و پەرەپێـدانی پەیوەندییەکان لەگەڵ دەر و دراوسێکانی دانا، بەجۆرێـک کە دەشـێ ئەم هەڵپە دیپلۆماسییە بە پەلەترین کۆششی دیپلۆماتی لەناوچەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست دابنرێت کە ناوچەیەکە دەتوانێت بە ئاسانی کێشە هەڵایسێنێ و بەزەحمەت پێی دەکوژێتەوە.

عەڕابـی سـفرکردنی کێـشەکان وێـستگەیەکی دیـکەی لە تیـۆرەکەی هێنایە مەیدان ئەویش تورکیای لە لایەنێکی کێشەکانەوە کردە لایەنێکـی ناوبژیوان، ئەمە لە دۆسییەی عەرەب- ئیسرائیل، کێشەی ئەتـۆمی ئێـران

و زۆر وێستگەی دیکەدا خۆی نواند. بەجۆرێک ئەگەر جاران ئەم وڵاتە کێشەی لەگەڵ رۆژئاوا هەبوایە ئەوا کێشەکانی بوو لەگەڵ دەرو دراوسێ کە پێی چارەسەر نەدەکراو بەسەر رۆژئاوادا، بەتایبەتی ئەمریکا، قلْپی دەکردەوە. کەچی ئێستا کێشەی لەگەڵ ئەمەریکا و رۆژئاوا تەنها ئەوەیە حکومەتەکەی ئۆردوگان و وەزیرە چوست و چالاکەکەی دەرەوەی خۆی لەکێشە ئیقلیمییەکانیش هەڵدەقورتێنێ و بەم دوایییە لەنمایشی نیوعوسمانلیزمدا بۆتە وەکیلی عەرەب و فەلەستینییەکانیش.

بەڵام ئەم دەستپێشخەرییە تورکیاییە بۆ سفرکردنی کێشەکان لەئەرمینیا تا قەفقاس و بەرازیل ملی پێوەنا، لێ هەر خۆی لە دیاربەکر و کێشەکانی (یانی لەپرسی کورد) نەبان دەکرد.

ئەو قسەی کە کوردی ئێران بەخاتەمییان دەوت: برا! بۆ دەچی لەتوران و ئینگلستان بەدوای (گفتوگۆی تەمەدونها)وەی، خۆ لەسنەو مهابادو کرماشانیش گفتوگۆخوازی زۆر هەن، بەوەش ناچاریان کرد تەکانیک بداتە بەر خۆی، با سنوورداریش بێت، هەمان قسە کوردی دیاربەکر بەئۆردۆگان و راوێژکارەکەیان وت (فەرموو، لەگەڵ ئێمەدا کێشەکانتان یەکسانبکەن بەسفر، نەخێر قەینا مەیسفرێنن، هیچ نەبێ نیواو نیوی بکەن، ئێوە موسڵمانن و ئەو پرەنسیپە دەزانن تا ماڵ وەستابێت مزگەوت حەرامە).

بادانەوە بەلای رۆژهەلاتدا

کەس وەک کوردانی تورکیا لە زمانی دەوڵەتی تورکیا تێ ناگەن، بەتایبەتی وەختێک باس و خواسی دێتەسەر چارەسەری "راستییە کوردییەکە".

پتر لە بیست ساڵی رەبەقە، دە ساڵی کۆتایی سەدەی بیست و دە ساڵی سەرەتای سەدەی بیست، لەهەموو ئاستەکاندا وتار دەدرێ و نووسین دەنووسرێ و مەسج دەنێردرێت لەسەر پێویستی چارەسەری مەسەلەی کورد. بەشی هەموو مەسەلەی کورد لە تورکیا قسە لەو بارەیەوە کراوە، بەڵام دەرەنجامەکان زۆر لەوە کەمترن قسە لەسەر دەسکەوت بکرێت. کەمترن لە بنمێچی ریفۆرم و کەمترن لەتەمەنی درێژی پرسەکە و ئەو ئاڵۆزییانەی تووشی تورکیای کردووە.

راستییەکەی لاکردنەوەی ئۆردوگانیزم لەپرسی کورد چەند خەسڵەتێکی جێی سەرنجی هەبوو. یەکەمین شت درەنگکەوتنی لەچاو دەستپێکردنی پرۆگرامی بێ بایەخ کە هیچ ئەولەوییەتێکی نییە ئەگەر بەراورد بکرێت لەگەڵ مەسەلەی کورد (بۆ نموونە پرۆژەی ئازادکردنی حیجاب وەک یەکەم هەوڵی گۆڕانکاری دادوگەشەپێدان کە بەزوویی رووبەڕووی هێرشی عەلمانییەکان بۆوە). دووەم شت بنمیچی نزمی دەستپێشخەری کە لەچاو قورسایی کێشەی کورد هەر زۆر پڕ کەموکوڕییە (سیاسەتی کرانەوە بەڕووی کورد ناوەکەی بەپەلە گۆڕا و کرا بەکرانەوەی دیموکراتی و پاشان بووە یەکێتی نەتەوەیی) سێیەمین

شت دەورەدانی ئەم کرانەوە شەرمنانە بەکۆمەڵێک ئیجرائی سەربازی و ئەمنی، وەک پەلاماردانی سنووری هەرێمی کوردستان و داخستنی دەتەپەو راونان و دەستگیرکردنی چالاکوانانی کورد کە سەدان منداڵی خوار تەمەنی هەرزەکاریان تێدابوو. بەجۆرێک لە نرخ و بەهای ئاشتیخوازانەی پرۆسەی کرانەوەی کەمکردەوە، چوارەمین شت حکومەتی دادو گەشەپێدان کەسی لەکورد بە (موخاتیب) وەرنەگرت. نە دەستەی ئەحمەد تورک و نە پێی لەجەرگی خۆی نا تا بە ڕەسمی دان بە PKKدا بنێت و دوا هەنگاویش کە سەنگەری کوردایەتی و سەنگەری دادو گەشەپێدانی زۆر لێک دوورخستەوە راپرسی لەسەر هەمواركردنی دەستوور بوو. ئەوی لە (12)ی ئەیلولی ساڵی 2010 سەری گرت، کەچی هیچی تێدا نەبوو دڵی کورد خۆش بکات. بۆیە دەسکەوتەکانی ئۆردوگانیزم لەم وارەدا کەمتر لەدەسکەوتەکانی تره وەک ئەوەی لە ئاستی ئیقلیمی و نێودەوڵەتی بەدەست هاتووە.

پێنجەمین شت ئەوەیە کرانەوەی تورکیا بەڕووی کوردی عیراقدا فراوانتربوو لەکرانەوە بە ڕووی کوردی ناوخۆدا، کە ئەم کرانەوە کوردییە عیراقییەش راستە کاریگەریی لەسەر کوردی ناوەوەش (کوردی باکوور) دەبێت، بەڵام هێشتا هەر دەچێتە چوارچێوەی سفراندنی کێشەکان لەگەڵ دەرو دراوسێدا (چونکە دۆزی کوردی عیراق ڕەهەندێکی عیراقیانەی هەیە). بێگومان کوردانی دیاربەکر خۆشحاڵن بە کرانەوەی ئەنقەرە بەڕووی کوردانی هەولێردا، چونکە ئەم دوو پایتەختە بەسەد داوی نەتەوەیی پێکەوە گرێدراون، بەڵام تا کرانەوە بەڕووی دیاربەکر نەبێتە سیاسەتێکی قووڵی ستراتیجی، کە ئەمە زاراوەی خودی ئۆغلووە، کرانەوە بەرەو هەولێریش کاتی دەبێت و هەر کات دۆخەکە تێکچوو ئەویش تێکدەچێت، وەک بڵێیت هیچ رووی نەداوە.

لێ هیچ جوڵەیەک بێ دەسکەوت و کاردانەوە نابێت. کرانەوەی دیموکراسی دەرفەتێکی چاکی بەکوردستانی باکوور دا تاریفێکی تازەی مەسەلەی کورد بکاتەوە. هەڵبژاردنی رابردووی شارەوانییەکان و راپرسی لەسەر دەستوور، ناسنامەی کوردبوونی زەقکردەوە.

نە هەڵبژاردن بۆ ئەنجومەنی شارەوانییەکان کە دەرفەتە بۆ هێنانە پێشەوەی داوای خزمەتگوزاریی و نە راپرسی لەسەر دەستوور کە دەرفەتە بۆ هێنانە پێشەوەی زیاتری دیموکراسی و ریفۆرمی سەرتاسەری وڵات، هیچ کام لەمانە نەیانتوانی ئەولەویەتی ناسنامەی نەتەوەیی لای کورد کاڵ بکەنەوە، یان بیهێننە پلەی دووەمی خەموخولیای جەماوەرەوە. ئەمەش خۆی لەخۆیدا ئاماژە بەوەیە کوردستان هێشتا سەرەڕای دەیان ساڵی ئەتکردنی داگیرکاری تا ئێستا کچێنی ناسیونالیستی خۆی لەدەست نەداوە، بگرە ویستی ناسنامەی کوردی زەقبۆتەوەو لەجێی ئەوەی تواندنەوە کار بۆ تورکاندن ساغ بکاتەوە جۆرێک لەتەحەددای نوێی دروستکردووە، کوردستانییانی ئەوێ لە ئاستی تەحەدداکانن و دەبێ دەستەبژێری سیاسیی و کۆمەڵایەتی سەرئەنجام بێنە پای پشتیوانی لەیەکتری و لەکوردستان. ئەرکی دەستەبژێرە لەبەردەم پەرەسەندنی ئەدەبیاتی سیاسی نەتەوەیی سەردەست، وەک لە نموونەی تیۆرەکانی ئەحمەد داود ئۆغلۆدا باسمان کرد، لەهەمبەر ئاستە بەرزەکە پرۆژەیەکی کوردستانی نییە کە بتوانێت جەمسەرگیر و وەڵامدەرەوەی سیاسی بێت بۆ ئەو هەموو وەرگۆڕانە سیاسییەی لە وڵاتەکەدا قەوماوە. هەرچی تەیفی سیاسی کۆمەڵی کوردستانە، پێویستی بە پشتیوانی و بەرچاو روونییە بۆ ئەوەی خەباتی مەدەنی بەرێوشوێنی دیکە تێهەڵچێتەوە، نموونەی تەندروستمان بینی وەختێک لەدەمی کەینوبەینی دەستکاری دەستووردا پارتی کۆمەڵگەی

دیموکرات و ئاشتی داوای قەوارەی ئۆتۆنۆم و هەرێمەکانی کردو ئەمەش ئەوەندەی تر داخوازیی چارەسەری مەسەلەی کوردی لەزیهنیەتی گشتیدا پەرەپێداو کارێکی کرد تێزە تورکیاییەکە، تێزی کرانەوە بەرووی کورد، لەچاویدا زۆر دواکەوتوو بێت و هێشتاش کێشەکە بێناز کەوتووە.

بەڵام ئایا کەڵکی سیاسەتی نوێی تورکیا تەنها لە ئەندازەی نزیکی، یان دووریەتی، لە مەسەلەی کورد یاخود مۆدێلەکەی ئەوان هی ئەوەیە کوردیش بە دەوری خۆی کەڵکیان لێ وەربگرێت. کەڵک وەرگرتنێک بە گرژییەوە نەبێت، گوایە داگیرکەران هیچییان نییە شایانی کەڵک لێ وەرگرتن بێت.

داگیرکەر و بەرپەرچدانەوەی داگیرکاری بەرێوشوێنی خۆی و کەڵک وەرگرتن لە سیاسەت و تەگبیرەکانی وەک مۆدێلی تاقیکراوەی کاری سیاسی بەرێو شوێنی خۆی.

دیارە لێرە قسە لەسەر کەڵکە، نەک لاساییکردنەوە کە لاساییکردنەوە نەشیاوە تەنانەت ئەگەر لاساییکردنەوەی مۆدێلی سەرکەوتووی دۆستەکانیشمان بێت. لەم رووەوە پێموایە تیۆری (سفراندنی کێشەکان) دیوێکی براگماتی هەیە کە دەشێ ئێمەش لێی بکۆڵینەوە.

سەیر بکەن ئەندێشەی تورکیزم لەخەیاڵی خۆیدا وا سەیری کوردستان و کەرکوکەکەی دەکات کە بەشێکی ویلایەتی لە دەستچووی مووسڵە. کەچی وا مامەڵە دەکەن کە دەبێ کورد لە هەرێمدا قەتیس بکرێ و کەرکوکیش سەر بە بەغدا بێت، واتا ئەندێشەی تورکیا شتێکەو سیاسەتی براگماتی تورکیاش شتێکی ترە. ئێمە دەزانین بۆچی تورکیا دەخوازێ کەرکوک سەر بە بەغدا بێت، نەک کوردستان، چونکە ناخوازێت کورد لەوە قودرەتمەندی زیاتر وەربگرێت کە ئێستا تورکیا پێی وایە هەیەتی.

لەگەڵ ئەوەشدا تورکیا بەشێوەیەکی براگماتی مامەڵە لەگەڵ واقیعی سیاسیدا دەکات، واقیعێک کە ناتوانێت ویلایەتی مووسڵی بۆ بگەڕێنێتەوە. بۆیە دەیەوێت دۆستی ویلایەتی دابەشکراوی مووسڵ بێت: لەلایەک دۆستی هەرێم بێت و لە لایەکی تریشەوە دۆستی کەرکوکی سەر بە ناوەند بێت.

مەبەستم لەم نموونەیە ئەمەیە نابێ بزووتنەوە سیاسییەکان و دەوڵەتان ئەندێشەو جەبری واقیع تێکەڵ بکەن.

گەلێک جار ئەندێشە لە جێی ئەوەی ببێتە ئەنگێزە بۆ داهێنان و گۆڕین لە سیاسەت دەبێتە لەمپەڕو ڕێگری. بۆ کورد گرنگە کراسێک لە ڕەفتاری سیاسی داگیرکەرانی دادڕێت. لەوانەی سەدان ساڵە بۆیە حاکمن، چونکە وا سیاسەت دەکەن کە ئەندێشەو واقیع تێکەڵ و پێکەڵ ناکەن. ئەو مەسجە بێگومان رووی لەو کوردانەیە لەبەر کوردستانێتی ڕەهای کەرکوک ناتوانن سیاسەت بکەن بۆ کوردستانێتی کەرکوک، ناتوانن قۆناغبەندی کوردستانێتی کەرکوک دابهێنن. خەواجە ئۆغلۆی خاوەنی بیرۆکەی سفراندنی کێشەکان دەڵێت نەخشەی جوگرافی بە ئێمە ناگۆڕێت، خزممان لەمبەر و ئەوبەر هەیە. بۆیە لەڕێی پەیوەندی باش بە دەوڵەتانەوە پەیوەندی خۆمان لەگەڵ خزمەکانمان پەرە پێ دەدەین و پێشی دەخەین.

ئێمەی کورد دەبێ نەخشەی بگۆڕین لێ ئەو ستراتیژە نابێ ببێتە مایەی پەکخستنی پەیوەندیمان لەگەڵ خزمەکانمان، نابێ خزمەتی خزمەکانمان لە کەرکوک، لە دیار بەکر و لە سنە لەسەر گێڕانەوەیان بۆ سەر کوردستان، جا کوردستانی (هەرێم) بێت، یان کوردستانی "گەورە"، پەک بخەین.

وێنەکە لەپانتاییە عیراقییەکەدا، دیوێکی زۆر رووناکەو دیوێکی دیاری زۆر تەڵخە. رووناکییەکە هی ئەوەیە ئەدەبیاتی سیاسی عیراق بە یاساو دەستوور گۆڕانی تێدا کراوە، ئەمەش رەنگە سەرئەنجام گۆڕانکاری لە ئەدەبیاتی سیاسی حزب و نێوەندە سیاسییەکانی عیراق دروست بکات. چونکە سەرئەنجام بڵاوبوونەوەی ئەو کەلتورەی لە دەستوور وەک یاسای بنەڕەتی عیراقدا، هاتووە کار لەسەر بیرکردنەوەو خیتابی سیاسی هەڵسوڕاوە سیاسییەکانی وڵاتیش دەکات. دەنا لە بنچینەدا هێزە عیراقییەکان لەبارەی ئەندێشەی فیکری و تێگەیشتن لە ئاڵۆزییەکانی پێکهاتەی عیراق زۆر زۆر هەژار وبێ دەرامەتن. نموونە بۆ ئەوە لە دوای رووخانی رژێمەوە وەختێک حزب و رێکخراوە عیراقییەکان بەرنامەو خیتابی سیاسی خۆیان بۆ یەکەم هەڵبژاردنی پێش دانانی دەستووری وڵات (هەڵبژاردنی 2005/1/31 کە لەسەر بنچینەی یاسای بەڕێوەبەردنی دەوڵەت بەڕێوە چوو) ئاشکرا کرد، کەمترین روونکردنەوەو دونیابینی تێدا بووە لەسەر مەسەلەی کورد، مەسەلەی کەرکوک و رێوشوێنەکانی چارەسەرکردنی کێشەی سنووری نێوان هەرێمەکان و دابەشکردنی دەسەڵاتەکان. کە ئەمانە جەوهەری کێشەکانی عیراق پێکدێنن و ناسنامەی دوا رۆژی عیراق دیاری دەکەن. ئەو هەژارییە فیکرییە سیاسییە کە دەشێ ناوی بیرکردنەوەی سادەی لێ بنێین بەرهەمی بیابانی بێ سەوزەڵانی سیاسەتی عیراقییە لە چەند دەیەی رابردوودا کە نوقمی تاکڕەوی دیکتاتۆری و مەنگی سیاسی بوو بوو. ئەم بێ بەهرەییە لە بواری فیکری و بواری دۆزینەوەی چارەسەر بۆ تەنگژە قوڵەکانی وڵاتەکە. بۆ جاران و بۆ لەمەودواش، هەڕەشەن لەسەر دۆزینەوەی رێوشوێنی بنیادنانی ناسنامەیەکی کۆکەرەوە بۆ هەموو عیراقییەکان.

به ئاشـکرا دەرکەوت تەنـانەت هێـزە ئۆپۆزسـیۆنەکانی دژە تـاکڕەوی حوکمی بەعس بوون، بە دەستەبژێرە خوێندەوارەکانیشەوە لەبیری بـاوی سەدەی بیست دەربایان نـەبوو. لـەوانـەش کەنعـان مەکیە کە روانـین و بیرکردنەوەی نوێی لەسەر عیـراق پـێ بـوو، کەسـێک بـوو لە دوو کتێبـی (کۆماری ترس) و (زەبر و بێدەنگی)دا نەخشەکێشی عیراقێکـی جیـاواز تـر بـوو، کەچـی ئەویـش لە گەرمەی کـارکردن بـۆ رووخـانی سـەدامدا بەزمورەزمی (ئومەی عیراقی) هێنایە پێشەوە کە دەسـتەواژەیەکی تەواو جیاواز بوو لەو گرێبەسـتە سیاسـی و فیکـرییەی عیراقییەکـانی تـاراوگەو دەرەوەی دەسەڵاتی بەعس، رێکـەوتبـوون لەسـەری گـوایە ئەگەر بەعـس چوو، ئیتر لەگەڵ ئەودا هەژاری و خیتـابی سیاسـی بیرکـردنەوەی سـادە بـنەو بارەگەیـان دەپێچـنەوەو فەڕی فیکـری و مەنزومەیەکـی مـورەکەبی دەوڵەمەند جێیان دەگرنەوە.

بەداخەوە ئەم جۆرە هەژارییە مـاڵوێرانکەرە تـاڕادەیەک رۆلیـشی گێـڕا لە چەقبەستنی خیتابی سیاسـی کـوردی و بەهەژار مـانەوەی ئەدەبیـاتی کوردایەتیش. چونکەخیتابی سیاسی هەر گروپێک وەک ئاستی یاریکردنی تیپێکی فوتبۆڵە کە تەنها مەشقی خودیی ئاسـتەکەی ناپارێزێـت، بەڵکـو ئاسـتی ئەو تیپـانەی دیـکەش کە ئەو گەمەیـان لەگەڵ دەکـات و لەگۆڕەپاندا تیپی رکابەری ئەوەن.

بەریەککەوتن و رکـابەری رۆڵـی گەورە لە دەوڵەمەنـدکردنی ئەزموونـدا دەگێـڕن. کـوردایەتی کە جـاران بە بەریەککەوتنـی زبـر رکـابەری لەگەڵ سیاسـەتی عیراقیـدا دەکـرد ئێـستاش لەسـەردەمی دیموکراسـیدا هەر رکـابەرە لـێ لە چوارچێـوەی گەمەی دیموکراسـیدا. ئەگەر دەسـتەی بەرامبەر کە بریتین لەهێزە عیراقییەکان ئەندێشەی سیاسـی و تەکنیکـی کارکردنی خۆیان دەوڵەمەند نەکەن، کورد جـگە لە زیـانی بەریەککەوتـن

کەمترین دەستکەوتی ئەزموونداریشی بەرناکەوێت. حاڵەتێک پێچەوانەی ئەوەیە کە لە تورکیای سەردەمی ئۆردۆگان و ئێرانی سەردەمی خاتەمیدا قەوما. لە بەریەککەوتنی کورد لەگەڵ ئۆینبازی و بیری دەوڵەمەندی خاتەمیزم و ئۆرگانیزمدا بزووتنەوەی کوردایەتی ئەزموونی دەوڵەمەندی وەرگرت بێ ئەوەی ناچار بێت سەنگەرە قایمەکانی کوردایەتی خۆی بەجێبهێڵێت.

بەداخەوە لەم بەشەی عیراقدا، دەستەبژێری دەسەڵاتدار لەناو بەغدا کەمترین ئەنگێزەی فیکری و سیاسییان هەیە و دەرەنجام کورد جگە لە دەستوور کە بەڵگەنامەیەکی فیکری دەوڵەمەندو گرێبەستێکی سیاسی ناوازەیە هیچ فێر نەبوو لە پێکدادان لەگەڵ عیراق. مەعلومیشە دەستوور چەند بەرهەمی فیکرێکی عیراقییە ئەوەندەش دەرەنجامی گوشاری ئیجابی و بەشداری نیواونیو زیاتری فاکتەری ئەمەریکایە لە پرۆسەی دارشتنەوەی ناسنامەو پێکهاتەی دەوڵەتی عیراقدا.

دەبێ بۆ زانینی ئەوەی کە عیراقییەکان تا چەند بەشدارو باوەڕمەندن بەم گرێبەستە مێژووییە چاوەڕێ بین، داخۆ دوای چوونەوەی ئەمەریکا هێزە عیراقییەکان و دەستەبژێری سیاسی بەغدا تاچەند وەفاداری دەبن؟

دیمەنەکە لە کوردستان

سێ ساڵ لەمەوبەر لەشوێنێکدا نووسیبووم کوردستان ئاوسە بە گۆڕانکـــاری گەورەو هەژێـــنەر، هەر ئەوەی مـــاوە بابەتێـــک بەر یەککەوتنی لەگـەڵـدا بکات تـا ژانی لەدایکبـوونێکی نـوێ بیگرێـت، ئێـستا دوای ســێ ســاڵ لەو هەمـــوو ژان و ئـــازارو گۆڕانکـــارییە دراماتیکییە کە زەحمەتە بڵێین هەمووی خراپ بوو، ئێژم کوردستان دواچـۆڕی وزەی گۆڕانکـاریی و وەرچەرخـانی هەڵمـژی و ئیتــر تــا دەورانێکــی تــر، دەرەنجــامی پەنگخــواردنەوەی هەژانــی دەروونــی جیاواز، گرتەیەکی دراماتیکی نابینینەوە.

لەمێــژە کودەتــا و دوای ئەوەش شۆڕشــی خوێنــاوی و نمایــشی رابوونێکی رادیکاڵی چانسیان رووی لەکزییە، بەڵام ئەمە مانای ئەوە نییە هەموو شتێک لەبەرەی کوردستانی ئەم جیهانە پــڕ جەنجاڵەدا هێمن و لەبار و لەسەرخۆیە.

بـۆ کەسـێکی وەک نووسـەری ئەم نووسـراوەیە کە تـا بیناقاقـای بەدڵۆبەگیان بەشداری مشتومڕ و رەدوبەدەلەکانی ئەم چەند ساڵەی نێوەنـدی سیاســی و رۆژنـامەوانی کـوردی کردبێـت، دژوارە بتــوانم هەڵسەنگاندنێکی بابەتییانە بکەم بۆ ئاڕاستەی رووداوەکـان و رۆڵــی کارەکتەرەکـــان لەپێشخـــستن، یـــان پاشەکـــشێ پێکردنـــی پەرەسەندنەکانی وڵاتـدا، بـۆیە هەر داخـوازییەک لـێم بکرێـت سـەرم لەڕێیەتی، ئەمما پێشبینی ئەوە بکرێـت لایەنـدار نەبـم لەگێـڕانەوەی

ڕێڕەوی ئەو ڕووداوانەی ئەم سێ ساڵە ئاوسە، وا دەزانم ئەمە زوڵمێکی مەزن و شاشــــییەکی گەورەیە، لەبەر ئەمە ئەگەر لە لاپەڕەکـــــانی پێشوودا ناکۆکن لەگەڵمدا ئەوا بۆ بەشی ناوەکی سیاسەتی کوردستان هەر زۆر لەگەڵم دژ و ناکۆک دەبن، بۆ نموونە لـەئاقیبـەتدا وایـدەبینم وزەیەکی گەورەی گۆڕانکاری لەدەست نوێخوازو گۆڕانڤانە ڕاستەقینەکە ڕفێنراو لە ململانێیەکی تەواو دەروون حزبیدا بە هەدەر درا، جائیتر با تەنـــانەت گۆڕانڤـــانە ڕاســـتەقینەکان خـــاوە خاویـــان کردبـــێ و لەجێبەجێکردنـــی ئەرکەکە ســـست و خەمـــسارد بـــووبن، کردنـــی گـــــۆڕانکاری بەدروشمێک بۆ ململانێ و ڕکابەری حزبی هەم زوڵـمە لە ئاوات و خواستەکانی گـــــۆڕانکاری شـێنەیی و هەمـیش زوڵـمە لەو ڕکابەرە سیاسییەی زوومی ملـــملانێکە زیاد لە هـــەر شوێنێکی تـر ڕووی لەو بـوو. دەشکـــــــرێ بڵـێم تەنانــــەت زوڵـمە لەو هـێڵە سیاسییەی بەڕفانـدنی ئـاواتی گـــــۆڕانکاری و نــــوێبوونەوە زیـانی بەخۆی گەیاندو بەردێکی گەورەی هـــەڵگرت کەپێی دانەنرایەوە هـیچ نـەبێ تـا لەدانوستـان و یەکلاییکردنەوەی ململانـێکەدا وەک دەسـکەلا بەکاری بێنێت، بەڵام دەرکەوتنـی بزووتـــــنەوەی گۆڕان جیـا لەوەی بزووتـــــــــنەوەی دیمـــوکراتی کـــــــوردستانی جــــــــوولاندەوەو ململانـێکەی گەرمکـرد، دەبـێ بڵـێم وەک تــــەیارێکی سیاسـی، ئەو بـــــزووتنەوەیە کەقسوریم لەڕەخنەگرتنی نەکرد دوو خێری چکۆلەی دیکەشی تێدابوو:

-بۆ یەکەمجار دەریخست کە کۆمەڵی کوردستانی خـاوەن شـتێکە کە هەنــدێک دەیـــانەوێ بیگـــۆڕن و هەنــدێکی دیــکەش دەیـــانەوێ بیپــــــارێزن و لەو ناوەڕاستەشــــــدا هەن کە دەیــــــانەوێ ئەوی بەدەستهاتووەو باشە بیپارێزن و پەرەی پێبدەن و ئەوی بێ کەڵـکە

بیـــــگۆڕن. لەبــــــەر ئەوە دروشــم و خیتــابە سیاسییەکــــــانی رکـابەران لەمەودای ئــــەو ســێ بەرەیەدا لەهەڵکـشان و داکـشاندا بوون.

-کـوردایەتی خـستە بەردەم تـاقیکردنەوەیەکی هەسـتیارەوە کە داخـۆ تـا چەنـد دەتـوانێ لەبەردەم بەرپەرچـدانەوەی نـاوچەیی و شــارچێتیدا، لەبەردەم پاشەکـشێی نەتەوەییــدا خــۆی رابگــرێ و نەکەوێـت، هەم قودەرتمەنـدی بەردەوامێتــی و هەم سـینگ فراوانـی قبـوڵکردنی روانیـنە جیاوازەکـانی هەبێـت. بـا ئەو روانینـانە، وەک گوتمـان، لەچـاو سـتراتیژە کوردسـتانییەکە پاشەکـشێی شـارچێتی بێت.

لـێ جموجـوڵی سیاسـی لەکوردسـتان بەو هەمـوو پەرەسـەندن و لایەنە ئیجابییەشـی دەرکەوتـی سـەلبی هەبـوو کە دیارترینیـان مـل ئەستووربوونی شەپۆلەکانی ئیسلامی سیاسـی، میـانڕەوی لەبـنەوە، بوو.

لەنزیکەی پانزە ساڵی رابردوودا ئیسلامی سیاسی میانڕەو گەلێک زۆرانبازی پەنهانی کرد، بەڵام لە دوو سێ ساڵی رابردوودا ئیـسلامی سیاسی لەمینبەری سیاسی و ئیعلامیانەوە ئیتر شەرمەکەیان شـکا، پاڵپـشت بەو ململانـێ سیاسـییەی هـاتە ئـاراوەو بـووە مـایەی دڵ رەنجـانی خەڵــک لە حــزبە ســوننەتییەکان، ئەم رەوتە وردە وردە مەیلی توندڕەوی و تـۆنی بەرزی دەنگیـان ئاشـکراکردو پـێ بەپێـی گەشــەی ململانــێ سیاســییەکان خۆیــان ئیــدارەداو تینیــان دایە بەرخۆیـــان. نەک هـــەر ئەمە، بەڵکــو لەزۆر وێــستگەو شـــوێندا ئیسلامییەکان بـوونە سـەرقافڵەی تێکوپێکدانی ژینـگەی سیاسـی و بەدەمـامکی هێـزی تـرەوە هەمـوو شـتێکیان کـردە دەسـکەلا بـۆ

بەدەسـتهێنانی پێگەیەکـی واوەتـر کە لەئامـانجە هەرە دوورەکـانی ئیسلامی سیاسیدا خۆی دەبینێتەوە.

لەم زۆرانبازییەدا ئیسلامی سیاسـیی درێغـی نەکرد لەگرتنەبەری رێوشـوێنی نـیمچە نـاجۆریش وەک دنەدانـی تەیفێـک لەبڵاوڤـۆک و مینـبەری میـدیایی کە باچکـاری لەکـایەی سیاسـیدا دەکەن بەنـاوی رەخـنەوە، لـێ لە بنچیـنەدا رەخنەکـان ئەنگێزەیەکـی ئایـدیۆلۆژیان لەپشتە بۆ سووک و بێ ئیعتبارکردنی بزووتنەوەی کوردایەتی لەڕێی (خەتەنە لەبنای) کارەکتەرەکانی ئەو بزووتنەوەیەو ئامادەسازی بـۆ شـوێنگرتنەوەی بـزووتنەوەکە بە بزووتنەوەیەکـی ئایـدیۆلۆژی تـر، ئەوی مـوژدەی بەهـاو نرخگەلێکـی تۆتالیتـاری پێبێـت. بەمجـۆرە کـوردەواری کە خەریکبـوو دەرەنجـامی قـاڵبوونەوەی بـزووتنەوەی کوردایەتی، بەشێنەیی لەبەز و چەورییەکانی ئایدیۆلۆژیای بان چەپ و تونـدڕەوی فیکـری دەربـازی دەبـوو، دەویـسترێ لەمـلاوە لەژێـر تایتڵی "ئیسلام چارەسەرە"دا جارێکی تر گیـرۆدەی یەک دونیـابینی بەرتەسـک بکـرێتەوە کە کەرەسـتەکانی ئـازادی و دیمـوکراتی بەکاردێنێت بۆ دەستبەسەرداگرتنی بزووتنەوەی سیاسیی کوردستان و دواتر لابردنی پەیژەکە تا کەسی تر نەتوانێ سەربکەوێت.

هیچ شۆخی و قوربان بەساقەتمی ناوێت بـۆ ئەوەی دەریـچەیەک بـدۆزینەوە رەخنەکـاری ئەو رێـڕەوە ئایـدیۆلۆژییەی پـێ بکەیـن کە تەنهـا بەنـاوی ئیـسلامەوە دەخوازێت تەواوی کـایەی سیاسـی وڵات داگیر بکات، دەزانم ئیسلام بزووتنەوەیەکی سیاسییەو لەوەدا گرفـت نابینم کە رەوتی ئیسلامی سیاسەت بکات لەچوارچێـوەی زۆرانبـازی دیموکراتیدا، مەترسـی لەوەدایە ئیـسلامی سیاسـی وەک ئایـدیۆلۆژیا دنیابینییەکـانی تـر رەتبکـاتەوەو زۆرانبـازی دیمـوکراتی بەیـارییەکی

کاتی بزانێت، نەک بژارەیەکی ستراتیژیی. ئەمە مەترسی گەورەی ئایدیۆلۆژیایە، تەنانەت ئایدیۆلۆژیای چەپیش هەر ئەو مەترسییەی لێ چاوەڕوانەدەکراو دەکرێت بەرەچاوکردنی ئەوەی ئایدیۆلۆژیای چەپ رەهەندێکی رۆحی و باوەڕمەندی وای نییە کە مەترسی داگیرکردنی رۆحی ئینسانەکانی لێ بکرێت. لەکۆمەڵی رۆژهەلاتیدا کە کانگای ئایین و باوەڕە رۆحییەکانە، وەک تیۆرییەکانی شێوازی بەرهەمهێنانی ئاسیایی ئێژن، بەهۆی ئەو فەزا رۆحییەوە رۆژئاوا فەیلەسوفی بەرهەمدەهێناو رۆژهەلاتیش پەیامبەر.

ئەمە خۆگێلکردنێکی گەورەو شرۆڤەکردنێکی رووکەشانەیە کە بڵێین ئیسلام دەبێ بچێتەوە بنەو بارەگا رۆحییەکانی خۆی و دوور بێت لەسیاسەت و شەئنی گشتی کۆمەڵگەوە، بەڵکو پێویستە بڵێین هێزە ئیسلامییەکان، کە ئیسلام دەکەنە ئایدیۆلۆژیا بۆ خۆیان، پێویستە واز لەو مەیلە ئایدیۆلۆژییە بێنن کە دونیا دەکاتە ماڵباتی خێرو ماڵباتی شەڕ، دەبێ واز لەوە بێنین ئەو رەوشەی ئێستا بەپشووی کاتی جەنگاوەر بزانن و لەدەمێکی تردا جەنگی مەغلوبە بەرپابکەن، ئەم دنیابینییە ئایدیۆلۆژییە بۆ تەیفی ئایدیۆلۆژیای چەپیش راستەو هەروەک بۆ ئەو وزە ئایدیۆلۆژییە ترسناکەش راستە کە دونیای کوردەواری چەندساڵی رابردووی بەسەر ئێمەو ئەواندا دابەشکرد، جا لەکاتێکدا مەنگەنەی زۆرانبازی دیموکراتی و پرۆسەی رەخنەکاری بەردەوام لەدەستی دێت وزەی توندڕەوی لەئایدیۆلۆژیای چەق و رەوتی ئێمەو ئەواندا بەتاڵ بکاتەوەو لەناو کایەی ململانێدا، ئاساییان بکاتەوە، ئەوا دەبێ جیهادێکی گەورەش بەرپابکەین بەرامبەر بەو ئیسلامییە سیاسییە ئایدیۆلۆژییەی هەم دابەشکردنێکی ئایدیۆلۆژی قووڵ بەسەر کوردەواریدا دەسەپێنێ و هەمیش فەزای

ڕۆحی و پێشینەی دینداری خەڵک بۆ ترساندن و داگیرکردنی ڕۆحی دەخاتە کار.

ڕەنگە هەشبن بپرسن بۆچی بۆ وەزن و قافیەی شیعری، بۆ ڕەخنەگرتن لەئایدیۆلۆژیای ئیسلامی سیاسی، زبرو قسە ڕەقیشم بەرامبەر بە ئایدیۆلۆژیای چەپ و بزاوتی گۆڕاندا؟

بۆ چەپ بەتاوانی ئیسلامگەرییەوە دەستگیر دەکەم؟

ڕاستییەکەی پێموایە هەموو تەیفێکی ئایدیۆلۆژیی خۆراکی لەیەک شوێنەوە بۆ دێت، گەر وانییە بۆچی بەشێکی دیاری تەیفی چەپ لەدونیای عەرەبی و ناوچەکەدا ڕوویانکردە ئایدیۆلۆژی ئیسلامەتی؟ چوون حزبی کاری ئیسلامی لەمیسر کە لە مارکسیزم هەڵگەڕایەوەو بووە ئیسلامی؟

ڕاستێکەی زەحمەتە بێژین (هەڵگەڕایەوە)، ئەمانە بەرگی زستان و هاوینەی ئایدیۆلۆژیان و هەر یەک کەس و بۆ یەک مەبەست لەبەری دەکەن، فەزایماڵباتی خێرو شەڕ جۆرێک لەمارکسیزمی ئایینی بەرهەمهێناو هەر ئەو فەزایەش جۆرێک لەئایینداری مارکسیستی دنە داوە.

جا ئەگەر هەندێک جار دەبینین بابایەکی ئایدیۆلۆژیای چەپ شەڕە شمشێریەتی لەگەڵ بابەیەکی ئایدیۆلۆژیای ئیسلامیدا ئەوا دەبێ هەقمان بەسەر گەمەی واوە نەبێ، چونکە دوو ئەندامی یەک بنەماڵەی توندڕەوین و لەیەکتری ناخۆن، بگرە شەڕیان لەسەر بنچینەی (شتە لێکچووەکان- بەریەک دەکەون). جا ئیسلامی سیاسی ڕێک لەم دەریچەیەوە، لەم فەزا ئایدیۆلۆژییەی کوردستانەوە، زۆرانبازی سیاسیی قۆستەوەو ئەویش بەدەوری خۆی هەوڵی فروانکردنی (ئێمەو ئەوان)ی خۆی دەدات.

گرفتـــی دیـــار لەبەردەم ویـــستی زۆرانبـــازیکردن لەگەڵ ئەم تەیـــفە ئایـــدیۆلۆژییەدا ئەوەیە کە هێـــزی ئامادەباشـــی بـــۆ لەقـــاودانی فەزای ئایدیۆلۆژی، کە لێرەدا یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان لەهەمـوو هێزێکی تر لێوەشـاوەیی ئەوەی تێـدابوو، تووشـی کۆمەڵێـک زام و برینـی ئەوتـۆ هـات کە چـاوەڕێ دەکـرا لەدوا کـۆنگرەی خۆیـدا، کـۆنگرەی سـێیەم لـە (6/1 بـۆ 2010/6/12) سـازکرا، تیماریـان بکـات. لـێ بـەداخـەوە دوا کـۆنگرەی یەکێتـی تـوانی بەرنـامە بگـۆڕێ و شـەرعیەتێکی دیمـوکراتی بداتەوە بە سـەرکردایەتی حـزبەکە، بەڵام نەیتـوانی ئیئتیلافێکی گونجـاو پێکبێنێت لەنێوان ئەزموونی قاڵبووی سـەرکردایەتی مێژوویـی حـزبەکە و وزەی نوێخوازی کە بۆ راییکردنی ئەرکی قۆناغی داهاتوو پێویست بـووە. لەم برگە زەمەنیـیە هەسـتیارەدا ئیئتیلافێکی وا پێویـست بـوو، هەم بـۆ تێهەڵچـوونەوەیەکی نـوێی سیاسـەتی کوردسـتانی لە ڕێـی کـارەکتەرێکی سەرەکی گۆڕەپانی سیاسییەوەو هەم بۆ ئومێد بەخشین و ئیلهـام پێـدان بە نەوەی دوای راپەڕیـن کە پتـر لە ئاڕاسـتەیەکی ئایـدیۆلۆژیی تەمـاعی تێکـردو لەجەنـگە بێهودەکـانی خۆیـدا بەکـاری بـردن. لـەپـێش کـۆنگرە لەنووسیندا پرسیبووم ئایا یەکێتی چاکسازی دەکـات بـە پێیویـست یـان بەپێی پێویست. واتـا بـەپێـی ئـارەزووی خـۆی یـان بـە پێـی پێویـستی قۆناغی تازە. بەداخەوە ویست سەری گرت نەک پێویستی.

بەڵام ئەوە تەنهـا گرفتێکـی رەهەنـد حـزبییە کە دەشـێ کـوردەواری لەڕێی جموجۆڵی ناو هەناوی خۆیەوە کەمێک تەکان بداتەوە بەر ئەو وزە سیاسییەی ناو گۆڕەپانی کوردایەتی و دەرەنجـامی زۆرانبـازییەکە خـۆی، نوێبوونەوەو بوێری بخاتەوە بە بەریا.

ئەگەرچـی ئەمە رێگەیەکـی ئاوریـشمینی نیـیە بـۆ نوێبـوونەوە لەڕێـی یەکێتییەکی هیلاکـی قۆنـاغی رابردوودا، بەڵام دوورنیـیە. چونکـە رەنـگە

بشێت کە ژیان بێ هیوا بەسەر ببرێت، بەڵام سیاسەت و زۆرانبازی، لەشەئنی گشتیدا، قەت بێ هیوا هەڵناسوورێت.

بەڵام سیاسەتی کوردستانی تەنها گرفتی تەداروکاتی بەرپەرچدانەوەی ئیسلامیی سیاسیی و ئایدیۆلۆژیای نیمچە میللیگەرایی نییە، بەڵکو گرفتی ماندووبوون و بێتاقەتی چینی فەرمانڕەواشی هەیە. هەڵبەت بێتاقەتی پتەوکردنی بنکەی ئیمتیازو دەسەڵاتی ئابووریی خۆیان ناڵێین، کە ماشەڵای لێبێت لەم بوارەدا بێ قسوورن، بەڵکو ماندووبوون و بێتاقەتی لەوەدا کە سیاسەتێکی زیندووی ئیلهامبەخشیان هەبێت کە هەم ببێتە مایەی گردبوونەوەی خۆیان لەدەوری ئامانجێکی شایانی ئەوتۆ هاوکێشەی (جیاوازی شێوەی کارو یەکێتی ئامانجی نەتەوەیی) دابین بکات و هەمیش ببێتە چانسێکی نوێ بۆ کۆمەڵی کوردەواری و دەریچەیەکی گونجاویش بۆ لابردنی چەوری و بەزی زیادی سەر ورگ ولاشانی ئەم چینە فەرمانڕەوایە کە کەلچەرێکی بێتامی مشەخۆری و زۆنێکی خۆجیاکەرەوەی شێوە ژیانێکی درۆزنانەی چاولێکەری پەرەپێداوە.

ئەم کەڵچەرە مشەخۆرییە نیشانەکانی داهێزرانی هەموو چینێکی فەرمانڕەوا بوون لە هەموو ئەزموونێکی دونیاو بەتایبەتیش هی دونیای سێدا کە دواجار سەری هەموو لایەک دەخوات و بۆ کوردەوارییەک، کە تازەماڵباتی خۆی پێکەوە دەنێت، هەڕەشە لەکۆی ئەو چانسە دەکات کە بەکورد دراوە کەچی بەهۆی خۆمانەوە وا لەدەیەی یەکەمی سەدەی بیستویەکدا خەریکە تۆپتۆپێنی پێدەکرێت. مەترسی ئەم کەڵچەرە لەوەدایە کە بیانووی داگیرکەران و نەیارانی بژارەی کوردستانی سەربخاو قسەی وان سوار بکات کە دەڵێن کورد ئیدارەی خۆی پێ ناکرێت.

دۆخی وا ئیمپراتۆریای گەورە گەورەی مێژوویی تێکداو داروخان کە تەجرەبەی کوردستان لەچاویا رۆژێکە لە مێژووییەکی دوورودرێژی قودەرەتمەندی مەزنە دەوڵەتەکان.

پێویستە بگوترێ باسکردن لەکەڵچەری مشەخۆری لەناو چینی فەرمانڕەوا تەنها تانەو رەخنە نییە لەبەشێکی حوکمڕانی، یان ئەوەی ئۆپۆزسیۆن پێی خۆشە ناوی لێ بنێت (دەسەڵاتی کوردی)، چونکە چینی فەرمانڕەوا مانایەکی فراوانە کە دەستبژێری سیاسیی و ئابووری و دەسترۆیشتووانی کوردەواری دەگرێتەوە، بە دەسەڵات و ئۆپۆزسیۆنیشەوە و ئاوا بە پۆلێنکاری رووکەشانە ناتوانن شانی خۆیان لەبەرپرسیارێتییە گشتییەکان خاڵی بکەنەوە. هەر لێرەشەوە چاکسازی و دەستکاری لە پرۆژەی سیاسییدا قاڵبی موزایەدەو بابژی میللیگەرایی تێدەپەڕێنێ و دەبێتە وەزیفەیەکی نیشتمانیی. دەنا، وەکی تر، کردنی گەندەڵی و مشەخۆری بە دەسکەلایەکی تەکنیکی لەڕێی دەستکەوتی سیاسی کورتخایەندا، یەکێکە لەدەرەنجامەکانی ئەو کەلچەرە، نەک دەواو دەرمانێک بۆ دەردە گەورەکە.

تکا دەکەم هاونیشتمانانم لەبیرتان بێت عیراقی پادشایی لە دوا ساڵەکانی تەمەنیدا سامانی نەوتی زیادی کردو مەجلیسی ئیعماریشی هەبوو، چونکە چینە فەرمانڕەواکەی کێشەی هەبوو لەگەڵ فراوانکردنی نوێنەرایەتیکردنی تویژە تازە سەرهەڵداوەکانی کۆمەڵی عیراقی و نەیتوانی ئەو سەرهەڵداوییە کۆمەڵایەتییە لەجومگەکانی خۆیدا ئیستیعاب بکات. سەرەنجام تووشی کودەتاو هەڵگەرانەوە هات، هەڵگەڕانەوەیەکی وا نەهێشتی گەشەی شێنەیی رێی خۆی بدۆزێتەوە و نەخۆشی هیچ موژدەیەکی تازەی پێ بوو. هەڵبەت لە کوردستاندا

نه سوپا هەیە کودەتای ناڕەوا بکاو نە لەم چەرخی فرەیی تەلەفزیۆن و سەتەلایتدا هیچ چەقۆ وەشێنێک دەتوانێ بەیانی ژمارە یەک بخوێنێتەوە.

لێ کوردستان داگیرکەران و نەیارانی هەن کە هەمیشە لەسەر پێن بۆ پوچەڵکردنەوەی تێزەکەی دۆستی کوردو کوردستان، ئیسماعیل بێشکچی: خراپترین ئیدارەی کوردی بۆ کورد لە باشترین ئیدارەی داگیرکەرانی، باشترە.

ڕێگای سێیەم بۆ یەکەم

لێرەدا بۆچوونێک پێشنیاز دەکەم بۆ سیاسەتێکی نوێ لەم بەشەی کوردستاندا کە دەشێ ناوی بنێم سیاسەتێکی سێ کوچکەیی، یان ئەم تایتڵە گوزارشتی لێ بکات: ڕێگای سێیەم هەر خۆی ڕێگای یەکەمە.

وایدەبینم تائیتر ڕەوتی دابەشی هێزو هاوسەنگی سیاسی لە وڵاتەکەماندا بەردەوام لە پێکداداندا بێت، ئەگەر لەنێوان دوو ڕەوتی توندڕەوی سیاسییدا ڕێگەیەکی میانڕەوی نەرمونیان پەرەی پێ نەدرێ.

ڕووداوەکانی دوو ساڵی ڕابردوو لەچەند وێستگەیەکدا ئەوەی دەرخست ڕەوتێک ئەوپەڕی چەپە لە بەرزکردنەوەی دروشمبازی ئازادیی و دیموکراتی و ڕوانینە ئەوپەڕ لیبرالییەکان، ڕەوتێکی تر ئەوپەڕی ڕاستە لەمەیلی لەقاڵبدانی دیموکراسی و بەرهەڵداکردنی ویستی کۆنەپەرستی، ڕەوتێک ئەنارشیزم و ژاوەژاوی ناو میدیاکان بە تاقە شوێنی نەبەردی لەپێناو ئازادی و نیشتمان و مافەکان دەزانێ، ڕەوتێکی تر تەعەسف دەکات لەبەکارهێنانی هێزدا. ڕەوتێک بەبیانووی بەرپەرچدانەوەی بێ دادی و سەرکوتکردنەوە خەریکی موزایەدەو هەرزان فرۆشییە، ڕەوتێکی تر لەژێر تایتڵی بەرژەوەندی باڵای نەتەوەدا هەڕەشەو گوڕەشەی پێچانەوەی هەموو مافە کۆمەڵایەتی، فەردی و سیاسییە بەدیهاتووەکان لەناوخۆی وڵات دەکات. ئەم دوو ڕەوتە بەمجۆرە هێمنایەتی و ئارامی و ریتمی شێنەیی گەشەی کوردستان دەشێوێنن و هەڕەشەن بۆ سەر دیموکراتی وەک باشترین سیستمی نوێنەرایەتی. لەم دۆخەدایە کە

کۆمەڵی کوردەواری بە بەرییەوە نەماوەو توانای خولێکی دیکەی جەمسەرگیری توندی نەماوە.

کوردستان داگیرکراوە، نە تەنها لە لایەن داگیرکەرانەوە، بەڵکو لەلایەن خۆشمانەوە، کوردستانی باشووریش دابەشکراوە، نەک تەنها لەلایەن ئەوانەی هەرێمیان لەشوێنێک داناوەو کەرکوک و خانەقین و شێخان و مەخمورەکەیان لەشوێنێکی تر گلداوەتەوە، بەڵکو لەلایەن خۆشمانەوە. دوو بەرەی توندڕەوی بەرامبەر بەیەک کە سەرکردەی جارانی بەلشەفیک هاورێ لینین جوانی وەسفکردوون (بچۆ بۆ ئەوپەڕی چەپ خۆت لەوپەڕی راست دەبینییەوە، بچۆ بۆ ئەوپەڕی راست خۆت لەوپەڕی چەپ دەبینییەوە). ئەوانەی دوو بەرەی توندڕەوی کوردستان پێکدێنن تەنها واقیعی ئەمڕۆمانیان تاڵ نەکردووە، بەڵکو ئایندەشمانیان زەوتکردووەو دوای ئایندەشمانیان خستۆتە سەر لەپی سیحربازێکەوە.

تەنها داگیرکەران کوردستانیان تەعریب نەکردووە، بەڵکو مەترسیدارترین جۆرەکانی تەعریب، وەک لەشوێنی تردا باسمکردووە، تەعریبکردنی سیاسەتی کوردستانییە، ئێستا ئی دیکەشی دەخەمەسەر: تەعریبکردنی ئەندێشەی کوردی و رەفتاری رۆژانەی ناو کۆمەڵی کوردەوارییە. لێرەش مەبەستم تانە لەکۆمەڵی عەرەبی نییە بەقەدەر ئەوەی ناڵەناڵە لەدەست ئەو خەسڵەتانەی سیاسەت و ئەندێشەی عەرەب کە ژێرمەندەکانی خۆشیان دادو بێدادیانە بەدەستییەوە.

کوردستان داگیرکراوە، دابەشکراوەو تەعریبکراوە، بەڵام نەک لەلایەن داگیرکەران و ئیمپریالیزم و پەیڕەوانی سیاسەتی پاکتاوی رەگەزییەوە، بەڵکو لەلایەن خۆشمانەوە، یان روونتر بڵێم، لەلایەن ئەوانەی لەخۆمانن و بەسەر دوو بەرەی توندڕەویدا دابەشبوون، بەرەیەک هەر ئێستا هەموو شتێکی گەرەکەو یەکی دی کە هێندە خۆپارێزە ئامادەنییە هیچ لەبارەی گۆڕانی زەمانەوە بسەلمێنێ. ئەم دوو بەرەیە بۆ یەکتری دەسەننەوەو بە

هەردووکیانەوە ئەو میللەتە کوردە داماوە میانڕەو خوازە دەفلیقێننەوەو شەڕ بەوان دەکەن. ئەوانە کوردستانیان لێ بۆتە تاقیگەی تاقیکردنەوەو دەرمانی ئایدیۆلۆژی نوێ و ژەهری کۆنەپەرستی خۆیانی لەسەر تاقیدەکەنەوە.

بۆ دەربازبوون لەدۆخە کوردستانی داگیرو دابەشکراو و تەعریبکراوی خۆماڵی پێویستمان بەنەخشەی رزگاری هەیە کە دەشێ ناوی نەخشەی رزگاری دووەمی لێ بنێین، یان نەخشەی دووەمین جار رزگاری وەک ئەو ناوەی لە راپەڕینی دوومی کوردمان ناوە، راپەڕینی یەکەم لەئاداری 1991 دەستیپێکردو لە کۆڕەو گیرسایەوە، راپەڕینی دووەم لەگەڕانەوەی کۆڕەو و لیژنەی تەنسیقەوە دەستیپێکردو لەتشرینی یەکەمی 1991، بەدەرکردنی سوپای بەعس و راماڵینی تا ئەودیوی کفری، گیرسایەوە.

وڵاتانی جیابۆوە لەسۆڤێت هاوشانی ئێمە لەسەرەتای نەوەدەکان لەداگیرکەر رزگاربوون و سەربەخۆیی خۆیان وەرگرت. لەم چەند ساڵەدا شۆڕشی رزگاری دووەمیان بەرپاکرد کە شۆڕشێکی سوورو گەشاوە بوو، بەڵام نەک خوێناوی. کوردستانیش نەخشەیەکی (شۆڕشێکی) رزگاری وای گەرەکە، بەڵام نە شۆڕشێک بۆ راماڵین، شۆڕشێک بۆ خوێن، شۆڕشێک بۆ وەرگۆڕانێکی رادیکاڵی، بەڵکو نەخشەی رزگاری بۆ شۆڕشێک رێک دژی ئەو مەیلە، ئەو کەڵچەرە خوێنین و رادیکاڵی و توندڕەوەی کە دەیەوێت دابەشمان بکات بەسەر دووبەرەی پەرگیریی و کەم حەوسەڵەیی لەگۆڕانکاریی، لەلایەک، و زێدەڕۆیی لە بەرپەرچدانەوەی فراوانکردنی مەوداکانی ئەزموونی کوردستان لەلایەکی ترەوە. نەخشەی رزگاری وا، بۆ بەئاگاهێنانەوەی زۆرینەی بێ دەنگە کە هەردوو بەرە لەخۆراو بەوەکالەتی ئەوان خیتابی توندڕەویی خۆیان دادەڕێژن. چونکە زۆرینەی بێدەنگ بێدەنگە، وای نیشان دەدەن یان وا

مەزەندە دەکەن ئەوەی خۆیان لەوەحشەتی شەودا بیری لێدەکەنەوە هەر ئەوەیە کە خەڵک لەڕووناکی رۆژدا وێڵن بەدوایدا!

رێگای سێیەم، نەخشەی رزگاری پێیە، رێگایە بۆ بەگەڕخستنی بەشداریی زۆرینەی بێدەنگ، رێگایەکی نوێیە بۆ پەرەپێدانی بەشداری سیاسیی و فەرهەنگی دوور لەخیتابی هاتوهاوارو میللیگەرایی. رێگای گونجاو بۆ مەیلی ئاشتیخوازی کوردو دنەدانی ئارەزووی جێگیری و شێنەیی دوای دەیان دەورانی داگیرکاری و دابەشکاری و تەعریبکاری کوردستان.

لەئاستی دەرەکی و لەناوخۆشیدا، بەو شرۆڤەیەی سەرەوەمان، رێگای سێیەم داوایەکی متەوازیعانەیە بۆ باوەشکردن بەوی هەمانەو بەهەدەر نەدانێتی لەسەرچڵی و گەمەی دوو بەرەی توندڕەواندا، رێگای میانڕەوی و ناوەندێتی و شێنەیی و عەقلانییە کە پەرۆشی پارێزگارییە لەوەی دوو دەیەی ناوەڕاستی دووسەدە بۆمانی دابینکردووە و هیواش بەپەرەپێدان و فراوانکردنی هەیە بەجۆرێک داد و ئەمان و دادپەروەری کۆمەڵایەتی لەگەڵ خۆیدا بهێنێ، بەجۆرێک کوردستانگیر بێت نەک تەنها بەمانای ئەوەی کەرکوک و خانەقینیش بگرێتەوەو بیانخاتە پاڵ هەرێم، بەڵکو بەو مانایەی لەناوخۆی هەرێمیشدا تەجرەبەی کوردستان و دەستکەوتەکانی وا بەڕەحم بێت کە شوێنی دیکەی دەرەوەی شارە گەورەکانیش بگرێتەوە، وا بەڕەحم بێت گوندو ئاوایی و جوگرافیای زۆرینەی هەژاری کوردستانیش بگرێتەوە. گەڕانەوە بێت بۆ ئەسڵی بە ڕەحم و دڵنەوایی کوردایەتی کە لەمنداڵدانی زوڵمی داگیرکەران لەسەر میللەت و چەوساندنەوەی کوردەواری لەدایکبووە جا ئەگەر لاساییکردنەوەی ناسیۆنالیستی عەرەبی و تورکی و ئێرانی لێرەو لەوێ زەفەری بەهەندێک قەناعەتی کوردایەتی بردووە کە لەبنچینەدا کوردایەتییەکی بەناوەڕۆک

کـــۆمەڵایەتی و مەیلـــی دادپەروەری و خەڵکدۆســـتی هەیە، پێویـــستە لەمەودوا ڕێ نەدەین ئەم دۆخە ببێتە بناغەی خەباتی داهاتوومان.

ئەم ڕێگای سێیەمە بەو مانایەیە هەر خۆی ڕێگای یەکەمە، واتا خـۆی دەشـێ ببێـتە بـژارەی یەکەم، چـونکە ئەسـڵ لەکـوردایەتی زەبـرو زەنـگ نییە، ئەسڵیش لەسیاسەتدا فێڵ و تەڵەکەبازی نییە وەک هەندێک وێنـای دەکەن، بەڵکـو ئەسـڵ لەشۆڕشـدا کەڵەکەکردنـی هەڵـومەرجێکە چیتـر توندرەویی و زەبروزەنگ و ژاوەژاوە قبوڵ نەکرێت.

بۆ ئەم نەخشە ڕێگای ڕزگارییە، بۆ ئەمە نەخشە ڕێگای سێیەمە:

جگە لە:

*میانڕەویی و نەرمونیانی

پێویستمان بە:

*دەستپێشخەرییە: هیلاک و بێ تاقەت و ماندووەکان نـاتوانن دەسـت پێشخەر بن، ناتوانن لەسەر چیمەنتـۆی ڕەق بـاخی گـوڵ بـڕوێنن، ئەوانە دەخـوازن چـاوەڕێ بـکەن و خۆیـان لەبەرەنگـاری و ڕووبەڕووبـوونەوە لادەدەن. هیلاکەکـان میـانڕەو نیـین، تەمـبەڵ و تەوەزەڵـن، خواخوایـانە کەس ناویان نەهێنێ چـونکە سەرسـەلامەتی و دەسـت بەکڵاوگرتنەوەیـان لـێ بـۆتە میـانڕەویی. کە ئەوە میـانڕەوییەکی درۆزنـانەیە، ئەوە تەسـلیم بـوونە بە واقیـع نەک واقیعبینـی. دەستپێـشخەری لەدەسـت هیمەتـدارو بەورەکـان دێـت. ئەمـانە دەتـوانن ئەدەبیـاتی میـانڕەوە ڕاسـتەقینەکان پەرەپێبـدەن و چاکـسازی هەمەلایەن بەشـێنەیی و دوور لەهاتوهـاوار جێبەجـێ بـکەن. ئەوانە واقیـع بیـنە واقیـع گۆڕەکـانن و بەرەوپیری (جەنگ)ی ڕەتکردنەوەی توندڕەوی و پەرگیری، بەکەرەسـتەی تەگبیرو هـۆنینەوەی ڕێـی چارەسـەری تەنگژەکـانەوە دەڕۆن. بـۆ ئەمەش دەزانن پێویستیان بە:

-بەردەوامـی پەیوەنـدی و کـۆڵنەدان، هەیە: کوردسـتان پـڕە لەوانەی تێکۆشـەری ڕاسـتەقینەی ڕێـی ڕزگـاری و دادو سـەرفرازین، بەڵام

کۆڵنەدەرەکان دراوە دەگمەن و ئەڵماسییەکەی هەموو بزووتنەوەیەکی رزگاریخوازین لەهەموو شوێنێکی دونیادا.

تێکۆشەر ڕێی خەبات دەگرێتەبەر و ئەجری ئەو تێکۆشانەی هەیە، ئەمما کۆڵنەدەر لەو ڕێگایە کۆڵ نادات، تەواوی دەکات. کۆڵنەدەر لە شەمەندۆفێرەکە نایەتەخوار، ئەو نە نەفەرەو نە شۆفێر، ڕەنگە ئەو خودی شەفەندۆفێرەکە بێت کە بەردەوام لەڕێیەو لەپەیوەندیی و گرێدانەوەی شارو لادێ و مەملەکەتەکاندایە.

خاوەنداریێتی لەکوردستان کراسێکە بۆ بەری هەموو مرۆڤێکی کوردستانی و بۆ بەری هەر ڕەوتێکی کوردستانی کە هەست دەکات بەو بەرگەوە لەبەرگ و ناوەڕۆکدا جوانتر دەبێت.

ڕێگای سێیەم، هەر خۆی ڕێگای یەکەمە. هەر ئەوەندە کۆڵنەدەرەکان دەستپێشخەرییان کرد بۆ بڵاوکردنەوەی فەرهەنگی میانڕەویی و ناوەندێتی و چاکسازی بەشێنەیی. ئیتر شەمەندۆفێری خاوەنداریێتی لەکوردستان دەبێتە کوردستانگیر و گرنگترین شتێک کە دەیبوژێنێتەوە ترسێکی ئیجابیە بۆ پاراستنی ئەوەی هەمانەو هیوایەکی بێ کۆتایە بۆ پەرەپێدان و فراوانکردنی بەردەوامی.

بەمجۆرە دەکرێ سەدەی بیستویەک بکەینە سەدەیەکی کوردی و زۆرانبازی لەگەڵدا بکەین، بەمجۆرە دەتوانین خاوەنداریێتی لەکوردستان بکەین، کوردبین بێ ئەوەی کوردبوونەکەی جارانی زوڵم و زۆرمان قبوڵ بێت. کوردی دواڕۆژی مسۆگەر بین بێ ئەوەی دەستمایەی جارانمان لەسەرەڕۆیی و سەرچڵی بێ ئاماندا خەرجی بێ حاسڵ بکەین.

ئەم کوردە دەستپێشخەرە، میانڕەوە چاوەڕێی دوا ڕۆژ ناکات. خۆی بۆی دەچێت، لە بەرەنگاربوونەوە خۆی لا نادات، بەڵکو داوای بەرەنگاربوونەوە دەکات. سەرسەلامەتی ناوێت و دەست بەکڵاوی خۆیەوە ناگرێت تا با نەیبات. بەڵکو بەدوای سەلامەتی و جێگیریی یەکجارەکیدا دەگەڕێت و سەری ئەو کڵاوە هەڵدەداتەوە کە ئەموستیلەی بەختی وی لێیە.

سڕ بڵاونەکراوە

فیکر پەڕگیر، ڕەوت خۆڵەمێشی*

ڕەوتی خۆڵەمێشی لە فیکری پەرگیـردا واقیعێکـی تـاڵەو دەبـێ ڕەتبکـرێتەوە لەوانەیە دەسـتەواژەکە نزیـک بێـت لەگوزارشـتێکی پەنهان، بەڵام ئەگەر واقیعەکە لەهەمان فەزای پەنهانـدا بخـولێتەوە ئەوا ناولێنانی بوختـان نیـیە، بەڵکـو دەستنیـشانکردنی واقیعێکـی تاڵە:

واقیعی ئەوەی ئەزموونی دیموکراسی کوردستان شایانی ڕەوتێکـی ڕەوانی سپییە تاپێویستی گەشەی خۆی پڕ بکاتەوە، لێ ئێمە ئێستا تووشی ڕەوتێکـی پەڕگیـری خۆڵەمێـشی هـاتووین کە کەرەسـتەکانی سیستمی سیاسی بەکاردێنێت، لێـی بەهرەمەنـد دەبـێ و خـۆی پـێ دەدزێـــتەوە لەهەر بەرپرســـیاری و لێپرســـینەوەیەک، کەچـــی ئەدەبیاتەکەشـی پـڕە لەو دەسـتەواژانەی بـۆنی کودەتایـان لێـدێت، بەسەر کۆی سیـستمی سیاسـی وڵاتـدا، ڕسـتەو دەربڕینەکـانی دونیـا بەسەر بەرەی خێرو شەڕدا دابەش دەکات و لەکردەوەشـدا دەرفەتـی هاوپەیمانێتی هەمەجۆر، موغـازەلەی ژێربەژێـری هێـزە ناکۆکەکـان و دەستبردن بۆ هەموو ئەو سەکۆ سیاسی و ئیعلامییانەی لە باشـترین حاڵی ناولێناندا، دەکرێ بڵێین لە دەرەوەی (سیـستمی دانپیـانراوی پرۆسەی سیاسییدان)، ئەو دەرفەتـانەی لەبەردەم خۆیـدا بەکراوەیـی هێشتۆتەوە، ئەو دونیـا پـاکژو بێگەردەی لەئایـدیۆلۆژیای پەرگیـردا، لەخەیاڵدانی سیاسی ئەودا خۆی نمایـشدەکات، ئاسـمان و ڕێـسمانی

فەرقە لەگەڵ ئەو واقیعە ئاڵۆزەی لەسەر زەمین هەیەو ئەم ڕەوتە بێ پەرواو بێ سڵەمینەوە، ناکۆکەکانی پێکەوە گرێدەدات.

ئایدیایەکی بێگەردو پاکژ لەنووسراوەکانداو دەستکراوەیی لەهەلپەرستی، قۆستنەوەی هەموو دەرفەتێک بۆ تێکشکانی بەرەی بەرامبەر، هەوڵدان بۆ بێلایەنکردنی لایەنەکانی ململانێ و ئیستفرادکردن بەهەندێکیان. پەلاماردانی بەشێک و غەفڵەتگیریی بەرامبەر بە بەشێکی تر. لەئایدیادا نیشاندانی سنوورێکی تائەوپەڕی جیاکەرەوە لەنێوان خۆت و ئەوانی تردا و لەواقیعیشدا تێکەڵکردنی کاغەزو کارتەکانی سەر مێز.

هەندێک خەسڵەتی ڕۆمانسی هەموو ئایدیایەکی پاکژو بێگەرد نزیکە لەئایدیایەکی فاشستی، چونکە لەبنچینەدا ئایدیای بێگەردو پاکژ تەنها لەئەدەبدا، لەخەیاڵی ڕۆمانسیدا جوان و بەرهەمدارە، کەهاتە کایەی سیاسەتەوە لەگەڵ نەشونماکردنی ڕووی لەزەبری توندوتیژی و فاشیزمە، ڕووی لەوەیە کودەتاکار بێت بەسەر واقیعدا کەواقیعی ئاسایی ژیان، گوناهەکانی و کەموکوڕییەکانێتی.

ئایدیۆلۆژیای خۆڵەمێشی وەرگۆڕانی کۆی سیستمی گەرەکە، چونکە گۆڕینی کۆی سیستم ئاسانترە لەچاککردنی، لەدەستو پەنجە نەرمکردن لەگەڵ کەموکووڕی و پەککەوتنە مرۆییەکاندا.

مرۆڤەکان لەبنچینەدا خراپەکارو کەموکوڕیدارن، لەهەمان کاتدا وزەیەکی شاراوەی چاکەکاری و پێداچوونەوە بەهەڵەو راستکردنەوەیان تێدایە. سیستمەکانی ژیانیش، بەسیستمی سیاسیشەوە، بەرهەمی مرۆڤە خراپەکارە-چاکەخوازەکانن، ئەوانیش لەکەموکووڕیدا ڕوویان لەپڕکردنەوەی کەموکوڕییەو لەکورتهێناندا ڕێگا بەرەو کامڵبوون دەدۆزنەوە، نایگەنێ، بەڵام گەشە دەکەن و

پێشدەکەون و کاژی خراپی و لاساری لەخۆیان و دەورووبەرەکەیان دادەماڵن، وەکتری ئەگەر مرۆڤەکان لەوانەبن کەخۆیان وابێتەبەرچاو تاقیمی هەڵبژێردراوی خودان و بۆئەوە هاتوون دونیا لەشەڕ پاک بکەنەوەو خێرو دادپەروەریی کامڵ بەرقەرار بکەن و بەمە خۆیان لەئەوانی تر جیابکەنەوە، مەعلومە ئەم جۆرە تێفکرینە سەر بەماڵی چ ماڵوێرانییەکدا دەکات؟ ئایدیای وا پەرگیری دەکاتە زادی خۆی و هەستیش بەم پەرگیرییە ناکات، کەی لەمێژوودا پەرگیرەکان، دیکتاتۆرەکان و دەستەبژێری نێردراو لەلایەن خوداوەندەکانەوە هەستیان بەو پەرگیرییەی خۆیان کردووە، چوونکە هەر ئەو ساتەی هەست دەکەن پەرگیرن، چیتر پەرگیر نین، لەبەرئەمە پەرگیرەکان ئەم نووسراوەی ئێمە بەسەیر دەبینن و لایان وایە ئەوان ناگرێتەوە، کەڕێک ئەوانی مەبەستە.

خاوەن ئایدیا پاکژو بێگەردە رۆمانسییەکان، ئەوانەی کۆی سیستمی رێکخەری ژیان لەخەیاڵدانی خۆیان دەسڕنەوەو رەتیدەکەنەوە، ئەوانە خۆیان بەپێوەنداری رێورەسمی رێکخەریی ئەم سیستمە نازانن، پێوەندار، نین بەمەبنا فیکری و سیاسی و قانوونییەکانی، بۆیە پابەندێتی مۆراڵیشیان لەهەمبەریدا لاوازە.

بەڕاشکاوی نایڵێن، بەڵام زۆر قسەکردن و نووسراوەی هەمەجۆر، هەر شتێک دەدەن بەدەستەوە. شتێک وەک ئەوەی لەسیاسەتدا دەیانەوێت کۆی سیستمی سیاسی بگۆڕن. تەنانەت ئەگەر بەبەکارهێنانی ئالیەتەکانی ئەو سیستمەش بێت کەئەمان ستراتیژیان بۆ هەڵتەکانێتی. بەپەیژەیەکدا بۆ سەربان سەردەکەون کەدواتر لای دەبەن نەکا خەڵکی تریش بەو پلیکانانەدا سەرکەون، لەحاڵی وادایە کەپەرگیرەکان دەتوانن ئەم دوو باسە پێکەوە گرێبدەن: ئایدیای پاک

و بێگەردو رەفتاری ناجۆر. ئامانج کارکردنە بۆ ئایدیاکەو ئامرازیش رەفتاری ناجۆرە، چونکە ئەو دونیا خوازراوە، کەبریتییە لەسیستمێکی تەواو تازە، تەنها ئەوە دونیاکەی ئەوانەو شایانی ئەوەیە پابەندی یاساو رێساکانی بێت، و ئەم دونیا واقیعییە، کەبریتییە لەکۆی سیستمێک (ئێمە) رقمان لێیەتی و دونیاکەی (ئەوانە)، شایانی ئەوە نییە پابەندی یاساو رێساکانی بیت با تەنانەت لەململانێی کارکردن بۆ هەڵوەشاندنەوەی هەندێک لەبەندو باوەکانی لەقازانجی خۆمان بخەینەگەڕ. جائەم جۆرە ئایدیایە رۆمانسییە پێیوایە ئەوەندە بەسە حەز لەیار بکات تا پێویست بکات یارماڵی ببێت، بێ رەچاوکردنی ئەو واقیعەی کەدەشێ یاری دڵخواز هەر ئەسڵەن دڵی بەم یارە رۆمانسییە پاکژەوە نەبێت، یار کوشتن کەچیرۆکی شەیدابوونە بەیارێک و لەناوبردنێتی نەکا دڵ بدات بەیەکێکی دیکەی دوژمن، هەر لێرەوە سەریهەڵداوەو سەری خواردووە، عەرەب بەمە دەڵێ: (ومن الحب ماقتل)! مامۆستا مەسعود محەمەدیش لەجیاتی کورد واوەسفی دەکات: (ئەی یاری عەزیز بەخودا هەڵخەڵەتاوی).

لێرەوە دەشێ گرێی ئەوەمان بۆ بکرێتەوە کەبۆچی ئایدیای پاکژ دەتوانێ لەگەڵ واقیعێکی ناپاکژدا هەڵبکات؟ ئایدیای پاکژ شارو وڵات بەجێدێڵێ و خۆی لەسەحرا یان شوێنێکی تایبەتدا گرد دەکاتەوە تاوەک فوستاتی خێر بێت، دووربێت لەفۆستاتی شەڕو جگە لەشوێنی پیرۆزی خۆی هەموو وڵاتی لە لادارو ئەلحەرب بێت. کە لەشەڕیشدا هەموو چەکێک رەوایە بەچەکی دەستکراوەیی مامەڵەکردن لەگەڵ ناکۆکەکان و تەنانەت لەگەڵ ئەو کارەکتەرو بیرکردنەوانەی کە بەگوێرەی ئەدەبیاتی دابەشی خێروشەڕ هی ئەوە

نـین مامەڵەیـان لەگەڵـدا بکرێـت. مەگەر مـامەڵەیەکی کـاتی و بـۆ پتەوکردنی سەرزەمین و فوستاتی خێـر نەبێـت. لەبەرئەوە ئاشـتی و پێکەوە هەڵکردن، مـامەڵە لەگەڵ پێکهاتەکـانی تـری جیـاوازو لەگەڵ نەیـارە سیاسـییەکاندا وەک سـتراتیژ کـارێکی نەکـردەیە. سـتراتیژی هەڵکــردن و ســازان و دەستاودەســتکردنی بیــرۆکەو کورســی و ئاڵوگۆڕی پێگە کۆمەڵایەتی و سیاسـییەکان لەئەندێـشەی پەرگیـردا نییە، بەڵکە هـودنەو رێککەوتنـی کـاتی و هەڵکردنـی بەقیـست وەک تاکتیک هەیەو چاوی لێ دەکرێت تا ئەگەر هاوکێـشەکان بچـووکترین گۆڕانکارییان بەسەردا هات پاکانەی دڕاندنی رێککەوتنە کاتییەکان و شکانی هودنەو ئاگر بەستەکان لەئارادا بێت. لەم نێوانەدا وشـەگەلی وەک عەهدو پەیمان هیچ ئەرزشێکیان نییە، چونکە کەگەرەکـی بێـت کـۆی سیـستمێک بگۆڕێـت، بـۆچی پابەنـدی یاسـاو رێـساکانی ئەو سیستمە شایانی وەرگۆڕانە بێت؟

*ئەم وتارە لەدۆسیٚ بڵاونەکراوەکاندا مێژووی ساڵی 2010ی بەسەرەوەیە. کاتی خۆی بۆ بڵاوکردنەوەم نارد. دواجار دوو دۆستی بەڕێز داوایانکرد جاریٚ بڵاوی نەکەمەوە، چونکە پتر لەسەنگەرێکی ئایدیۆلۆژی لەسەر ئەندێشەی بەندە دەکەنەوە کەدەردقەتیان نایەم. ئێستا کە گێژاوی ململانێی سیاسی کەمێک نیشتۆتەوە، دەشیٚ ئەم وتارە تەنها وەک شرۆڤەیەک لیٚی بڕوانرێت، نەک وەک ڕەخنەگرتنێکی سەنگەرگرتن لە ئایدیۆلۆژیای شێوە ئاینی لە کایەی ململانێی سیاسیدا.

نەخشەی گۆڕاوی سیاسیی لە کوردستاندا*

ئەو دەرفەتانەی لەقۆناغی داهاتوودا خراوەتە بەردەم کورد لەناو عیراقدا، هەروەها ئەو تەگەرانەی رەنگە رێگری لەپێشکەوتنەکانی کورد لەقۆناغی داهاتوودا بکەن. ئەمانە دەهێنێ لێکۆڵینەوەیان لەسەر بکەین. لەکوردستاندا بمانەوێت یان نا واقعێکی تازە دروستبووە کە واقیعی گۆڕانی نەخشەی سیاسییە، واقعی گەشەکردنی بزووتنەوەی دیموکراسی کوردستانە سەبارەت بەدەرکەوتنی هێزی ئۆپۆزسیۆن لە دوو هەڵبژاردنی رابردوودا، چ ئەوەی لە 2009/7/25 دا بۆ پەرلەمان و سیستمی حوکمڕانی لەکوردستان کراو چ ئەوەی کە لە 2010/3/7 بۆ عیراق جێبەجێکرا.

ئێستا واقعێکی سیاسی تازە دروستبووە کە هێزێکی ئۆپۆزسیۆن یان چەند هێزێکی ئۆپۆزسیۆن لەناو پەرلەمانی کوردستان پەیدابوون کە لە دوو گێمی هەڵبژاردنی کوردستان و عیراقدا سەنگێکیان بۆخۆیان دروستکردووە، جاران حوکمڕانی لەکوردستان و نوێنەرایەتی کورد لەبەغدا، لەدەستی یەکێتی و پارتی و هێزە هاوپەیمانەکانیان بوو، ئێستا ئەمە گۆڕانی بەسەردا هاتووە، دەبێ هەم یەکێتی و پارتی، هەم هێزەکانی ئۆپۆزسیۆن لەگەڵ ئەم واقیعە تازەیەدا هەڵبکەن و خاڵی هاوبەش بۆ مامەڵەکردن بدۆزنەوە، ئەگەر یاری سیاسەت وەکو میکانۆیەک سەیربکەین یاریکەر دەبینێ لەجومگەی یارییەکە لەجێگایەکدا کەموکوڕی هەیە، جارێکیتر سەیری نەخشەکەی بەردەمی دەکات لەکوێدا

هەڵەی تیاکردووە، دەستنیشانی دەکات و لەوێدا هەوڵدەدات چاکیبکات، وەکو کوردەواری خۆمان دەڵێت (لەکوێ پساوە لەوێ گرێدەدرێتەوە)، ئەگەر سەیری نەخشەی سیاسی بکەین پاش دەرکەوتنی هێزی ئۆپۆزسیۆن، دەبێت لەو واقیعەوە لەگەڵ بارودۆخی سیاسی وڵاتەکەماندا مامەڵەبکەین، ئەمەیان بابەتێکە، هەروەها ئامانجەکانی گەلەکەمان لەعیراق و لەکوردستاندا ئەوەشیان بابەتێکی ترە هاوسەنگی هێزە سیاسییەکان لە کوردستان گۆڕانی بەسەردا هاتووە، بەڵام ئامانجە سەرەکییەکان گۆڕانیان بەسەرنەهاتووە، دەشێ تەکنیکی کارکردن بۆ ئەو ئامانجانە گۆڕانی بەسەرداهاتبێ، بەڵام هەر هێزێکی سیاسی بیەوێت کار لەسەرئەوە بکات کە بڵێت ئامانجەکانی کوردیش گۆڕانی بەسەرداهاتووە، پێموایە ئەمە ئیشتباهێکی گەورەیە، رەنگە لەمەوە ململانێیەکی فیکری و سیاسی توند دروستبێت نەک لەگۆڕانی هاوسەنگی هێزی سیاسی لەکوردستاندا، ئامانجە سەرەکییەکانی گەلی کورد بریتین لەجۆرێک لەقەوارە کە ئەمڕۆ لەچوارچێوەی فیدراڵی خۆی دەبینێت، لەشەراکەت لە دەسەڵاتی سیاسی لەبەغدادا، لەچارەسەرکردنی کێشەی ناوچە جێناکۆکەکان ئەمڕۆش کێشەی هەرە سەرەکی عیراقە.

1-مەسەلەی شەراکەت لەدەسەڵاتی سیاسی.

2-مەسەلەی سەروەت و سامان.

3-مەسەلەی زەوی، واتە سەرزەمینی حوکمڕانی لەوڵاتەکەمان کە تا کوێ کوردستانە؟ تاکوێ عەرەبستانە؟ واتە هەرێمی فیدرالییەکان حوکمڕانیکردنەکەیان لەچوارچێوەی عیراقی فیدراڵیدا تا کوێ دەڕوات.

ئەمە خاڵە سەرەکییەکانی جومگەی دەسەڵاتدارێتییە لەعیراق، رێک ئەمەش ئەو کێشانەیە کە کورد لەبەغدا هەیەتی، هەروەها ئەو کێشانەی کە بێگومان شیعە لەگەڵ سوننە، سوننە لەگەڵ شیعە، هەروەها

هەردووکیان لەگەڵ کورد، کوردیش لەگەڵ هەردووکیاندا هەیەتی، پێموایە ئەم مەسەلانە گۆڕانی بەسەرداهاتووە، هەروەها ئەم بابەتانەش ئەو بابەتانەن کە زیاتر لە 100 ساڵە گەلی کورد بەشێوازی جۆراوجۆر لەشۆڕشەکانی خۆیدا، لە موفاوەزاتەکانی خۆیدا، لەبەشدارییەکانی لەخەباتی پەرلەمانیدا لەخەباتی راگەیاندندا، لە ناوەوەو دەرەوەی وڵاتدا کاری لەسەرکردووە، پێموایە ئەم ئامانجانە گۆڕانیان بەسەرداهاتووە، هێزە سیاسییەکانی کوردستان دەبێ لەم مەسەلەیدا موتەفیق بن، لەکارکردن بۆ ئەم ئامانجانە هیچ ئیشکالێکیان تووشنەبێت، بۆنموونە مەسەلەی کەرکوک مەسەلەیەک نییە کە ئیجتیباهی جیاجیا هەڵبگرێت: پارتی ئیجتیهادێکی هەبێت، یەکێتی یەکگرتوو یان گۆڕان ئیجتیهادێکی تری هەبێت، ئەمانە مەسەلە گەلێکن هەموو لایەک دەبێت لەسەری کۆک بن، پێویستە هەموو لایەک پەنابەرنە بەر ئەو توانا و دەسەڵات و ئامرازانەی ئەمڕۆ خەباتی سیاسی گەلی کورد بۆئێمەی فەراهەمکردووە، لەسەردەمێکدا کە خەباتی چەکداری ئەمەی فەراهەمکردبێت گەلی کورد سڵینەکردۆتەوە لەخەباتی چەکداری، لەسەردەمێکدا موفاوەزات ئەمەی کردبێت، ئەمڕۆ دەستوورێک و یاسایەک هەیە کە نەخشە رێگەی بۆ کورد داناوە تا بتوانێت ئەم کێشانەی بۆ چارەسەربکات، بێگومان لەناو خۆشیدا باسی ئەوەدەکەین کە کوردستانییان خۆیان حوکمی خۆیان بکەن، مەبەستمان ئەوەیە لەچوارچێوەی سیستمێکی دیموکراتی پێشکەوتووی رێکوپێکدا کە ئەمەش بریتتیە لە سیستمی حوکمڕانی ئێمە گەشەبکات و دەرفەتی زیاتری سەرکەوتنی بۆ برەخسێت، پێموایە لەناوخۆی کوردستاندا ئەم گەشەکردنە ئێستا وا لەدروستبووندایە، ئەوەی کە تائێستاکە پێکهاتەی لەناوخۆی وڵاتدا غائیب بوو ئێستا ئەو حوجەیە نەما، ئێستا ئەو ئۆپۆزسیۆنە هاتووە، پەرلەمانی کوردستان

بریتییە لەچەند فراکسیۆنێک کە زۆرانبازی سیاسی و قانونی دەکەن بۆ پەرەپێدانی سیستمی حوکمڕانی و چاککردنی گوزەران و ژیانی هاوولاتیانی کوردستان، ئەمانە جومگە سەرەکییەکانی ناوخۆن لەکوردستاندا، لەپەیوەندییەکانی کورد لەگەڵ دەرەوەی خۆیدا واتە کوردستان لەگەڵ بەغدا، دەبێت هەموو ئەو کۆششانەی کە لەبواری جیاجیادا دەدرێن بۆ سیاسەتکردن لەولاتەکەی ئێمەدا، لەم چوارچێوەیەدا بخولێنەوە، ئێمە دوو بزووتنەوەمان هەیە سەرەکییەکە بریتییە لەبزووتنەوەی کوردایەتی واتە ئەو بزووتنەوەیەی کار بۆ مەسەلەی کورد دەکات کە بەشێکی زۆری هێزە سیاسییەکانی کوردستان بەناونیشانی کوردایەتی کاردەکەن، بۆ سەرخستنی مەسەلەی کورد بەدیهێنانی مافە نەتەوەییەکان هەروەها بزووتنەوەیەکی تریشمان هەیە، بریتییە لەبزووتنەوەی دیموکراسی و خۆشگوزەرانی لەناوخۆی ولاتەکەماندا، هەرکاتێک یەکێک لەم بزووتنەوانە پەکخرا بەبیانووی کارکردن بۆ ئەوەیتریانەوە، پێموایە گیروگرفت روودەدات، ئەو هاوسەنگییەی کە تائێستاکە لەناو سیاسەتی کوردستانیدا هەبووەو بالانسەکەی تێکدەچێت...

زۆر کەس لەغەدا زۆرکەس ئەولەویەت دەدەن بەمەسەلەکانی خزمەتگوزاریی، مەسەلەکانی دیموکراتی ناوخۆیی لەسەر حسابی مەسەلە نەتەوایەتییەکان، کە ئەمە هەڵەیەکی زۆر کوشندەیە وەک ئەو هەڵە کوشندەیەی کە ئەگەر مەسەلەکانی دیموکراسی ناوخۆیی و مەسەلەکانی خزمەتگوزاریی فەرامۆشبکەین، بەناونیشانی ئەوەی گوایە هێشتا مەسەلەی کورد چارەسەرنەکراوە، نە ئەو شتەی عەرەبەکان دەیانکرد کە بەبیانووی مەسەلەی فەلەستینەوە، زۆر مەسەلەی گەشەپێدانی ئابووریی و کۆمەلایەتییان پەکدەخست، راستە نە ئەو شتەی هەندێک مەیلی

سیاسی لەکوردستاندا نیشانیدەدەن بەوەی تەرکیز دەکەنە سەر پەرەپێدانی ناوخۆیی سیاسیی و ئابووریی و گەشەپێدانی کۆمەڵایەتی لەناوخۆی هەرێمی کوردستاندا، بەڵام مەسەلەکانی دیکەی کورد لەگەڵ لەدەرەوە فەرامۆشدەکەن وەکو بڵێیت کوردستان ئێستا بۆتە وڵاتێکی تەواو سەربەخۆو ئەوەی ماوە ئیشکردنە بۆ مەسەلە ناوخۆییەکان، من پێموایە ئەم باڵانس تێکچوونە وەک ئەوە وایە ئێمە رێگەی راستی خۆمان بۆ چارەسەرکردنی کێشەکانمان، نەدۆزینەوە، هەندێکەس وادەزانێت ئەم ئامانجە نەتەواییانە داواخوازیی یەکێتی و پارتین و هەر هێزێکی تر کە دروستبێت، گۆڕان یان یەکگرتوو یان کۆمەڵی ئیسلامی دەبێت ئامانجی تر بدۆزێتەوە بۆخۆی، بۆئەوەی جیاوازبێت لەیەکێتی و پارتی، لەڕاستیدا ئەم ئامانجانە هی یەکێتی و پارتی نین، ئەم ئامانجانە هی گەلی کوردن یەکێتی و پارتی لەقۆناغی جیاجیادا تەبەنییان کردووەو کاریان لەسەرکردووە، ئەو ئامانجانەی کورد هەیەتی هەمان ئەو ئامانجانەیە کە شێخ مەحمود داوایکردووە، هەمان ئەو ئامانجانە بوون کە نوێنەرەکانی کورد لەپەرلەمانی عیراق لەسەردەمی پاشادا داوایانکرد، کاتی خۆی نائیبی سلێمان ئەمین زەکی بەگ داوایکردووە ئیدارەیەکی تایبەتی کوردستان هەبێت بەکەرکوکیشەوە، ئەوە هەمان ئەو داوایەیە کە ئێستا کورد پاش دەیان ساڵ داوایدەکاتەوە، یاخود کە بۆنموونە حسەی کورد لەنەوت و سامانی سروشتی وڵاتەکەی خۆی و هی عیراق، هەمان ئەو داوایەیە کە کاتی خۆی بۆنموونە شەهید (ئیسماعیل ئاغای رواندزی) لەبیستەکاندا داوایکردووە کاتێک نائیبی رواندز بووە لەپەرلەمانی عیراق، ئەو داخوازییانە گۆڕانیان بەسەردا نەهاتووە، شێخ مەحمود بە خەباتی چەکداری داوایکردووە،و نائیبەکانی کورد لەپەرلەمانی عەهدی مەلەکیدا بەخەباتی پەرلەمانی داوایانکردووە، دوای

ئەوەش شۆڕشەکانی کورد، شۆڕشی ئەیلول و شۆڕشی نوێی کوردستان، دیسانەوە بەخەباتی چەکداری و موفاوەزات و دبلۆماسی و کارکردن لەگەڵ سیاسەتی نێودەوڵەتی داوایانکردووە. ئەم ئامانجانە هی یەکێتی و پارتی نین تا هێزێک بێت لەداخی یەکێتی و پارتی تەبەنی ئەو ئامانجانە نەکات و بچێت ئامانجێکی تر بێنێتە کایەوە، ئەمە ئەو ئامانجانەن کە یەکێتی و پارتی بۆی ڕۆیشتوون، نەک یەکێتی و پارتی دروستیانکردبن، هەر هێزێکی سیاسی بیەوێت چانسی گەشەکردن و جەدوای هەبێت لەخەباتکردنیدا دەبێت بۆ ئەو ئامانجە بڕوات. شێوازەکان دەگۆڕێن، شێوازی کارکردنی یەکێتی بۆ گەیشتن بەو ئامانجانە جیاوازە لەشێوازی پارتی، هەروەها شێوازی ئەوەی ئامانجانە جیاوازە لەوەی کە یەکێتی خەباتی بۆدەکات، داواکانی کورد یەک داوان، گۆڕانیان بەسەردانایەت، ئەوەی گۆڕانی بەسەردادێت تەکنیک و شێوەی ئیشکردنە، جۆری ئیدارەدانی گەمەکەیە لەگەڵ بەغدا بۆ بەدیهێنانی، بۆیە ئەگەر سبەینێ هێزی دیکەش دەچێتە پەرلەمانی عیراقەوە، بۆنموونە گۆڕان یان کۆمەڵ یان یەکگرتوو دەڕوات، دەبێت لەچوارچێوەی ئەو ویست و داخوازییە کوردییانەدا بچێتە ناو پەرلەمانی عیراقەوە، ئەگەر لەمە دەربچێت مانای ئەوەنییە کە بەقسەی یەکێتی و پارتی ناکات، نەخێر مانای وایە لەمێژووی کوردستان، لەداخوازیی و ویستەکانی کورد شێوازێکی تر دەدۆزێتەوە کە ئەمە بۆ گەلی کورد هەم تاقینەکراوەیە، هەم مسۆگەر نییە هەم لەڕاستیدا جۆرێک دەبێت لەلادان لەپرۆسەی سیاسی، وەختێک بۆنموونە ئێمە نەخشەی ڕێگەمان لەبەردەمە بۆ چارەسەری مەسەلەی کەرکوک کە ماددەی 140، خۆمان لەو ماددەیە ببوێرین و بچین بە شتی دیکەوە خەریک بین، بەڕەئی من ئەمە لادانە لەڕاستە ڕێی کوردایەتی، دەمەوێت ئەمە لادان نییە لەسەر ڕێی یەکێتی و پارتی تا هەر حزبێک

بۆخـۆی راسـتەڕێیەکی هەبـێ، نەخێـر ئەمە لادانە لەو راسـتەڕێیەی کە کوردایەتی کاری لەسەرکردووەو کە یەکێتی و پـارتی و هێزەکـانی تـریش مەحکـومن لەسـەری بـڕۆن و هەر هێـزێکیش لەم رێـگەیە لابـدات ئەگەر جەماوەر لەهەڵبژاردنێکیشدا دەرفەتی نەبێت سزای لێوەربگرێتەوە، کـورد چـۆن بتوانێـت ئەو فلـتەرانە بەدیبهێنێـت کە زۆریـنەی عیراقـی نەتـوانن بەزۆر شتەکانی خۆیان بەسەردا بەسپێنێت، ئایا ئەمە بەتەوافوق دەبێت، ئایـا ئەمە بە دروسـتکردنی ئەنجـومەنی هەرێمەکـان یـان ئەنجـومەنی ئیتیحـادی دەبێــت کە بــریتییە لەوەی هەمــوو ئیقلیمێــک و هەمــوو پارێزگایەک بۆی هەیە ڤیتۆی بڕیارە سیاسییە چارەنووسسازەکان بکـات، ئەگەر هەر دەستکارییەکی دەستوریش بکرێت کە لەمافەکـانی کـورد یـان شـیعە یـان سـوننە کەمـدەکاتەوە ئەوە 3⁄2ی سـێ پارێزگـا دەتـوانن رەتیبکاتەوە. هەمـوو ئەمـانە فلـتەرو شـێوازی جیاجیـان بـۆئەوەی کـورد بتوانێت ویست و داخوازییەکانی خۆی تیادابین بکات، واقیعێـک هەیە کە کـورد نەیتـوانی بەیەک لیـستەوە بچێـتە نـاو ململانێـی هەڵبژاردنـی پەرلەمـانی عیـراقەوە، ئەمەش بـووە هـۆی ئەوەی زۆرجـار کاغەزەکـان تـێکەڵا ببێـت، بۆنمـوونە ئیـشکردن و حـوکمڕانیکردن بـۆ چـوونە نـاو پەرلەمـانی بەغـداوە، پەیوەنـدی بەسیاسـەتی نـاوخۆییەوە نیـیە، ئەم مەسـەلەیە مەسـەلەیەکی قەومیـیە، کاتێـک کە هەڵبژاردنـی پەرلەمـانی کوردسـتان دەکرێـت مەسـەلە ناوخۆییەکـان و خزمەتکوزارییەکـان و دیموکراسـیی کوردسـتانی، دێـنە پێـشەوە، ئـێمە دەزانـین لەکۆتـایی ئەمساڵیـشدا روو لەهەڵبژاردنـی ئەنجـومەنی پارێزگاکـان دەکەیـن، بـۆ پارێزگاکانی هەولێـرو سلێمانی و دهـۆک، ئەوکـاتە سیـستمی حـوکمڕانی نـاوخۆیی دێـتە پێـشەوە، بۆنمـوونە چـی دەکەیـت بـۆ سلێمانی؟ چـی دەکەیت بـۆ هەولێـر؟ چـی دەکەیـت بـۆ دهـۆک؟ ئەوکـاتە مەعقـول نییە

بۆنمـــوونه یەکێتیـــی نیـــشتمانیی کوردســـتان کە دەچێـــتە هەڵبژاردنـــی داهاتووەوە بڵێت من بەتەمام وابکەم بـۆ دهـۆک لەکاتێکدا ئەو لیستەی ئەو بۆ خزمەتکردنی سلێمانییە لە سـلێمانی، یـان لەهەولێـر بڵێـت وەڵـڵا من بەتەمام وابکەم بۆ سلێمانی، لەدهۆک بڵێت وەڵلا من دەبێـت وابـکەم بـــۆ ســـلێمانی و بـــۆ هەولێـــر، واتـــا رێـــرەوەکە لەهەڵبـــژاردنەکەدا بـــۆ هەڵبژاردنێکـــی تـــر دەگۆڕێـــت، لە هەڵبژاردنـــی پارێزگاکانـــدا بـــۆ هەر پارێزگایەک بەرنامە تەرح دەکەین کە پەیوەندی بەخواست و ویستی ئەو خەڵـکەوە دەبێـت لەو سـنوورەدا تـۆ لەوکـاتەدا لەئەنجـومەنی پارێزگـای هەولێـردا لیـستێک پێـشکەش دەکەیـت دەبێـت خیتـابەکەت خیتـابێکی هەولێریانە بێت هەولێرچێتـی بکەیت لە هـی سـلێمانیدا سـلێمانچێتی، لە هی دهۆکدا دهۆکچێتی و لەکەرکوکدا کەرکوکچێتی، بەم شێوەیە خزمەتی شـارەکانی خۆمـان و هەروەهـا خزمەتـی کوردسـتان بکەیـن، و خزمەتـی مەسەلەی کورد بکەین، ئەگەر ئێمە ئەوشـتانە تـێکەڵاو بکەیـن وەک ئەوە وایە، ئینـسانێک دوور لەڕووی ئێـوە لەنـاو خێـزانەکەی خۆیـدا جیـاوازی نەکـــات لەنێـــوان کـــچەکەی و کـــوڕەکەی و ژنەکەی و خوشـــکەکەی و ئامۆزاکەی و ئەمانە. ئەم دۆسێیانە سێ دۆسێی جیان، بێگومـان بەهـۆی گەشـــەی هۆشـــیاری هەڵبـــژاردنەوە وردە وردە ئەو شـــتانە لای ئـــێمە دروستدەبێت. زۆر گـرنگە ئـێمە وردە وردە کـار لەسـەر ئەوە بکەیـن ئەو دۆسێیانە جیابکەینەوە بۆئەوەی هێزەکان لەناوخۆی وڵاتدا بەشەڕیش بێن لەگەڵ یەکتریـدا، بەڵام لەبەرامـبەر بەغـدادا دەبێـت یەک بـن، هەروەهـا نابێـــت کێـــشەکانی دهـــۆک و ســـلێمانی تـــێکەڵ بکەیـــن بە کێـــشەکانی کوردستان یان بەغدا. دەمەوێت باس لەحاڵەتێکی تـریش بـکەم، یەکێتـی و پارتی و هێزەکانی تر چۆن بچنە بەغدا بـۆ کـارکردن؟ رەئـی مـن وایە دەبێـت لەپێـشدا هێـزە سیاسـییەکانی کوردسـتان پـێکەوە دانیـشن و

ئەولەویاتەکانی خۆیـان دیـاری بـکەن و یەکتـری رازیـبکەن بـۆئەوەی کە سبەینێ دەچنە بەغدا لەگەڵ هێزە سیاسـییەکانی تـر دەکەونە ململانێـوە بتـوانن بەهێـزبن ئەم رازیکـردنە چـۆنە؟ مـومکینە ئەم رازیکـردنە لای یەکێتــی و پــارتی بەوە دەســتپێبکات یەک دوو ســێ لای گــۆڕان بەوە دەستپێبکات، بۆنمـوونە، سـێ دوو یەک، یـاخود یەکگرتـوو جـۆرێکی تـر بێت، بەڵام دەبێ دەستپێبکرێت، چونکە ئەم هێزانە لەکوردسـتان دەژیـن خۆ ناتوانیت تۆ یەکێتی بنێریتە پاکستان یـان گـۆڕان بنێـریتە نایجیریـا یـان پـارتی بنێـریتە ئەفغانـستان. لەبەرئەوە دەبێـت پـێکەوە دانیـشن هەرکەسـەو بەگـوێرەی بەشـی خـۆی بتوانێـت دۆسـێکان رێکبکـاتەوەو پـێکەوە بچـنە سـەنگەرەوە لەیەکتـری، بەڵام دەبێـت بـگەنە فـۆرمێکی هـاوبەش، بـۆئەوەی بتـوانن لەگەڵ هێـزە سیاسـییەکانی عیراقـدا لەسـەر بنچینەی ئەو ئیستحقاقەیی هەڵبژاردن کاربکەن، بۆخۆم ترسم لەوە نیـیە یەکێتی یان گـۆڕان یـان پـارتی چەنـدی بەردەکەوێت لەبەغدا؟ بەقەدەر ئەوەی کە یەکێتی و پارتی و گۆڕان و یەکگرتـوو کۆمەڵی ئیـسلامی کە دەچنە بەغدا لەسەر ئەو ئامانجانە کاربکەن کەبریتییە لەو ئامانجـانەی لە 100 سـاڵ پـێش ئێـستاوە سیاسـەتی کوردسـتانی داوایکـردووە، ئەو ئامانجانە ئامانجی نەگۆڕن هەتا دێنەدی، جا یەکێتی ئەو ئەرکە بکێشێت یان پارتی یان گۆڕان و یەکگرتـوو ئەسـڵی مەسـەلەکە ئەوەنیـیە و هەتـا ململانێی هەڵبژاردنە هەر هێزەو هەوڵبـدات ئەویتـر بـدات بەزەویـدا، بەڵام دوای ئەوە دەبێ بکەونە گفتوگۆ بۆئەوەی بەیەک ئیـرادەوە بچـنە بەغـدا، بێگومان ئێمە نەمانتوانی بەیەک لیست بچینە بەغدا، ئەوە داوایەک بـووە پــێش ئەوەی داوایەکــی یەکێتییــانەو پارتییــانە بێــت، داوایەکــی کوردسـتانیانە بـووە، ئـێمە ئەسـەری فرەلیـستەمان بینـی لەکەرکـوک ئەوەمانبینی بۆ یەکەمجار کورد بەکورد دەڵێـت تەزویـرت کـردووە، هێـزە

کوردییەکان ئەوەندەی مەشغوڵی سەرقاڵی کێبڕکێ بوون لەگەڵ یەکتری لەشوێنێکی هەستیاری وەکو کەرکوکدا ئەوەندە نەمانبینی سەرقاڵ بن بەوەی عەرەبەکان و تورکمانەکان و هێزە سیاسییەکانی تری عیراق چۆن رەفتار دەکەن لەناوچە جێناکۆکەکان؟ لەمەوە بایەخی یەک لیستی بۆ میللەتی کورد دەردەکەوێت، کە ئەوە نەبووە ناتوانین بڵێین زەرەرمان نەکردووە. ئەو دەنگانەی یەکگرتوو، کۆمەڵی ئیسلامی، گۆڕان لەکەرکوک و ناوچە جێناکۆکەکان زەرەریان تێداکردووە، ئەو دەنگانە فەوتان، چونکە ئەو دەنگانە لەسلێمانی نافەوتێن، لەهەولێرو لەگەرمیان نافەوتێن، چونکە کوردەو لەکوردی دەبات، بەڵام ئەوانە لەناوچە جێناکۆکەکان فەوتان نەدەبوو ئەم زەرەرە لەیەکتری بدەین، بەڵام وەک کورد دەڵێت: (زەرەر لەنیوەی بگەڕێتەوە هەر باشە) قۆنای داهاتوو چییە؟ ئەوەیە کە هیچ نەبێت لەهەڵوێستێکدا یەکبگرن، ناڵێم وەڵڵا دەبێت گۆڕان دوای یەکێتی یان دوای پارتی بکەوێت و پێی بڵێن وەڵڵا تۆ تازەیت و دەبێت بەقسەمان بکەیت و برا بچووکی ئێوەو برا گەورەی ئێمە، من دەڵێم کوردایەتییەکە لەکوێیە با هەموو لایەک بۆئەوێ بڕۆن، مەسەلەی کورد مەسەلەیەکی دروستکراوی مام جەلال یان دروستکراوی کاک مەسعود نییە مەسەلەی کورد مەسەلەیەکە خۆی هەیە، هەژار موکریانی وتەنی: مەسەلەی کوردە لەکورد قەوماوە. لەبەرئەوە لەسەر مەسەلەی کورد هەڵوێستی خۆیان رێکبخەن، بۆئەمە یان بۆ سازدانی کەشوهەوای سیاسی لەکوردستاندا چی پێویستە بکرێت؟ ناکرێت هاوپەیمانی لەگەڵ گۆڕان لەگەڵ یەکگرتوو بەهەمان خیتابی سەردەمی هەڵبژاردنەوە بڕوات، سەردەمی هەڵبژاردن تۆ دەتوانیت خیتابێک بەرزبکەیتەوە بڵێت لەناوتدەبەم و هەموو کورسییەکان خۆم دەیبەم... ئەمانە خیتابی حەماسی و پەرۆشی هەڵبژاردنن، بەڵام دوای ئەوە تۆ دەشیتە ناو

واقـیعەکەوە یەکێـک لەخەسـڵەتەکانی دیموکراسـی ئەوەیە هـیچ هێزێـک لەناوناچێـت، تەنـانەت ئەگەر یەک کورسیـشت هەبێـت یەکێـک هەیە کە لەسەری دادەنیشێت بەناوی ئەو حزبەوە کـاری سیاسـی خـۆی دەکـات و خەباتی سیاسـی خـۆی پێشدەخات، پێمـوایە کـورد پێویـستی بەوجـۆرە لێکتێگەیـشتنە هەیە لەنـاوخۆی بـێ ئەوەی گەشـەی دیموکراسـی پەک بخرێـت. بۆنمـوونە یەکێتـی دەتـوانێ رەخـنە لەپـارتی بگرێـت و بەپێچەوانەشەوە یان گۆڕان رەخنە لەیەکێتـی بگرێـت و بەپێچەوانەشـەوە ئـێمە دەتـوانین هەم هاوپەیمـانێتی و دۆسـتایەتی بکەیـن لەدەرەوە واتە لەودیوی حەمرین، هەم دەشتوانین ململانێی سیاسـی خۆمـان لەنـاوەوەی وڵات پەرەپێبـدەین، بەڵام وانەبێـت، تەنیـا بەدوای بیـانودا بگەڕێـین بـۆ ململانێ، بـۆ نمـوونە یەکێک بڵێت وەڵـڵا رێـگەی کەرکوک بەچەمچاڵـدا تێپەڕێت، یەکێ بڵێت نەوەڵڵا بەتەقتەقدا تێپەڕێت، یەکێک بڵێت نەوەڵڵا بەدوزدا تێپەڕێـت، واتە 50 دەقـیقەیەکە کە لەسـلێمانییەوە یـان لەهەولێـرەوە بچیـت بـۆ کەرکـوک پێویـستناکات بچیـتە قەڵادزێ، لەقەڵادزێوە بگەڕێیتەوە بۆ هەولێر لەهەولێرەوە، بگەڕێـتەوە بـۆ کەرکوک بەس تەنیا بڵێیت ئەوەیە رێگەیەکی تازەم دۆزیوەتەوە بۆ کەرکوک! کامە ئاسانترین رێگەیە کە تۆ بچیت بـۆ کەرکـوک ئەوە رەچـاو بکەیـت، کـامە ئاسنترین رێگەیە بۆئەوەی بگەیتە چارەسەرێک بۆ زۆر کێشە لەنـاوخۆی وڵات؟ کـامە ئاسـانترین رێـگەیە بـۆ ئەوەی تـۆ بـودجەیەکی شـەفاف و رێکوپێکـت دەسـتبکەوێت؟ ئەوە رەچاوبکەیـت ئەگەر تـۆ هەر تەئکیـد لەسەرئەوە بکەیتەوە بڵێت وەڵڵا رێگەکەی من راستە پێمـوانییە بگەیـنە ئاکامێک، بەڵام هەمـوولایەک دەتوانێت رێگەکـانی خـۆی شـەرح بکـات و خەڵک بە گفتوگۆ دەتوانێ بگاتە چارەسەرییەک کە کام رێگە راستە ئەو رێگەیە رەچاوبکرێت و بگیرێتەبەر. ئەسڵی مەسـەلەکە مەسـەلەی کـوردە

ئەوەكانی تر ئاساییە لەسەری جیاواز دەبین، نە ئۆپۆزسیۆن شتێكی موقەدەسە نە حوكمڕانیكردن موقەدەسە، نە ئۆپۆزسیۆن شتێكە وەك بت بیپەرستی و بڵێیت وەڵڵا من حەزم لێیە ئۆپۆزسیۆن بم، نەحوكمڕانی شتێكی موقەدەسە كە حوكمڕانی پێیانوایە ئۆپۆزسیۆن و حوكمڕانی و پەرلەمانیش موقەدەس نییەو دەزگاو دامودەزگاكانیش موقەدەس نین، بەڵكو ئامرازان بۆ بەدیهێنانی ئامانجەكان، كاراكتەرە سیاسییەكانیش موقەدەس نین، ئیللا بەقەدەر ئەوەی كە حورمەت و ڕێز لەیەكتری بگرن و ململانێیەكی سیاسی گەشەكردوو ببەن بەڕێوە كە لەچوارچێوەی ئسوڵی تێكۆشانێكی دیموكراسی بێ پێشمەوایە وردە وردە هەموو لایەك فێردەبێت هەتا چارەسەر بۆ كێشەكانی دیكە دەدۆزێتەوە بەڕەئی من چارەسەرێك بۆ كێشەكانی دیموكراسی هەر دریموكراسیی زیاترو پەرەپێدانێكی زیاتری ئەو دیموكراسییەیە.

*ئەم باسە پوختەی تائێستا بڵاونەكراوەی كۆڕێكی نووسەری كتێبەكە لە پاڵتاك، ژووری مەشخەڵان، كە بەچەند ڕۆژ دوای هەڵبژاردنی پەرلەمانی عیراق لە 2010/3/7دا، بۆ كوردانی هەندەران سازكرا. لێرەدا تەنها پوختەی باسەكە نەك پرسیارو وەڵامەكانیش، یاداشتكراون.

کوردستان له پرۆژەیەکی تەواونەکراودا*

***بەشێوەیەکی گشتی بارودۆخی سیاسیی ئێستای کوردستان چۆن دەبینی و تاچەند کارەکتەرە سیاسییەکانی لە ئاستی ئەداکردنی بەرنامەکانی خۆیاندان؟**

– ئەگەر وەسفێک بدەم بەدۆخی سیاسیی کوردستان ئەتوانم بڵێم دۆخی کۆمەڵێکە لە قۆناغی ئینتیقالیدایە بۆ قۆناغێکی نوێ. بەم مانایە لە ئاستی کۆمەڵایەتیدا، واتە لە ئاستی دینامیکیەتی بزووتنەوەی ناوخۆدا لەناو کۆمەڵی کوردەواریدا، کۆمەڵی ئێمە ئاوسە بە کۆمەڵێک گۆڕانکاری کە هیوادارم بتوانیین لەم دیدارەدا هەندێک لە سیماکانی دەستنیشان بکەین یان بخوێنینەوە، بەڵام لەوە ئەچێ نەتوانین پێشبینی 100%ی ئەو شتانە بکەین کە لەم قۆناغە یان دوای ئەم قۆناغە دێت و ڕوودەدەن.

ئەگەر قسە لەسەر سیمای ئەم قۆناغە ئینتیقالیە بکەم ئەتوانین لە سێ دۆسیە، یان ئاستدا دۆخی کوردستان بخوێنینەوە. دۆسێیەک لە ئاستی کۆمەڵایەتیدا، واتە دینامیکیەتی ژیانی کۆمەڵایەتی لە کۆمەڵی کوردستاندا و لەمەشدا کاریگەری ئابووری، کۆمەڵایەتی و فەرهەنگی ڕۆڵی خۆیان دەگێڕن. ئاستی دووەم سیاسەتی ناوخۆیی کوردی و ئەندازەی تەجاوبکردن یان تەجاوبنەکردنی لەگەڵ ئەم دۆخە کۆمەڵایەتییەدا. ئاست و دۆسیەی سێیەم سیاسەتی کوردستانی لەدەرەوەی خۆیدا کە بریتییە لەو تەگبیرە سیاسییە دەستوورییە،

یاسـایەی هاوسـەنگی هێـزی کوردسـتان لەگەڵ دەوڵەتـی عیراقـدا ڕێکیدەخات و ئەم لایەنە مەسەلەی پەیوەندییەکانی هەرێم بەوڵاتانی ئیقلیمیشەوە دەگرێتەوە.

ئەگەر بێین ئەم سێ دۆسییە تەقیم بکەین دەبینین لەهەندێک ڕووەوە سیاسـەتی کـوردی بـاش چـووەتە پێـشەوە، بەڵام لەهەنـدێک بـوار و بەتـایبەتیش لەهەنـدێک ڕووی تـرەوە، وەک لە ئاسـتی بـزووتنەوەی کـۆمەڵایەتی و سیاسـەتی نـاوخۆیی، بەداخەوە تەبـاییەک نـیـە لەنێـوان سیاسـەتی کـوردی و دینـامیکیەتی کـۆمەڵی کـوردەواری و ئەمەش ئەو شـتەیە کەپێمـوایە ئـاوس دەبێـت بەکێـشە، بەئەنـدازەی ئەوەی ئـاوس دەبێت بەچارەسەرکردن، ئەگەر زوو هەوڵی چارەسەرکردنی نەدرێت.

***ئەو ناتەبـاییەی باسـتکرد سـیمای پرۆسـەی سیاسـیی هەمـوو کۆمەڵێکە لە قۆناغی ئینتیقالیدا یان بەتەنها ئینتاجی عەقڵـی سیاسـیی کوردییە؟**

– ئەمەیەکێکە لە سیماکانی هەموو کۆمەڵێکی ئینتیقـالی، بەڵام ئـێمە مـادام قـسەمان لەسـەر قۆنـاغی ئینتیقـالی کـۆمەڵی کوردسـتانە، کەواتە هەندێک تایبەتمەندی کوردیشی تێدایە. ئەمەوێت ئەوەش بڵـێم باسـمان لەهەر تایبەتمەندییەک کرد لە کۆمەڵی کوردەواریدا بـۆ پاکـانەکردن نیـیە بـۆ ئەوەی کـۆمەڵی کـوردەواری لەدنیـا جیـابکەینەوە و بڵێـین ئـێمە پێویـستمان بەیاسـا و ڕێـسای تـایبەتی خۆمـان هەیە، بەڵکـو بـۆ ئەوەیە درک بەو تایبەتمەندییە بکەین تـاوەکو بتـوانین چـۆن تێکەڵـی بکەیـنەوە لەگەڵ ئەو ڕێسا ویاسایانەی کۆمەڵی مرۆڤایەتی هەیەتی.

بەو مانـایە پێمـوایە سـیماکانی ئەم کـۆمەڵی ئینتیقـالیەی کوردسـتان سیمای هەموو کۆمەڵێکی ئینتیقالیە، بەڵام تایبەتمەنـدی کوردستانیـشی تێدا هەیە.

لەبەرئەوەی کوردستان، هەرێمی کوردستان، وڵاتێکی داگیرکراو بووە، بۆیە بەپێی تەعریفی ئەدەبیاتی سیاسیی کوردی هیچ نەبێت کۆمەڵی بەپاشکۆکراو یان لکێنراو بەوڵاتێکی ترەوە، دۆخەکەی دژوارترە لە کۆمەڵێکی داگیرکراو، چونکە کۆمەڵی داگیرکراو دەرفەتی دەربازبوونی لەو داگیرکارییە هەیە، بەڵام کۆمەڵی لکێنراو دوو کێشەی هەیە. کێشەی ئەوەی نەبووەتە بەشێک لەو کۆمەڵگەیەی پێوە لکێنراوە، ئاسۆیەکیشی لەبەردەمدا نییە بۆ ڕزگاربوون لە داگیرکاری. لەبەرئەوە ئەمە چۆن تایبەتمەندی داوە بە سیاسەتی کوردی، ئاواش داویەتی بەکۆمەڵی کوردی. یەکێک لە دیارترین سیماکانی ئەوەیە کەمجار ڕوویداوە تەبایییەک هەبێت لەنێوان سیاسەتی کوردی و جوڵەی کۆمەڵی کوردەواری، چونکە زۆربەی کۆمەڵی کودەواری جگە لەوەی لەدەست خۆی نەبووە و پاشکۆی مەرکەزێکی تر بووە، لەهەمانکاتدا بەدەست سیاسەتی کوردییەوە نەبووە. بۆچی؟ چونکە ئەو دەوڵەتانەی کوردستانیان بەسەردا دابەشکراوە نەیانهێشتووە سیاسەتێکی ناوخۆیی کوردی هەبێت ئیلا ئەبێت سیاسەتێکی وابەستەیی کۆمەڵی سەردەست بێت و ئەمەش سیاسەتێکی ئەزمە هێنەرە، یان ئەبێت سیاسەتێکی شۆڕشگێڕی بێت. عادەتەن بزووتنەوە شۆڕشگێڕییەکان بەحوکمی پێگەی جوگرافی و قەدەغە بوونیان لەناو وڵاتدا دوور ئەبن لە کۆمەڵ و ژینگەی کۆمەڵایەتی خۆیان و لە ناوچە گوندییەکاندا قەتیس دەبن. بەمجۆرە ئێمە دەبینین زۆر کەم لە مێژووی دەوڵەتی تازەی عیراقدا بەتایبەت، دەرفەت هاتووەتە پێشەوە کە سیاسەتی کوردی بەجۆرێک لەجۆرەکان تەبا بێت لەگەڵ جوڵەی کۆمەڵی کوردی، و لەگەڵ ئاستی گەشەکردنی فەرهەنگی و کۆمەڵایەتی.

خۆی کۆمەڵی کوردی لەبەرئەوەی کۆمەڵێکی داگیرکراو بووە هەمیشە سیاسەتێکی "کوردی" ئینتاجکردووە و لەبەرئەوەی کۆمەڵێکی تەنگەژەدار بووە سیاسەتێکی تەنگەژەداری خوڵقاندووە.

***باسی ئەوەتکرد لە ڕابردوودا ناتەباییەک هەبووە لەنێوان جوڵەی کۆمەڵی کوردی و سیاسەتی کوردی، پێتوایە عەقڵی سیاسەتی کوردی لە ئێستادا هەستی بەمەترسی ئەم ناتەباییە کردبێت لەسەر پرۆسەی سیاسیی کوردستان و سەنگی سیاسیی کورد لە دەرەوە؟**

- بەداخەوە باوەڕناکەم سیاسەتی کوردی لە ناوخۆدا درکی بەمە کردبێت، لەبەرئەوە ئەو ناتەباییە، یان ئەو موشکیلەیە، ماوە. ئێمە دەبێت بپرسین هەشتا ساڵ لە حوکمڕانی دەوڵەتی عیراق بەرانبەر بە 18 ساڵ حوکمڕانی دەوڵەتی کوردی لەناو هەرێمی کوردستاندا و بەرانبەر بە چەند ساڵێکی جیاجیای خەباتی سیاسیی، بۆ نموونە لە ساڵانی شەستەکاندا کە هەژموونێکی سیاسیی هەبووە توانیویەتی لەناو کوردستاندا کار بکات، لەسەردەمی مەلەکیەتدا ڕاستە شۆڕشی کوردستان هەبووە، شۆڕشی مەلا مستەفای بارزان، بەڵام جۆرێک لە سیاسەتی کوردی ڕێپێدراو هەبووە کە بۆ نموونە هەڵبژاردنی نوێنەرەکانی کورد لە پەرلەمانی عیراقدا کە بابڵێین ڕەنگدەرەوەی بارودۆخی کۆمەڵایەتی کۆمەڵگەی کوردی بووە. بەڵام لەوەتەی عیراق جمهورییە زۆر کەم لواوە کە سیاسەتی کوردی ڕەنگدەرەوەی جوڵەی کۆمەڵایەتی کۆمەڵی کوردی بێت. ئەمەش لێسەندنەوەی شەرعیەتی نەتەوەیی نییە لە سیاسەتی کوردی بەقەدەر ئەوەی تیشکخستنە سەر ئەو حاڵەتە ناجۆرەیە کە کوردایەتی و کوردەواری لێک دابڕیبوو.

18 ساڵ و چەند ساڵێکی تریش لە قۆناغی جیاجیادا بەڕاستی ناتوانێت قورسایی خۆی ڕابگرێت لە بەرامبەر نزیکەی هەشتا ساڵ.

لەبەرئەوە ئەگەر بێـین بەراورد بکەیـن 18 سـاڵ حـوکمڕانی کـوردی دەرەقەتی 80 ساڵ لە حوکمڕانی عیراق نایەت. ئێمە لە قۆناغێکداین فەراغ هەیە لەنێوان جوڵەی کۆمەڵایەتی و جوڵەی سیاسیی. هەر بۆیە هەژموونی سیاسەتی کوردی کاریگەری کەمە لەسەر جوڵەی کۆمەڵایەتی و بەپێچەوانەوەش دەبینین لە زۆر شوێن جوڵەی کۆمەڵایەتی توانیویەتی ئاراستەی سیاسەتی کوردی قوت بدات.

بەڕای من سیاسەتی کوردی بریتییە لە دوو بەش. یەکەم بریتیە لە کوردایەتی کە کارکردنە بۆ بزووتنەوەی کوردایەتی و بۆ مافە نەتەوەییەکانی کورد. دووەم ئێمە بمانەوێ و نەمانەوێت سیاسەتی تریش تەئسیری لە سیاسەتی کوردی کردووە و ناشتوانین بەدابڕاو سەیری بکەین، بۆ نموونە سیاسەتی چەپ یان سیاسەتی کۆمەڵایەتییان سیاسەتی عیراقی یان سیاسەتی بزووتنەوە ئیسلامییەکان. بەم مانایە سیاسەتی کوردایەتی بەشێکی گەورە لە سیاسەتی کوردی پێکدەهێنێت، بەڵام تاکە پێکهێنەری سیاسەتی کوردی نییە. لەبەرئەوە زۆرجار ئەبینیت سیاسەتی کوردایەتی وا ئەزانێت تەنها سیاسەتی کوردایەتی لە ساحەکەدایە، لەهەمانکاتیشدا زۆرجار هێزە غەیرە کوردایەتییەکان ئەگەر لە ناسنامەی کوردایەتی دایماڵی پێیدەڵێی خائین. کە ئەمە ناولێنانێکی مەترسیدارە.

خۆی لەڕاستیدا سیاسەتی کوردایەتی بریتیە لە سیاسەتی نەتەوەیی و ئەمە بەشێکی گرنگە لە سیاسەتی کوردیدا، بەڵام هەموو سیاسەتی کوردی نییە.

***باسی ئەوەت کرد لە ماوەی هەشتا ساڵی ڕابردوودا سیاسەتی کوردی فۆرمێکی شمولی نەبووە، ئەکرێت ئەمە بەوە بزانین خوێندنەوەیەکی زانستیمان بۆ سیاسەت نەبووە و هەر تەنها لەژێر**

کـاریگەری کۆمەڵێـک دروشـمی نەتەوایەتـی و کوردایەتیـدا خەباتمـان کردووە؟

– ئـێمە ئەبێـت لە تەشـخیس کردنـی حاڵەتەکانـدا زۆر وردبـین. ئەو کورتهێنانە سیاسییە کورتهێنانی جوڵەی کۆمەڵایەتیشی لێکەوتـووەتەوە، چـونکە ئەویـش نەیتوانییـوە بەدوای وەڵامێکـی سیاسـیدا بگەڕێـت بـۆ مـشکیلەکانی خـۆی. بەمانـایەک لە ماناکـان نەکـوردایەتی توانیـوویەتی لەگەڵیدا بگونجێ، و نە جۆڵەی کۆمەڵایەتیش توانیـوویەتی سیاسـەتێکی تایبەت بەخـۆی دروست بکات. بـۆ نمـوونە کـۆمەڵی فەلەستینی لەژێـر داگیرکاری ئیسرائیلیدا توانیوویەتی سیاسەتێکی تـایبەت بەخـۆی ئینتـاج بکات لە دەرەوەی رێکخراوی رزگـاریخوازی فەلەسـتینی. ئەمە لەبەرچـی؟ لەبەرئەوەی ئیسرائیل وڵاتێکی کراوەتـر بـووە، بـۆیە ئەبینیـت رێبـەرانی ریزی دووەم هەیە لەناو فەلەسـتیندا. بەڵام کـۆمەڵی عیراقـی لەبەرئەوەی دیکتاتۆری سیاسەتی عیراقی بەڕێوە بردووە، بەداخەوە ئەو دیکتاتۆرییـە رێــگەی نەداوە جــوڵەی کــۆمەڵایەتی کــوردەواری بەدوای گوزارشــتی سیاسیدا بۆ خۆی بگەڕێت. بـۆیە سـەرەنجام سیاسـەتی کـوردی ویـستی ئەم بۆشاییە پڕ بکاتەوە.

باقسە لەسـەر نمـوونەیەکی بچـوکتر بکەیـن. لەدوای راپەریـن وڵاتـانی یەکێتی سۆڤیەت هەڵوەشایەوە ئەم رووداوە لەڕووی مێژوویەوە هاوشـانی مێژووی راپەرین بوو، ئێمە بینیمـان ئەو دەوڵەتـانەی پێـشوتر لکـابوون بەیەکێتــی ســۆڤیەتەوە، ســەرکردەی کۆمۆنیــستی ئەو دەوڵەتــانە بــۆ مـاوەیەکی ئینتیقـالی توانیـان ئیـدارەی وڵاتەکانیـان بگـرنە دەسـت. بـۆ نموونە شـیفەر نـازدە کەیەکێـک بـوو لە سـەرکـردەکانی سـۆڤیەت، بـوو بەسـەرۆکی جۆرجیـا، بەڵام لەبەرانـبەر ئەمـانەدا لە کوردسـتان دیـاردەی جاشایەتی پەیدا بوو، جاشەکان و بەڕێوەبەرە کوردەکانی دەسەڵاتدارێتی

له کوردستاندا کە وابەستەی دەوڵەتی بەعس بوون ئەوەندە بێ کەڵک و داهێزراو بوون نەیانتوانی خۆیان لەبەعس راپسکێنن و ببنە بەشێک لە کوردستانێکی نیمچە سەربەخۆی دوای راپەڕین. لەبەرئەوە بەرەی کوردستانی هات ئەم بۆشاییەی پڕ کردەوە.

تەشخیسکردنی ئەم حاڵەتە بۆ ئەوەنییە بڵێین هیچمان بەهیچ نەکردووە، یان بەشێوەیەکی زانستی نەبووە. پێویستە ئەوەش بزانین هیچ کتێبخانەیەک، یان هیچ تیۆرێکی زانستی یارمەتی بزووتنەوەیەکی سیاسی نادات کە چۆن وڵاتەکەی ببات بەڕێوە ئەگەر ڕەچاوی ئەوە نەکەین کۆمەڵگەکە خۆی لەچی ئاستێکدایە و سیاسەتی کوردی (لەنموونەی کوردستاندا) خۆیشی لەچی مستەوایەکی پێگەیشتندایە.

***مەبەستم ئەوەبوو ئەگەر کوردایەتی لای ئێمە ئامانج بوویێت ئەوە لەهەڵبژاردن و گرتنەبەری میکانیزمەکانی گەیشتن بەو ئامانجەدا چەندە دووربوونە لەکاریگەری سۆز و ئایدۆلۆژیا و بەشێوەیەکی زانستی ئەمەمان کردووە؟**

-ئێمە پێویستە ئەوە بزانین لەدوای راپەرینەوە و تاکو پێش روخانی سەدامیش سیاسەتی کوردی یان ئەوەی سیاسەتی کوردی ئاراستە کردووە، ئەوە ئەدەبیاتانەیە کە هێزە شۆڕشگێڕەکانی کورد لەسەر چیەتی کورد، چۆنێتی رزگارکردنی کوردستان نووسیویانە.

ئەم ئەدەبیاتانە لەوەئەچێ بەشی کاتی خۆیانیان کردبێت. بەشی دوای راپەڕینیان کردبێت. بۆ نموونە داخوازییەکانی کورد بریتی بووە لە فیدرالیزەکردنی عیراق، دیموکراتیزەکردنی عیراق، تەواوێتی خاکی کوردستان بەکەرکوکەوە ببێتە بەشێک لە کوردستان، کورد بتوانێت وڵاتی خۆی ببات بەڕێوە بەمیکانیزمێک کە نەجیابوونەوە بێت لە دەوڵەتی عیراق و نەگەڕانەوەی دامودەزگای دەوڵەتی مەرکەزی عیراق

بێت. ڕاستیەکەی ئەم مەفاهیمانە بایی ئەوەندە دەوڵەمەند بوون و درێژەیان کێشا کە ببێت بەدروشمی هێزە عیراقییەکان بۆ روخاندنی رژێمی سەدام، بەڵام ئەمە دوو گرفتی هەبوو. یەکەم: بەشی زۆری هێزە سیاسییەکانی کوردستان بەتایبەت کاریگەرەکان، یەکێتی و پارتی، ئەتوانم بڵێم پارتی لەبەرنامە کۆمەڵایەتیەکەیدا سیاسەتێکی غامزی هەبوو"دیار نەبوو و چاوەڕێ بوو کۆمەڵگەی کوردەواری چی هەیە قوتی بدات. ئەمە بەمانایەک لەماناکان جۆرێکە لەدەستخۆشی لە پارتی کە توانی ئیستیعابی کۆمەڵی کوردەواری بکات و چۆنە ئاوها لەگەڵی بڕوات. بەڵام بۆیەکێتی ئێمە گرفتێکمان هەبوو. گرفتەکەش بریتییە لەمە: وەک چۆن ساڵی نەوەتەکان ساڵی رزگاری نەتەوەیی بوو، لەبەرەئەوەی کوردایەتی توانی بگەشێتەوە، لەهەمانکاتدا نەتەوەکان ساڵی پاشەکشێی بەرنامە کۆمەڵایەتیەکان بوو. چونکە روخانی یەکێتی سۆڤیەت بەجۆرێک لە جۆرەکان پاشەکشەی ئاراستەی کۆمەڵایەتی ئەگەراند. لەبەر ئەوە یەکێتی هاتە سەر بەڕێوەبردنی وڵات و چنینەوەی دەستکەوتەکانی سەرکەوتنی کوردایەتی، بەڵام رێک لەم کاتەدا ئەتوانین بڵێین ئەو بەرنامە مەحکەمەی جارانی نەما کە بیری لێدەکردەوە کوردستان لەسەر روانینێکی مارکسیانە ببات بەڕێوە و گۆرانکاری کۆمەڵایەتی و ئابووری بکات لەچوارچێوەی بەرنامەی سۆسیالیستیدا. لەبەرئەوە لەم ڕووە روئیاکە بۆ بەڕێوەبردنی بزووتنەوەی کوردایەتی ڕوون بوو، بەڵام بۆ بەڕێوەبردنی کۆمەڵی کوردەواری وانەبوو (چونکە کوردایەتی مابوو، بەڵام ئەندێشەی بەرنامە کۆمەڵایەتییەکە پەکی کەوتبوو).

***باشە ئەگەر ڕاپەڕین وەک وێستگەیەکی تری سیاسیی سەیر بکەین ئەوە کام لەم دوو تێڕوانینە لەڕاستیەوە نزیکن کە ڕاپەڕین دەرەنجامی**

خەبات و بیرکردنەوەی هێزە سیاسیەکانی کوردستان،یان هەڵچوونێکی عەفەوی کۆمەڵانی خەڵک بوو کە ئەمە زۆرجار دەوترێت؟

- من پێش هەموو شت ڕێز لەهەردوو تێڕوانینەکە دەگرم. تەبعەن هەریەک لەو دوو تێروانینە پەیوەندی بەکۆمەڵێک ئەسبابەوە هەیە. بۆ نموونە پەیوەندی بەوەوە هەیە ئەو کەسە یان ئەو هێزە خۆی بەشداری ڕاپەرینی کردووە، یان نا؟ ئەو هێزەی کەبەشدار بووە ئەزانێت ڕاپەرین مەسەلەیەکی عەفەوی نەبووە و بەرنامە بۆ داڕێژراو بووە، چونکە ئەو کەسانەی کە مێژووی ڕاپەرین دەنووسنەوە بەڵگەیان هەیە چۆن هێزەکان کۆبوونەتەوە و نەخشەیان داناوە و دەینووسنەوە. بۆیە ئەوەی ئەم مێژووە بخوێنێتەوە بۆی دەردەکەوێت هێزێک هەیە ئاراستەی ڕاپەرینی کردووە و هەر لەخۆوە نەبووە و ئەگەر وانەبوایە زۆر زەحمەت بوو ڕاپەرین سەر بگرێت. بۆ نموونە هەر لەسەرەتای مانگی ئازارەوە بەعس شکستی خواردبوو، بەڵام هەموو لایەک چاوەڕانی بزاوتی پێشمەرگە و ڕێکخستنە سیاسییەکان بوون. پارتە سیاسییەکان ئەمەیان جوڵانەوە و لەگەڵیشدا جەماوەر بەشداربوون. کەواتە تۆ ناتوانیت نەحەقی جەماوەر بخۆیت و نەحەقی هێزە سیاسییە پرۆفیشناڵەکانیش بخۆیت کە ڕاپەرینیان جوڵانەوە. ئەمە دیوێکی مەسەلەکەیە. لەبەرئەوەی خەڵک هەیە هێزی سیاسی نەبووە ئەیداتە پاڵ جەماوەر، ئەمە بۆ ستایشکردنی جەماوەر نییە هێندەی ئەوەی بۆ شاردنەوەی ڕۆڵنەگێڕانێکە. ئەوەشی کە دەڵێت ئێمە کردمان بۆ شاردنەوەی ڕۆڵی جەماوەر نییە بەقەدەر ئەوەی بۆ داکۆکیکردنە لە ڕۆڵی خۆی لەسەرەوەری ڕاپەریندا.

ئێمە ئەگەر ئەمە بخەینەوە ئەو لاوە"کێ سەروەری هەیە و کێ نیەتی"، بێین سەیری دیوێکی تری ئەو مەسەلەیە بکەین بپرسین بۆ

هەلومەرجی راپەرین هاتە کایەوە ئەمە مەسەلەیەکی زۆر زۆر گرنگە، چونکە ئەمە بەشێکی تری ئەو مەسەلەیەمان بۆ ڕوندەکاتەوە چۆن کوردەواری گەیشتە ئاستی راپەرین؟

ئەگەر سەیری سەرەتای هەڵسانەوەی راپەرین بکەین بۆیەکەمینجار ئەو لەحزە مێژوویەمان بینی کە کۆمەڵی کوردەواری لەگەڵ بزووتنەوەی کوردایەتی تێکەڵ بوەوە. لەبەر ئەم مەسەلەیە ئەبینین راپەرین شکستێکی کاتی خوارد و کۆڕەو ڕویدا و هەموو کورد رۆیشتە دەرەوە. بەم مانایە لە لەحزەیەکدا هەموو کورد هەستی کرد بەجاش و باشیەوە، بەپێشمەرگە و هاوڵاتی ئاساییەوە، بەیەک چاو لەلایەن بەعسەوە سەیر دەکرێن. لەبەرئەوە بەگەرانەوەی بەعس هەمووڵایەک تێوەگلا بوو. ئەو لەحزەیەی کە پێشمەرگەیەک کە پەلاماری دەزگا سەرکوتکەرەکان دەدا و لەگەڵیشدا هاوڵاتیەک بەقەمە بەعسیەک دەکوژێ، دەتوانین ناوی بنێین (تووش بوونی) کۆمەڵی کوردەواری و سیاسەتی کوردی لەیەک مەسەلەدا. بۆیە هەمووکەس لە کۆڕەودا چوونە دەرەوە، ئەم چوونە دەرەوەیە بەجۆرێک لە جۆرەکان یەکێتی نەتەوەیی کورد لە کوردستانی عیراق دا دەردەخات زیاتر لە راپەرین، چونکە ئەگەر لە لەحزەی راپەرین هەموو کورد نەیتوانیبێت بەشدار بێت، ئەوە شکست و کۆرەو لەحزەیەکی مێژوویی وای دروستکرد.

راستییەکەی لەدوای نیشتنەوەی کەفوکوڵی راپەرین زۆر کەس خوێندنەوە ئەکات بۆ راپەرین، بۆچی؟ من ئەگەر مسوڵمانێکی تەواو بم ئەڵێم لەبەرئەوەی بەعس زیاد لە حەد تاوانی ئەکرد و کافر بوو. ئەگەر چەپ بم ئەڵێم نیزامی سەرمایەداری بەعس گەیە لوتکە لە تەنگژەی خۆیدا، بۆیە جەماوەر لێی راپەڕی. هەروەها من کە کوردێکی ناسیۆنالیست بم دەڵێم پەیوەندی بەعس و کورد گەیشتە رادەیەک ئیتر

نەئەتـوانرا پـێکەوە بـژین، بـۆیە راپـەریـن روویـدا. خـۆی لەراستیـشدا کە جاشـــێک رووبەرووی بەعـــس ئەبێـــتەوە لەبەرئەوەی بەعـــس ئەنفـــالی پێکردووە و کەسوکارەکەی خۆی پێ کوشتووە، (رقی لەبەعس، چونکـە پالّی پێوەنـا بـۆ تاوانکـاری) ئەمەش هەر دەرخەری یەکێتـی نەتەوەیـیە. بەمجۆرە ئەتوانین بلّێن راپەرین لەدژی بەعس راپەرین بـووە بـۆ ئـازادی، بـۆ رزگـاری، بـۆ دەربـازبوون لە بـارودۆخێکی ئـابووری خـراپ. ئەتـوانین بلّێـین راپەرینێکـی نەتەوەیـی بـووە. هەتـا ئەتـوانین بلّێـین راپەرینـی مسوڵمانەکانی ئەم وڵاتە بووە لەبەرامبەر ئەم بەعسیە کافرانەدا.

راستیەکەی حوکمکردنی سـاڵانێکی زۆری بەعـسیەکان بەشـێکی زۆری خەڵکـــی ئەم وڵاتەی کردبـــووە دوژمنـــی رژێـــمەکە، لەبەرئەوە هەمـــوو هـاوڵاتیەکی عیراقـی و لەناویـشیاندا هاوڵاتیـانی کوردسـتان کێـشەیەکی لەگەڵ بەعـــسدا هەبـــووە لەراپەرینـــدا بەجۆرێـــک لەجۆرەکـــان سـاغیکردووەتەوە. تەنـانەت وەک وتـم جاشـێک هەسـت ئەکـات بەعـس تووشـــی کێـــشەیەکی کـــردووە. هەروەک هـــاوڵاتیەک ئەچێـــت بەدوای فایلەکەیدا ئەگەرێت لەناو بارەگـایەکی بەعـسیدا ئەویـش هەر دەرەنجـامی کێشەکەیەتی لەگەڵ بەعسدا.

***دوور لە هەموو ئەمـانە و بەکـورتی راپـەریـن هەڵچـوونێکی لەخـۆوە بوویان وێستگەیەکی بەرنامە بۆ دانراو؟**

- پێمـوایە وێـستگەیەکی بەرنـامە بـۆ دانـراوە و هەڵچـونێکی عەفەوی نەبووە. و کەپێشتریش راپـەریـن نەکـراوە لەبەر نائامـادەگی هێـزی کـورد بووە نەک نارەوایی دۆزی کورد، دەنا لە شکستی شۆرشـی کوردسـتانەوە بەعس موستەحەقی ئەوە بووە راپەرینـی لە دژ بکەیـت، بەڵام هەلـومەرج و ئیمکانیـــاتەکە لەبـــار نەبـــووە. دەلیلـــیش بـــۆ ئەمە ئەوەیە کـــورد لە هەشـــتاکاندا چەنـــدین راپەرینـــی کـــردووە و نەیهێـــشتووە بەعـــس هەروا

بەئاسانی پاڵباتەوە بیخوا، بۆیە ناکرێت ڕاپەرینی 1991 بەکوتوپڕ و عەفەوی بزانین، چونکە ئەگەر عەفوی بووایە ئەو هەموو دەرەنجامە باشانەی نەدەبوو.

هەڵبژاردن و بەشداری سیاسیی

***ئەگەر هەڵبژاردن وەکیەکێک لە بنەما گرنگەکانی دیموکراسی و بەشداری سیاسیی سەیر بکرێت، ئەوا لە کوردستاندا تاچەند ئەم حاڵەتە دەبینرێت و هەڵبژاردن بووەتە میکانیزمی بەشداری سیاسیی لەدوای ڕاپەڕینەوە؟**

- لەدوای ڕاپەڕینەوە لە هەرێمی کوردستاندا دووجار هەڵبژاردن کراوە. جاری یەکەم هەڵبژاردنی ساڵی 1992 کە سەرەتای ئەزموونی حوکمڕانی و دیموکراسی بووە. جاری دووەمیشیان ساڵی 2005. جا ئەگەر هەڵبژاردنی یەکەم میکانیزمەکانی ناوخۆی کۆمەڵی کوردەواری بەرهەمیهێنابێت، ڕاستیەکەی هەڵبژاردنی دووەم ئەوەندەی ئیختیارێکی بارودۆخی عیراقی دوای ڕوخانی ڕژێمی سەدام بوو بەداخەوە ئەوەندە ئیختیارێکی کوردی نەبوو. لەدوای ساڵی 1992ەوە تەنها دوو هەڵبژاردنی تر کرا کە بریتی بوون لە هەڵبژاردنی شارەوانییەکان لە ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی یەکێتی و پارتی. لەبەرئەوە لەو دوو هەڵبژاردنە گەورەیەی 1992 و 2005 ئەتوانین چەند خەسڵەتێک دیاری بکەین. هی یەکەمیان ئیختیارێکی کوردی بوو، مونافەسە تیایدا مونافەسەیەکی ڕاستەقینە و بەهێز بوو لەنێوان یەکێتی و پارتی وەک دوو هێزی گەورە و هێزەکانی تریش وەک حسدک و بزووتنەوەی ئیسلامی. بەڵام ئینتیخاباتی دووەم وەک وتم زروفی دوای ڕوخانی ڕژێمی سەدام فەرزی کرد، یەکێتی و پارتی گەیشتبوونە قۆناغێک نەیان

ئەتـوانی بەجیـا بەرانـبەر یەک دابەزن، بـۆیە هاوپەیمانێتیـان کـرد، لەگەڵیـشیدا هێزەکـانی تـر گەیـشتبوونەوە مەرحەلەیەک لە بچـووک بوونەوە کە نەیان ئەتـوانی بـێ یەکێتـی و پـارتی بڕیـاری بڕارەیـەکی جیـاواز بـدەن. لەنـاو ئەم دووانەدا چیرۆکیـک هەیە کە بەجۆرێـک لە جۆرەکان ئەتوانین ناوی بنێین چیرۆکی "شکستی دیموکراسی" لەڕووی هەڵبـژاردنەوە. تەبـعەن ئەمە بەتەحدیـد ئەڵـێم شکـستی دیموکراسـی، چونکە شکستەکە لەبواری هەڵبژاردندا بووە، ئەگینا سـەرەرای شـەڕی ناوخۆ ئەتوانین بڵێین کوردستان هەر بەناوچەیەکی ئـازادکراو مـایەوە. وەهیچ نەبێت یەکێتی و پارتی لە ناوچەکانی خۆیان بەجیا مومارەسەی دیموکراسـیان کـردووە. لەبەرئەمەش یەکێتـی لە ناوچەکـانی خۆیـدا هەڵبژاردنی شارەوانیەکانی کرد و هەروەها پارتی لەناوچەکانی خـۆی، بەڵام ئەتـوانین بڵێـین لەمـاوەی سـاڵەکانی 1992-2005 مـاوەی شکستی دیموکراسییە ئەگەر دیموکراسی تەنها لە ئاڵوگۆڕی دەسـەڵات و هەڵبژاردندا کورتبکەینەوە کە ئەم دووانـەش کرۆکـی گـەشـەکردن و جوڵەی دیموکراسی پێکدێنن.

بێگومان هەڵبژاردن بەبۆچوونی من یەکێکە لەسیما هەرە گەورەکانی دیموکراسـی، بەڵام تـاقە سـیمای نیـیە، چـونکە هەڵبـژاردن هێـزە سیاسـییەکان ئەخـاتە بەردەم تـاقیکردنەوەوە ویەکـسانە بەئـاڵۆگۆڕی دەسـەڵات. مـومکینە لە زۆر کـۆمەڵگەدا ئـاڵوگۆڕی بیـروڕا ببینیـت، ئـالوگۆڕی پـێ سـەلماندن ببینیـت، هەتـا ئـاڵوگۆڕی پەسـەندکردنی زۆر ئیختیاراتی سیاسیی ببینیت، بەڵام ئەم پەسـەندکردنە پەسـەندکردنێکی جوامێرانەیە لەو کەسەی پەسەندی دەکات، بڕیارێکە لەو هێـزە خـۆیەوە، بۆ نموونە هەڵەیەکی خۆی بسەلمێنێت و بیـروڕای ئەویتـر قبـوڵ بکـات. بەڵام هەڵبژاردن بڕیارێکە لە خەڵکەوە کە بڕیـار ئەدات ئەم هێـزە هەڵەی

کـردووه و بڕیـار دەدات سـزای بـدات یـان نەیـدات. لەبەرئەوە کـۆڵەکە سەرەکیەکەی دیموکراسی بێگومان هەڵبژاردنە.

ئەگەر سەرنج بدەی هەڵبژاردن زۆر جومگەی تـری دیموکراسـیمان بـۆ تاقیدەکاتەوە. یەکەم: ئەندازەی ئامادەگی هێزە ئەمنیەکان بۆ پاراسـتنی پاکێتی هەڵبژاردن، چـونکە لەم حـاڵەتەدا هێـزە ئەمنییەکـانیش ئەکەونە بەردەم تـاقیکردنەوەی پـیشگەرێتی خۆیـانەوە. دووەم: ڕاگەیانـدنەکان دەکەونە بەردەم هەمـان تـاقیکردنەوەوە. سـێیەم: دەزگـا دادوەرییەکـان دەکەونە بەردەم تـاقیکردنەوەی پاراسـتنی سـەرەوەری و بێلایەنـی خۆیـانەوە. چـاودێر و ڕێکخراوەکـانی کـۆمەڵی مەدەنـی دەکەونە بەردەم هەمـان ئەنـدازەی وابەسـتە نەبوونیـان بەهێـزە سیاسـییەکانەوە لەکـاتی هەڵبژاردندا. هەروەها هاوڵاتی خۆیشی دەکەوێتە بەردەم تـاقیکردنەوەی ئەندازەی هۆشیاری سیاسیی کاتێک دەنگ بۆ هێزێکی سیاسیی دەدات و بەویتری نادات.

گەشەی سیاسیی خاو بووە

***لەدوای هەڵبژاردنی 1992ەوە گەشەی سیاسیی بەرەو چی ئاستێک چووە لەسەر ئاستی کۆمەڵگای کوردی؟**

- تەبعەن زۆر خاو بووە. من باسی ئەوەمکـرد نەبـوونی هەڵبـژاردن لە سـاڵی 1992ەوە بـۆ 2005 نیـشانەی شکستی دیموکراسـییە بەدیـوە هەڵبژاردنییەکەیدا. هەروەها باسی ئەوەشمکرد لە هەڵبژاردندا هەموو ئەو کـایە جیاجیایـانەی تـر ئەکەوێـتە بەردەم تـاقیکردنەوەوە. بەم مانـایە دەتـوانین بڵێـین گەشـەی سیاسـیی لە کوردسـتاندا زۆر زۆر سـست بەڕێوەچووە. بەداخەوە ئێمە نەمانتوانیووە لەم 18 سـاڵەدا هـاوڵاتییەکی سیاسـیی، هۆشـمەند بەرهەمبهێنـین کە لەبەردەم ئەم هەمـوو دامودەزگایەی ئیدیعای سیاسەت و خزمەتکردن دەکات بتوانێت ئیختیاری

خۆی بکات. چۆن مرۆڤ دەچێت بازاڕ شمەکی زۆری لەپێشە، بەداخەوە ئێمە نەمانتوانی ئەم کارە بکەین و لەڕێگەی بەرهەمهێنانی هاولاتیەکی هۆشمەندەوە ئەم تاقیکردنەوەیە ئەنجامبدەین. بۆیە گەشەی سیاسیی لە کوردستاندا زۆر زۆر دواکەوت.

پێویستە ئێمە جیاوازی لەنێوان دوو شت بکەین ئەویش بوونی ئازادی سیاسیە لەگەڵ دیموکراسیدا، چونکە ئازادی مەسەلەیەکە ڕەنگە زۆر کۆمەڵ پێی بگات لە ساتێکی مێژوویدا، بەلام ئەگەر بەداموەزگایی نەکات و نەیخاتە چوارچێوەیەکی دیموکراسیەوە، ئەوا هەمیشە ئەم ئازادییە دەکەوێتە بەردەم هەڕەشەی فەوتان و لەناوچوونەوە.

کوردستان بەهۆی بارودۆخێکی نەتەوەیی خۆیەوە ئازادیەکەی نەکەوتە بەردەم هەڕەشە، بەلام لەڕاستیدا دیموکراسیەکەی نەیتووانی ئازادییەکەی بپارێزێت و گەشەی سیاسیی دابین بکات.

***بەلام هەندێک پێیانوایە هۆکاری کەمی گەشە و بەشداری سیاسی ئەوەیە هاولاتی هەستی بەوەکردووە حزبی کودی ستراتیژێکی گشتی نییەیاخود سیاسەتی گشتی خستووەتە خزمەت سیاسەت و ستراتیژی حزبەکەیەوە، ئەمە تاچەند وایە؟**

– تەبعەن من واسەیری ناکەم. ئەزانی ئەمە تێڕوانینی ئەو خەڵکانەیە کە بەهۆی جەمسەرگیری سیاسیەوە نەیانتوانی گەشەی سیاسی بەخۆیان بدەن. لەبەرئەوە تێڕوانینیان بۆ سیاسەت لە ئاستێکی زۆر سادەدایە. ئەمانە قوربانی دەستی حزب و تێگەیشتنێکی هەڵەشن لە ڕۆڵی حزب. ڕاستیەکەی هەموو حزبێک بۆ ئەوە سیاسەت دەکات کە بەرنامەکەی خۆی سەربخات و ئەندامەکانی لەپێشەوە بن بۆ ڕۆڵگێڕان لەناو کۆمەڵگادا. تەنانەت لەپێشدابن لە پێشکەوتن و دەستکەوتەکانی کۆمەڵگا، چونکە ئەوەی کە ڕۆڵ ئەگێڕێت ئەوەیە کەم کەسە

دەستکەوتەکان ئەچنێتەوە. بەداخەوە ئەمە وایکردووە بیرکردنەوە یان گەشەی بیرکردنەوەی هاولاتیەکی ئاسایی لە ئاست کادیرێکی پرۆفیشناڵی حزب نەبێت، چونکە تۆ نەتوانی بەشداری سیاسیی بکەیت کەواتە ناتوانیت دەوڵەمەندی سیاسیی بۆ خۆت ببەیت و تەجربەی سیاسی کەڵەکە بکەیت. لەبەرئەوە زۆرجار فەرق دەبینرێت لەنێوان هاولاتیەکی ئاسایی و سیاسیەکدا، بەڵام لەوە مەترسیدارتر هەژاری سیاسیی هاولاتیەکی ئاساییە لەچاو دەوڵەمەندی سیاسی چینی سیاسیی کوردیدا.

***بۆچی لەماوەی 18 ساڵدا حزبی کوردی نەیتوانیووە هۆشیارییەکی خزمەتگوزار لای هاولاتی دروست بکات و فێری ئەوەی بکات بەشداری سیاسی ئەرکە؟**

– من هۆکاری مێژوویی ئەوەم باس کرد بۆچی دروست نەبووە، بەڵام هێزە سیاسییەکان و بەدەرەجەی یەکەم قسە لەسەریەکێتی دەکەم پێموایەیەکێتی ڕێگر نەبووە هاولاتیەک ئاستی گەشەی سیاسیی خۆی بەرز بکاتەوە، بەڵام لەبەر هۆکاری خۆیی و بابەتیش هاندەر نەبووە بۆ ئەمجۆرە گەشەکردنە.

پێویستە ئێمە ئەوە بزانین هێزی سیاسیی ئەوکاتە ئەتوانێت گەشە بەهۆشمەندی سیاسی خەڵک بدات کە ئامرازی ئەو پەیوەندییەی هەبێت بۆ گەشەکردن. ئەو ئامرازەش مەعلومە کە حزبەکەیە.

بەڵام شتێکی لەمجۆرە لە کوردستاندا نییە، بۆ؟ چونکە ئەوەی گەشەی کرد لەبارەی سیاسییەوە حزبی کوردی بوو نەک دەزگای حوکمڕانی کوردی.

ئەتوانم بڵێم تاکو ئێستاش لە سیاسەتکردن لە کوردستاندا تێڕوانین بۆ جیهازی حوکمڕانی کوردی ئیدارییە، بەڵام تێڕوانینی سیاسیی بۆ

حــزب تێڕوانینێکــی سیاســییه. واته خەڵــک له کوردســتاندا حــزب بەشوێنگەی سەرەکی سیاسـەتکردن دەزانێت، نەک حکومەت. هەمیشه حکومەت بەشوێنگەی ئیداری، بەڕێوەبردنی وڵات سەیرکراوە. له کاتێکدا خۆی ئەسڵەن حکومەت جیهازی سیاسـەتکردنه. ئەمەیەکەم. دووەم: له کوردســتان پرۆســەی سیاســی حەســمکرا بــوو له کوردایەتیکردنــدا و لەڕاستیشدا کوردایەتی هەمیشه سیاسەتێکه لەگەڵ دەرەوە دەکرێت نەک ناوەوە. بۆ نموونه من ناتوانم کوردایەتی لەگەڵ تۆ بـکەم، چـونکه تـۆش کوردیــت. کــوردایەتی لەگەڵ ئەوی عەرەب و عیراقــدا دەکەم که هێــزی دەرەکیه و نایەوێت کـورد قەوارەیەکـی سیاسـیی دروسـتبکات. لەبەرئەوە سیاسەت لەناو حزبی کوردیدا سیاسـەت بـووە بـۆ پرۆسـه نەتەوەیـیەکە، کەمتــر سیاســەتکردن بــووە بەو مانــایەی پرۆســەیەکه بــۆ خزمەتکــردن. لەمــاوەی ئەو 18 ســاڵەدا چیرۆکــی سیاســەتی کــوردی بریتیــی بــووە له سیاســەتی بەســوک ســەیرکردنی جیهــازی حــوکمڕانی کــوردی. چونکــه دەرفەت نەدراوە له زەمانی داگیرکاریدا کورد بەشـداری دەوڵــەت بکـات و لــەوێــوە سیاســەت بکــات. بــەڵکــو سیاســەتــی لــه نــاو دامــودەزگاکــانی کوردایەتی کردووە که حزب ناوەندی ئەو دامودەزگایانه بووە. دەوڵەت له کورد قەدەغەبووە مەگەر یان کوردەکه خۆی ببێته بـەشێک لـه دەزگـای دەوڵەتەکه کـه بـەمـەش خـۆی لـه کوردبـوون دابڕێت، چونکـه دەوڵــەت ڕەنگدەرەوەی ویستی کورد نەبووەک دەوڵەتی بێگانەبووە که بـۆ ویـستی کورد دەستەمۆ نەدەبوو مەگەر کوردی بـەشـداربوو دەسـتەمـۆی دەوڵــەت بێت و خۆی له کوردبوون دابماڵێ. بۆیه له خەیاڵدانی سیاسەتی کوردیدا دەوڵەت دەوڵەت شوێنی سیاسەتکردنی کوردانه نییه، بەڵکـو حـزب ئـەو شوێنەیه. کورد له دەوڵەت دەترسێ، چونکه پێیوایه ئیختراقی دەوڵەتــی نەکردووە.

*کۆتـایی سـاڵی 2008 لـەگـەڵ ڕۆژنامـەنـووس خـەڵـەف غـەفـور تـەگبیـری چاوپێکـەوتنێکـی دوورودرێژمـان هـەبـوو کـە وەک کتێبێـک بـڵاوی بکـەینـەوە. باسوخواسـەکـانی ئـەو دەمـی کوردسـتان و مـشتومڕی دیموکراسـی و هـەڵبژاردنێـک کەبەڕێوەبوو لە کوردستان سازبکرێت و هەڵسەنگاندنی تەجرەبەی حوکمڕانی کوردی و ئایندەکەی، هاندەری ئەو تەگبیرەو ناوەڕۆکـی پرسـیارو وەڵامـەکـانی چاوپێکـەوتنـەکـە بوو. خوا هەڵناگرێ خەڵەف هەمیشە پرسیارەکانی ئامادەبوو، بەڵام سـەرقـاڵی بـەنـدە هەر دەرفەتی بەشی یەکەمی داو سەرەنجام پرۆژەکە لە کۆمپیوتەرەکەی کاک خەڵەفدا مایەوە. ئەو ڕووداوانەی لێرەدا پێشبینیمان کردووە لەجێـی ئـەوەی دەرفـەتمـان بـداتێ بۆ تەواوکردنی کتێبەکە، ئێمەی لەگەڵ خۆیدا ڕاپێچا. لـەبـەر ئـەوەی هـەسـت دەکـەم هەندێک لەبیرۆکەکان تەڕایەتیان تێدا ماوە و هەندێکیـشیان لێکدانـەوی ئـەو زەمـەنـەی لەخۆگرتووە. بۆیە بەچاکم زانی لێرەدا وەک تەواوکاری هەڵسەنگاندنەکانی ئـەم کتێبـە بۆ یەکەمجار بڵاویان بکەمەوە.

تێبینی: نە ئەو حزبەی ئەندامم تێیدا، نە منداڵەکانم، نە ئەو دەزگایەی بۆی لە چاپ داوم، بەرپرس نین لە ناوەڕۆکی ئەم کتێبە. تەنها خاوەنی ئەم نووسراوەیە بەرپرسە، بۆیە وائیمزام کرد.

ستران عەبدوڵڵا

بڵاوکراوەکانی کۆمەڵەی روناکبیری و کۆمەڵایەتی کەرکوك

ز	ناوی کتێب	بابەت	نووسەر	وەرگێڕ	ساڵ
1	ئەنفال و شۆڕەبی	شیعر و بیرەوەریی	مەلا شاخی		1988
2	سروودی منالاّن	سروودی نەتەوایەتی	کۆمەڵێك شاعیر		2003
3	دیوانی ئالیاسین	شیعری وەرگێڕدراو	محمد حسین ئالیاسین	ئاوات حسن	2005
4	ژیلەمۆی گەرمیان	بیرەوەریی	سەعید شاکەلی		2005
5	کۆنفرانسی ماددەی (58)	وتار و دیکۆمێنت			2005
6	راگەیاندن بەرجەستەکردنی ستەمی ئایدیۆلۆژی	لێکۆڵینەوە	شێرکۆ جەبار		2006
7	خورماتوو لە پاکتاوی رەگەزیدا	لێکۆڵینەوە	حەسەن بارام		2006
8	فەرهەنگی(ماچۆ)ی کاکەیی	فەرهەنگسازی	هاشم کاکەیی		2006
9	لەنێوان ئێستا و رابوردوودا	لێکۆڵینەوە	موعتەسەم ساڵەیی		2006
1.	مێژووی ئەو کۆمەڵە و رێکخراو	مێژوویی	سمکۆ بەهرۆز		2006
11	عەلی بەستێ	کورتە رۆمان	حەسەن جاف		2006
12	ژیاننامە و بەرهەمەکانی پرۆفیسۆر د.زەنون پیریادی	لێکۆڵینەوە	د. زەنون محەمەد		2006
13	نەخۆشییەکانی ئاژەڵ کە تووشی ئادەمیزاد دەبن	لێکۆڵینەوە	د. عبدالکریم حاجی محمد		2006

2006		هێمن مەولود	کۆمەڵە گوتار	کەرکوک لەنێوان پیلان	14
2006		تەها سلیمان	وتار	کۆمەڵە وتار	15
2006		عەبدوڵلا مەحمود	کۆمەڵە وتار	شکستی بلیمەتی	16
2006		عەلی مەحمود	لێکۆڵینەوە	کەرکوک لەنێوان حەزی خەڵکەکەی و	17
2006		د. عبدالستار تاهیر	دەرونناسی	دەروونناسی گشتی	18
2006	هاوکاری کۆمەڵە	فەرمان هیدایت	وتار	گەنج و تازەگەری	19
2006	هاوکاری کۆمەڵە	فەرمان هیدایت	شیعر	ئەنفال دۆزەخی بێگوناهەکان	.2
2006		حەسەن بارام	مێژوو	بەشێك لە ئەنفالی گەرمیان	21
2007		محمد صابر محمود	چیرۆکی وەرگێڕدراو	"الأرجوان" قصص كوردية	22
2007		مستەفا نەریمان	مێژوو	شۆڕشەکانی ئیبراهیم خانی دەلۆ	23
2007		و: شێخ محمد شاکەلی	لێکۆڵینەوە	کێشەی ویلایەتی مووسڵ	24
2007	هاوکاری کۆمەڵە	هاوار عباس	مێژوو	بەشێك لە حیکایەتی ئەنفالی(3)	25
2008	هاوکاری کۆمەڵە	هێمن خورشید	شیعر	شووشە	26
2008		عومەر سەیدە	شیعر	شێتبوون	27
2008		شرف الدين جباري	صور ووثائق	مدينة اغرقت في الظلام	28
2008		تەها سلیمان	دەق	سووتان بەبۆنی	29

	باراني نامۆ بوون				
3.	گوڵبژێرێك له شیعر و شاعیرانی گەرمیان	كۆكردنەوە و ئامادەکردن	سالح هەلاج		2008
31	شهود عيان عن الانفال	ديكومينت ودراسة	عارف قورباني	حسن شيخاني	2008
32	المتاهة	مجموعة قصص	سالار اسماعيل سمين		2008
33	"شانۆكار" گۆڤاری شانۆیی	شانۆ	تیپی شانۆی کەرکوك	هاوکاری کۆمەڵە	2008
34	سەما لەگەڵ گورگە بۆرەکان	وتار	ستران عبدالله		2008
35	وەرزی بێ تاقەتی	شیعر	شەهید سۆران مامە حەمە		2008
36	صفحات من تاريخ اليهود	تاريخ	صلاح الدين مجيد		2008
37	دیوانی شاعیرانی کوردی گۆران	لێکۆڵینەوە	هاشم کاکەیی		2008
38	کورد و تورکمان و ڕابردوویەکی پڕ لە قەیران	لێکۆڵینەوە	معتصم نجم الدين		2008
39	جلولاء في صفحات التاريخ	دراسة	نجم عبدالله		2008
4.	قسە خۆشەکانی ناوچەی گەرمیان	پەندو سەر...	شکور حەمەی هەیەر		2008
41	شاكر فەتاح و ڕۆڵی لە...	لێکۆڵینەوە	بهاء الدين احمد		2008
42	خوایە وەرە بۆ ئەمریکا	شیعر	لەتیف هەڵمەت		2009

43	کاتژمێر دوو	چیرۆك	ئاسۆ سەعید	هاوکاری کۆمەڵە	2009
44	شێخ ئەحمەد شاکەلی	دیوان و یادداشت	هاشم کاکەیی		2009
45	پەیوەندییەکانی ئاسورییەکان و بەریتانیا	لێکۆڵینەوە	سیروان حەمە سەعید		2009
46	شعراء جماعة كركوك	دراسة	هشام القيسي		2009
47	قراءة استدلالية في المسرح الكوردي	دراسة	بشار عليوي		2009
48	كركوك الحقائق والأرقام	وثائق	عارف قورباني		2009
49	دانیشتن بە دیار ئەنفالەوە	وتار و دیدار	خەڵەف غەفور		2009
.5	لە کۆتایی چاوەڕوانیدا	چیرۆك	عومەر سەید		2009
51	کەرکوك لە ڕوانگەی مێژووەوە	لێکۆڵینەوەی مێژوویی	و: د. ئازاد عبدالواحد		2009
52	بیبلیۆگرافیای چالاکییەکانی کۆمەڵە بۆ ساڵی 2008	چالاکی کۆمەڵە	ئا: نەوزاد شێخانی		2009
53	رموزنەکان	کۆمەڵە چیرۆك	بەکر دەروێش		2009
54	ڕامان لە ئایدیۆلۆژیاکان	هزری سیاسی	محمد فاتح عبدالرحمن		2009
55	تاوان و تۆڵە	شیعر	حەمید مەجید جوامێر		2009
56	التركمان في وثائق البعث	وثائق	صمد چاوشين	ن:سامان بابان	2009

57	کوردستان لە چاخی مەغۆلدا	لێکۆڵینەوەی مێژوویی	د .عەبدوڵا عەلیاوەیی	و:ستار شێخانی	2009
58	مۆدلیانی	هونەر		گرفتار کاکەیی	2009
59	ڕێبەری دەزگای ڕۆیتەرز	ڕۆژنامەوانی		و: عمر عبدالكريم	2009
.6	خطوة على طريق النقد	دراسة نقدية	جليل البصري		2009
61	هزری ڕەخنەیی و ئستاتیکای دەق	لێکۆڵینەوەی ڕەخنەیی	سەعید مەحەممەد بەرزنجی		2009
62	بەشێك لە بیرەوەریەکانی مام جەلال	مێژوو		و . سوران عەلی	2009
63	مێرووله	چیرۆکی منداڵان	نەوزاد شێخانی		2009
64	گوڵ و ئاسك و هەنگ	چیرۆکی منداڵان	نەوزاد شێخانی		2009
65	نەورۆز نامــە		محەمەد عەبدولڕەحمان زەنگنە		2009
66	دور نواب كركوك في العهد الملكي	دراسه تأريخيه	د. نبيل محمود عكيد		2009
67	تۆبزاوە	پرسی ئەنفال و جینۆساید	ناوەندی چاك	لەسەر ئەرکی کۆمەڵە	2009
68	نەوت بەرانبەر بە خاك	لێکۆڵینەوە		و: سابیر عەبدوڵڵا	2010
69	چەمچەماڵ لە چەرخی بیستدا	مێژوو	د. زەنوون پیریادی		2010

70	شیعر کوژی	چەند پەیڤێك دەربارەی شیعر	حەمە کەریم عارف		2010
71	گیرفان	گۆڤارێکی ڕۆشنبیریی	کۆمەڵێك روناکبیر لە گەرمیان	هاوکاری کۆمەڵە	2010
72	وتە و پەندی بەنرخ	پەند	عەدنان ئیبراهیم	هاوکاری کۆمەڵە	2010
73	ماندێلا و دیموکراسی ئەمڕۆ و باشووری ئەفریقیا	لێکۆڵینەوە	شادمان مەلا حەسەن		2010
74	صفحات من تاريخ اليهود في العراق وكوردستان	دراسه تأريخيه	صلاح الدين صالح مجيد	الطبعة الثانية	2010
75	أبعاد كوردستانية قضاء خورماتو	دراسة تأريخية	حسن بارام		2010
76	پیاوێك گرەو لە نەمری دەباتەوە	لێکۆڵینەوە	ئا: سالّح هەلاج		2010
77	عمليات الأنفال في كوردستان العراق	دراسة تأريخية	فاتح محمد سليمان		2010
78	چە یانەی شوکر خەیاتەوە	لێکۆڵینەوە	گەرمیان شوکر		2010
79	ئەنفال و سەگە ڕەشەکە و بیابان	لێکۆڵینەوە مێژوویی	هێمن مەولوود		2010
80	شەبەك	لێکۆڵینەوە مێژوویی	هاشم عاصی کاکەیی		2010
81	یەکێتیی قوتابیانی کوردستان 1953 – 1975	لێکۆڵینەوەی مێژوویی	سامان کەریم مەحموود		2010
82	دیوانی شێخ کەریم بەرزنجی	شیعر	کەریم بەرزنجی		2010

83	**ناوچـەی کفـری لـە نێـــوان ســـالانی (1914ـ1945)**	**لێکۆڵینەوەی ڕامیاری و کۆمەڵایەتی و ڕۆشنبیریی**	**حوسێن ئیسماعیل خان دەلۆ**		2010
84	**کەرکوک لەنێوان مێژوو دووبارە نووسینەوەیدا**	**لێکۆڵینەوەی مێژوویی**	**سمکۆ بەهرۆز**		2010
85	**سێشمە دەبمە جەللاد`**	**تێڕامانی فیکری**	**خالد سلێمان**		2010